

MONITORING KONDYCJI SEKTORA **EKONOMII SPOŁECZNEJ** W MAŁOPOLSCE

Skrócony raport z badań za 2017 r.

Publikacja powstała w ramach projektu „Małopolski Ośrodek Koordynacji Ekonomii Społecznej”

Wydawca:

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie

ul. Piastowska 32

30-070 Kraków

www.es.malopolska.pl

Autor:

Marta Bohdziewicz-Lulewicz

Anna Rychły-Mierzwa

Projekt okładki i skład:

BEZobaw Agencja Reklamowa

ul. Powstańców 25A, 31-422 Kraków

www.bezobaw.pl

Druk:

Przedsiębiorstwo Poligraficzno-Uslugowe MULTIGRAF s.c.

Rafał Ellert, Jarosław Tomczuk

ul. Bielicka 76C

85-135 Bydgoszcz

e-mail: multigraf1972@wp.pl

ISBN 978-83-60242-95-7

Nakład: 300 egz.

Publikacja dostępna jest także w wersji elektronicznej pod adresem:

www.es.malopolska.pl

Kopiowanie i rozpowszechnianie może być dokonane z podaniem źródła.

Publikacja jest dystrybuowana bezpłatnie.

MONITORING KONDYCJI SEKTORA EKONOMII SPOŁECZNEJ W MAŁOPOLSCE

Skrócony raport z badań za 2017 r.

Wybrane zagadnienia

I. Wprowadzenie	3
II. Wnioski i rekomendacje dotyczące rozwoju ekonomii społecznej w Małopolsce	4
2.1. Wnioski i rekomendacje z badania PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)	4
2.2. Wnioski i rekomendacje z badania PES o charakterze reintegracyjnym (CIS, KIS, WTZ, ZAZ)	6
2.3. Wnioski i rekomendacje z badania jednostek samorządu terytorialnego	9
III. Metodologia i realizacja badania	11
IV. Opis podmiotów ekonomii społecznej biorących udział w badaniu	12
4.1. Monitoring kondycji PES (stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie)	12
4.2. Monitoring kondycji PES reintegracyjnych - PESR (CIS, KIS, WTZ, ZAZ)	14
V. Działalność społeczna PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)	16
5.1. Działania na rzecz wykluczonych lub/i zagrożonych wykluczeniem społecznym w PES (stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie)	16
5.2. Pozostała działalność społeczna badanych PES (stowarzyszeń, fundacji, spółdzielni)	19
5.3. Działania PESR (CIS, KIS, WTZ, ZAZ) w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej	21
VI. Współpraca PES z otoczeniem	25
6.1. Współpraca PES (stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie)	25
6.2. Współpraca PESR (CIS, KIS, WTZ, ZAZ)	28
VII. Współpraca jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej w 2017 r.	34
7.1. Obszary i formy współpracy gmin i powiatów z PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)	34
7.2. Formy współpracy z PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)	37
7.3. Potencjał PES (fundacji, stowarzyszeń, spółdzielni) do współpracy w zakresie usług użyteczności publicznej	42
7.4. Ekonomia społeczna w dokumentacji strategicznej JST	48
7.5. Inicjatywa lokalna, fundusz sołecki, budżet obywatelski oraz klauzule społeczne w zamówieniach publicznych	52
7.6. Współpraca PES i PESR z OWES	58
VIII. Zasoby ludzkie w podmiotach ekonomii społecznej	62
8.1. Zasoby ludzkie w PES (stowarzyszeniach, fundacjach, spółdzielniach)	62
8.2. Poziom zatrudnienia beneficjentów w PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)	65
8.3. Zatrudnienie i zwolnienia beneficjentów w ostatnich 12 miesiącach funkcjonowania PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)	66
8.4. Wolontariusze w PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)	68
8.5. Wpływ pracowników i członków przedsiębiorstw społecznych na ważne decyzje w organizacji	69
8.6. Zasoby ludzkie w PESR (CIS, KIS, ZAZ, WTZ)	72
IX. Działalność ekonomiczna podmiotów ekonomii społecznej	74
9.1. Działalność ekonomiczna stowarzyszeń, fundacji i spółdzielni	74
9.2. Sytuacja finansowa podmiotów ekonomii społecznej (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)	75
9.3. Działalność ekonomiczna PESR (CIS, KIS, WTZ, ZAZ)	78
X. Bariery i potrzeby sektora ES	79

I. WPROWADZENIE

Niniejsze opracowanie powstało na bazie trzech badań, których wynikiem są raporty pn.:

1. „Monitoring podmiotów ekonomii społecznej w Małopolsce. Raport z VIII edycji badań.”
2. „Współpraca jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej w Małopolsce. Raport z VI edycji badań.”
3. „Monitoring kondycji podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym w Małopolsce. Raport z II edycji badań.”¹

Badania mają charakter ilościowy, są zaplanowane jako działanie cykliczne, realizowane co roku, co pozwala obserwować zmiany w sektorze ekonomii społecznej w Małopolsce oraz w zakresie współpracy jednostek samorządu terytorialnego (JST) z podmiotami ekonomii społecznej (PES). Tegoroczna edycja „Monitoringu podmiotów ekonomii społecznej w Małopolsce” jest już ósmą z rzędu. Badanie pn. „Współpraca jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej w Małopolsce” jest szóstym badaniem tego obszaru, natomiast badanie pn. „Monitoring kondycji podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym w Małopolsce” realizowane jest po raz drugi.

Przeprowadzenie badań oraz opracowanie raportów zostało wykonane w ramach projektu „Małopolski Ośrodek Koordynacji Ekonomii Społecznej” (MOKES), który realizowany jest w ramach Osi Priorytetowej 9 Region spójny społecznie Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego, Działanie 9.3 Wsparcie ekonomii społecznej.

Bardzo dziękujemy wszystkim osobom, które poświęciły swój czas na uzupełnienie kwestionariusza ankiety!

¹ Pełne wersje raportów są dostępne do pobrania na stronie: www.monitoring.es.malopolska.pl oraz www.es.malopolska.pl w dziale: Biblioteka ES.

II. WNIOSKI I REKOMENDACJE DOTYCZĄCE ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ W MAŁOPOLSCE

2.1. Wnioski i rekomendacje z badania PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)

- Organizacje pozarządowe, a zwłaszcza stowarzyszenia, w dużej mierze nie generują przychodu z działalności ekonomicznej (63% stowarzyszeń, 32% fundacji). Działalność odpłatną, która może być „wstępem” do działalności rynkowej prowadzi ok. 25% stowarzyszeń i fundacji. Poza sytuacjami, w których specyfika organizacji nie sprzyja działalności ekonomicznej, warto wspierać NGO do tego, by próbowały część przychodu generować „z rynku”. W tym zakresie zarówno kampanie informacyjne, jak i szkolenia oraz doradztwo mogą być prostym sposobem na to, by NGO profesjonalizowały swą działalność w zakresie źródeł finansowania działalności statutowej.
- 51% badanych PES zadeklarowała prowadzenie działalności na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Pozostałe 49% to przede wszystkim spółdzielnie pracy oraz inne formy spółdzielni. W 2017 roku główną grupą beneficjentów dla PES, które deklarują działalność na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, były osoby niepełnosprawne. Na drugim miejscu znajdują się dzieci i młodzież z zagrożonych środowisk, następnie osoby bezrobotne (w tym długotrwale bezrobotne). Najmniej badanych organizacji pracuje na rzecz osób opuszczających zakłady karne i osób bezdomnych. W obecnej sytuacji bardzo niskiego bezrobocia wynoszącego 4,9% w Małopolsce (dane na maj 2018 r.) warto ukierunkować system wsparcia finansowego na grupy osób, które są najbardziej oddalone od rynku pracy.
- Z wielu rodzajów działań podejmowanych przez PES na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym od lat na pierwszym miejscu jest organizacja czasu wolnego i wypoczynku swoim beneficjentom, następnie aktywizacja zawodowa i edukacja oraz pomoc terapeutyczna. W ramach aktywizacji zawodowej beneficjentów najpopularniejszą formą wsparcia jest podnoszenie kwalifikacji w ramach szkoleń i kursów (np. zawodowych, językowych itp.), następnie doradztwo i poradnictwo specjalistyczne (np. psychologiczne, zawodowe). W tym roku po raz pierwszy jedna z najtrudniejszych form aktywizacji, jaką jest znalezienie (i przygotowanie) beneficjenta do pracy na „otwartym” rynku, znalazła się na wysokim, trzecim miejscu. Wsparcie środków publicznych powinno zatem być skierowane głównie na „najtrudniejsze”, ale i najbardziej pożądane formy aktywizacji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym takie jak: organizacja staży, przygotowania do pracy na otwartym rynku (np. przy wsparciu trenera zatrudnienia wspieranego) czy zatrudnienie w organizacji.

- Poza działalnością na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym badane PES mogą dostarczać usługi deficytowe na rzecz mieszkańców w lokalnych społecznościach (zwane zarówno w kwestionariuszu, jak i literaturze dot. ES - społecznymi usługami użyteczności publicznej). W 2017 roku 40% badanych PES (fundacji, stowarzyszeń i spółdzielni socjalnych) zadeklarowała realizację takich właśnie działań. Spółdzielnie pracy, w tym inwalidów i niewidomych oraz inne formy spółdzielni w ogóle nie realizują tego typu działalności. Szacunki dotyczące osób, które skorzystały z usług użyteczności publicznej w społecznościach lokalnych są wysokie: w sumie 113 536 osób skorzystało z działań świadczonych przez 109 organizacji. Warto dołożyć starań, by powstawały PES nakierowane na realizację społecznych usług użyteczności publicznej, a te które już działają w omawianym obszarze - by się stale profesjonalizowały, gdyż zarówno planowane zmiany w ustawodawstwie (ustawa o ekonomii społecznej i solidarnej) jak i przemiany demograficzne, a co za tym idzie społeczno-gospodarcze, będą wymagały świadczenia dostępnych lokalnie usług społecznych dla mieszkańców.
- Małopolska słynie z niepowtarzalnego dziedzictwa (zabytki historii, niepowtarzalny krajobraz, świadectwa kultury materialnej wciąż żywe i kultywowane przez mieszkańców tradycje itp.) powodują, że PES w naszym regionie mogą poszukiwać rynków zbytu bazując na produktach lokalnych. Wspieranie działalności mieszkańców wytwarzających lokalne, tradycyjne produkty, takie jak: kulinaria, rzemiosło, usługi kulturalne, edukacyjne, turystyczne związane z danym miejscem, czy też wytwarzanie przez podmioty ekonomii społecznej tego typu produktów, to działania również kojarzone z sektorem ekonomii społecznej. Niestety tego typu nisze zagospodarowuje od lat nie więcej niż 15% PES. Nie można też powiedzieć, że jakiś typ PES „specjalizuje” się w produkcji lokalnym. Zupełnie niezainteresowane są tą tematyką badane spółdzielnie (poza ok. 20% spółdzielni socjalnych). Suma osób, które skorzystały na wytwarzaniu i sprzedaży produktów lokalnych wynosi 573 osoby, a wsparciem działalności mieszkańców czy beneficjentów zajmowało się 13 PES. Warto wspierać lokalne inicjatywy (np. wykorzystując granty) po to, by niesformalizowane grupy mogły testować w warunkach rynkowych wytwarzane towary i usługi.
- Małopolskie PES są słabo usieciowione - blisko połowa (46%) z badanych PES nie współpracowała w 2017 roku z organizacjami podobnymi do siebie. Bardzo słabo prezentują się wyniki współpracy badanych PES z ośrodkami wsparcia ekonomii społecznej (OWES) - 71% badanych nie współpracowało z nimi. Wciąż mało PES współpracuje z biznesem (56%). Należałoby zbadać przyczyny takiego stanu rzeczy; z jakich powodów organizacje, które powinny opierać swoje działania na współpracy de facto nie kooperują lub robią to sporadycznie. Należy też zastanowić się nad wypromowaniem działalności OWES, istnieje też hipoteza, że PES bardziej kojarzą organizacje wchodzące w skład OWES (z nazwy własnej) niż z samą nazwą - ośrodek wsparcia ES.

- Największym pracodawcą wśród badanych PES są spółdzielnie pracy (średnia 56 pracowników) oraz inne spółdzielnie (43 pracowników). Są to też firmy zatrudniające niemal jedynie w formie umowy o pracę, do minimum ograniczające zatrudnienie na umowy cywilno-prawne. Średnia liczba pracowników dla fundacji wynosi 22 osoby, dla stowarzyszeń 23, a dla spółdzielni socjalnych 10. Zatrudnienie w formie umów cywilno-prawnych to rozwiązanie stosowane przede wszystkim przez fundacje (średnia liczba pracowników 15) oraz stowarzyszenia (średnia 9). Bardzo mało popularne jest natomiast zatrudnienie subsydiowane. Tylko 12% badanych PES zatrudnia minimum jedną osobę korzystając z dopłat do wynagrodzenia dla pracowników. W sumie 23 PES zatrudniają 216 osób w formie subsydiowanego zatrudnienia. Najczęściej z tej formy zatrudnienia korzystają stowarzyszenia i spółdzielnie socjalne. Należy bliżej zbadać przyczynę braku korzystania z subsydiowanego zatrudnienia (PFRON, Fundusz Pracy). W zderzeniu z wynikami badania dotyczącego głównych barier działalności, jakimi są od lat przepisy prawa i biurokracja, rodzi się hipoteza, że koszty transakcyjne subsydiowanego zatrudnienia dla organizacji przewyższają korzyści z niego płynące.
- Jeżeli chodzi o bariery w prowadzeniu działalności PES, okazuje się że blisko ¼ respondentów uznała, że ich nie dostrzega w bieżącym funkcjonowaniu. Pozostali wymieniali trudności z pozyskaniem środków pieniężnych na rozwój organizacji (98), bariery prawne (54) oraz administracyjne (52). Warto zwrócić uwagę, że wyżej wymienione bariery są niezależne od PES, nie wynikają z ich słabości, braku zasobów, doświadczenia itd., tylko są barierami zewnętrznymi, w tym systemowymi. Dopiero na piątym miejscu pod względem uciążliwości dla rozwoju znajdują się braki związane z wyposażeniem (22 wskazań), trudności w zarządzaniu zespołem czy profil pracowników (po 18 wskazań).
- Jako najbardziej pożądaną formę wsparcia badane PES w zdecydowanej większości wskazały granty na rozwój usług społecznych (123 wskazania), usługi prawne (96 PES), specjalistyczne szkolenia (73 PES) oraz dotacje (66 PES) i usługi księgowo (60). Informacje pozyskane w wyniku badania powinny zostać wykorzystane w planowaniu kolejnego konkursu w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego w działaniu mającym na celu wsparcie rozwoju sektora ekonomii społecznej.

2.2. Wnioski i rekomendacje z badania PES o charakterze reintegracyjnym (CIS, KIS, WTZ, ZAZ)

- W Małopolsce w 2017 r. funkcjonowało 119 podmiotów reintegracyjnych. Oparty na podmiotach reintegracyjnych system wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w regionie rozwinięty jest w relatywnie wysokim stopniu, jednocześnie należy zaznaczyć, że w skali województwa charakteryzuje się on różnorodnym stopniem kompleksowości. Z dużą liczbą warsztatów terapii zajęciowej (67) nie koresponduje np. adekwatna do potrzeb liczba

zakładów aktywności zawodowej (10), które stanowić mogłyby w sposób naturalny miejsce zatrudnienia dla beneficjentów WTZ. Podobny dysonans istnieje w przypadku klubów (31) i centrów integracji społecznej (11). Dodatkowo mamy do czynienia z różnym poziomem rozwoju systemu wsparcia na rzecz włączenia społecznego w poszczególnych powiatach, a co za tym idzie i w poszczególnych subregionach. Sytuacja taka w negatywny sposób rzutuje na możliwości pełnego korzystania przez osoby zagrożone wykluczeniem społecznym z usług w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej poprzez utrudnienie przepływu uczestników między różnymi, adekwatnymi do ich realnych potrzeb, formami wsparcia. W związku z tym decyzja o tworzeniu nowych podmiotów reintegracyjnych powinna być w większym stopniu pochodną rzeczywistych potrzeb lokalnego systemu wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym niż dostępności środków finansowych ze źródeł europejskich. Niezbędne jest też większe zaangażowanie samorządu powiatowego w przeprowadzenie rzetelnej diagnozy potrzeb lokalnego systemu wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym we współpracy z gminami i podmiotami ekonomii społecznej.

- Dominującym źródłem finansowania działalności podmiotów reintegracyjnych w Małopolsce pozostają środki publiczne, w tym środki europejskie wydatkowane w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego 2014-2020. Widoczna w tym kontekście staje się potrzeba głębszej refleksji dotyczącej możliwości zmiany struktury ich finansowania. Remedium na ten stan rzeczy może stanowić położenie większego nacisku, uwzględniającego również legislacyjne podstawy działalności podmiotów reintegracyjnych, na możliwości ich ekonomizacji (np. odrębność prawna, poszerzenie zakresu alokacji środków wypracowywanych przez podmioty reintegracyjne w ramach działalności wytwórczo-usługowej, udział podmiotów reintegracyjnych w konsorcjach spółdzielni socjalnych), a z drugiej strony wypracowanie modelu systemowego finansowania działalności podmiotów reintegracyjnych w opozycji do dominującego obecnie systemu projektowego. Jest to potrzeba istotna również ze względu na zgłaszany przez ankietowanych problem w postaci niskiego poziomu wynagrodzeń w sektorze i związane z tym bariery rozwojowe dotyczące uzależnienia poziomu zatrudnienia od pozyskania środków zewnętrznych oraz trudności z pozyskaniem nowych pracowników.
- Tymczasem największą barierą dla rozwoju działalności ekonomicznej badanych podmiotów reintegracyjnych był brak odpowiedniej liczby zleceń lub zamówień. Dzięki ankiecie dowiedzieliśmy się jednocześnie, że podmiot publiczny jako najważniejszy odbiorca wytworów i usług podmiotów reintegracyjnych został wskazany tylko przez 1 WTZ. W tym kontekście istotne jest kontynuowanie działań mających na celu z jednej strony zwiększenie w świadomości lokalnych decydentów i przedstawicieli sektora biznesowego obecności podmiotów reintegracyjnych jako potencjalnych dostawców towarów i usług, a z drugiej upowszechnienie klauzuli społecznej w zamówieniach publicznych realizowanych przez instytucje administracji publicznej. Jest to tym ważniejsze, że w kontekście wpływu na rozwój

organizacji generalnie podmioty reintegracyjne prowadzące działalność ekonomiczną oceniają ją w większości pozytywnie lub co najmniej neutralnie.

- W 2017 r. małopolskie podmioty reintegracyjne realizowały wsparcie w sumie dla 4 tys. 941 osób. Zatrudnienie na otwartym rynku pracy podjęto w 2017 r. 29,2% absolwentów KIS, 40,4% absolwentów CIS. Uczestnictwo w WTZ w 2017 r. zakończyło w sumie 196 osób, z tego 50 osób (25,5%) podjęło zatrudnienie, w tym 22 osoby w ZAZ oraz 9 osób w ZPCh. W ZAZ pracowało 350 osób z niepełnosprawnościami. Jednocześnie same podmioty reintegracyjne były miejscem pracy dla 1316 osób. Spółdzielnie socjalne w Małopolsce nadal stanowią niewykorzystany rezerwuar miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, korzystających ze wsparcia podmiotów reintegracyjnych.
- Badane podmioty reintegracyjne charakteryzuje niski współczynnik współpracy wewnątrzsektorowej, aczkolwiek w porównaniu z wynikiem zeszłorocznego badania sytuacja w tym względzie uległa niewielkiej poprawie. Co czwarty z ankietowanych nie współpracował z żadnym partnerem z sektora ekonomii społecznej w 2017 r. (w 2016 r. podmioty reintegracyjne deklarujące brak współpracy wewnątrzsektorowej stanowiły 30,5%). Sytuacja ta dotyczy zwłaszcza KIS i CIS, a uwzględniając typ organizacji prowadzącej podmiot - podmiotów prowadzonych przez JST. Największy problem w obszarze rozwoju współpracy wewnątrzsektorowej stanowi niezmiennie zbyt duże obciążenie bieżącą działalnością oraz brak środków finansowych na rozwój współpracy. Zaniepokojenie budzić może fakt, że 14 na 65 badanych podmiotów nie dostrzega korzyści ze współpracy partnerskiej, a 15 z nich dostrzegło problem konkurencji wewnątrzsektorowej. Z drugiej strony z deklaracji badanych podmiotów wynika, że preferencje dotyczące istotnych dla rozwoju organizacji pól współdziałania rozkładają się dość równomiernie w ramach kilku obszarów, wśród których nieznacznie wyróżnia się upowszechnianie dobrych praktyk. Jednocześnie ankietowani są w niewielkim stopniu zainteresowani wspólnym działaniem na rzecz interesów swego środowiska jak i współpracą w formule grup zakupowych.
- Jeśli chodzi o współpracę międzysektorową w 2017 r. najważniejszym partnerem podmiotów reintegracyjnych pozostają instytucje samorządowe. Jednocześnie spośród 70 podmiotów reintegracyjnych, które udzieliły odpowiedzi na pytanie o korzystanie ze wsparcia samorządu lokalnego, 21 udzieliło odpowiedzi negatywnej. W świetle głównego celu działalności podmiotów reintegracyjnych zaskakuje niski współczynnik współpracy z powiatowymi urzędami pracy, z którymi współdziałało zaledwie 12 z 75 ankietowanych (4 KIS, 7 WTZ i 1 ZAZ i ani jeden CIS). Widoczna jest potrzeba kontynuacji działań na rzecz animacji współpracy podmioty reintegracyjne - JST, której celem byłoby współtworzenie lokalnego efektywnego systemu wsparcia na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- Aż 1/3 ankietowanych PESR stwierdziło, że w 2017 r. nie prowadziło żadnych działań na rzecz społeczności lokalnych, w których funkcjonowały i jest to wynik gorszy niż w poprzednim

roku objętym badaniem, kiedy to brak aktywności w lokalnym środowisku zadeklarowało 18 na 83 podmioty. W środowiskach lokalnych nadal najbardziej aktywną grupą PESR pozostają WTZ, a najmniej są tym zainteresowane KIS. Ponownie najmniejszą aktywnością na gruncie lokalnym wykazały się podmioty prowadzone przez JST. Najbardziej powszechnym wyrazem obecności PESR w społecznościach lokalnych była niezmiennie organizacja wydarzeń typu pikniki i festiwale oraz innego typu wydarzeń kulturalnych, gdy tymczasem spectrum potencjalnych działań lokalnych, w których istotną rolę mógłby odgrywać podmiot reintegracyjny, jest znacznie szersze. Istotna jest w tym względzie promocja dobrych praktyk aktywności lokalnej podmiotów reintegracyjnych oraz aktywna, animacyjna rola samorządu w tym zakresie.

- 68 na 75 podmiotów zadeklarowało istnienie potrzeb szkoleniowych (najwięcej dotyczących przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu oraz pozyskiwania środków zewnętrznych na działalność). Ten rezultat badania nie koresponduje z faktem, że jednocześnie podmioty reintegracyjne w 2017 r. w niewielkim stopniu były beneficjentami ośrodków wsparcia ekonomii społecznej, które dla podmiotów reintegracyjnych nieodpłatnie mogą świadczyć usługi szkoleniowo-doradcze. Ze wsparcia tych wyspecjalizowanych podmiotów korzystało zaledwie 12 ankietowanych. Z informacji pozyskanych przez ROPS w Krakowie od środowiska podmiotów reintegracyjnych niezależnie od badania ankietowego wynika, że aby zmienić ten stan rzeczy należy pomyśleć o zwiększeniu dostępności wsparcia OWES dla PES reintegracyjnych poprzez zwiększenie elastyczności oferty OWES oraz usprawnienie działań komunikacyjnych między PES i OWES.

2.3. Wnioski i rekomendacje z badania jednostek samorządu terytorialnego

- Odrębne stanowisko pełnomocnika ds. organizacji pozarządowych znajduje się w co dziesiątym badanym JST (16 z 157). Zadanie to przypisane jest do bardzo różnych działań (promocja, kultura fizyczna i sport, kultura, edukacja, itp.), Współpraca z podmiotami ekonomii społecznej najwyraźniej mniej związana jest z organizacjami jako takimi, a raczej z pewnymi dziedzinami kojarzonymi jako ich atrybut, typu: sport, kultura, edukacja i sprawy społeczne.
- W Małopolsce współpraca jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej w 2017 roku najczęściej odbywała się poprzez: wspieranie PES w realizacji zadań publicznych wraz z udzielaniem dotacji, konsultacje projektów aktów normatywnych oraz wzajemne informowanie się o planowanych działaniach. Tego typu współpraca dotyczy ponad ¾ samorządów. Następnie pojawiają się formy wsparcia stosowane przez ok. połowę JST (udzielania wsparcia lokalowego na preferencyjnych warunkach oraz powierzanie PES realizacji zadań publicznych wraz z udzieleniem dotacji na finansowanie ich realizacji). Do

„nizowych” form wsparcia zaliczamy natomiast od lat: regranting (2,5% JST), udzielanie pożyczek oraz gwarancji (7% JST) oraz umowy partnerskie na realizację projektów (13% JST).

- Od lat współpraca JST z PES to przede wszystkim realizacja działań z obszaru: sportu, organizacji wolnego czasu, kultury, sztuki i tradycji oraz bezpieczeństwa. Inne obszary takie jak: rozwój przedsiębiorczości lokalnej, dożywianie osób w trudnej sytuacji materialnej, usługi opiekuńcze czy poradnictwo i opieka medyczna, a nawet edukacja występują sporadycznie lub rzadko. Niestety wciąż duży odsetek pracowników odpowiedzialnych za współpracę z PES nie ma wiedzy, czy na terenie gminy/powiatu są PES świadczące tego typu usługi/działania (ok. 20%).
- W 2017 roku 47% badanych JST uwzględniło współpracę z PES w rozwiązywaniu konkretnych problemów społecznych w Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych, blisko połowa badanych (49%) posiada zapisy uwzględniające współpracę z PES w działaniach na rzecz rozwoju lokalnego w swojej Strategii Rozwoju Lokalnego. Najbardziej utożsamianym z ES dokumentem pozostaje jednak bez zmian Roczny Program Współpracy z NGO - 86% JST przewidziało działania wspierające rozwój istniejących w gminie/powiecie PES w tym dokumencie.
- Zwiększają się kwoty rezerwowane przez JST na realizację programu współpracy z NGO - w 2017 r. średnia (po usunięciu przypadków odstających) wynosiła 347 813 zł; natomiast medianę stanowiła kwota 160 000 zł. Dostrzec można bardzo duże zróżnicowanie w obrębie każdego typu JST.
- Od lat relatywnie małym zainteresowaniem mieszkańców i organizacji cieszy się inicjatywa lokalna. W 2017 r. 24% JST zabezpieczyło ośrodki na inicjatywę lokalną. Niestety tylko w 14% JST mieszkańcy osobiście lub za pośrednictwem organizacji złożyli minimum 1 wniosek. Dużo lepiej wygląda realizacja inicjatyw z funduszu sołectkiego. W 2017 r. odsetek JST, które zabezpieczyły środki finansowe na realizację funduszu wynosił 61%, były to głównie gminy wiejskie.
- 16% małopolskich gmin i powiatów w 2017 roku zabezpieczyło środki na przygotowanie i realizację budżetu obywatelskiego. Gminy miejskie proporcjonalnie najczęściej zaznaczyły odpowiedź twierdzącą; również co czwarta z gmin miejsko - wiejskich realizuje w Małopolsce inicjatywę z budżetu obywatelskiego, 5 gmin wiejskich oraz 1 powiat.
- Zdecydowana większość gmin i powiatów (93%) nie zastosowała klauzul społecznych przy zlecaniu zadań publicznych prywatnym wykonawcom w 2017 roku. Główne powody, dla których tak się stało to brak wykonawców mogących skorzystać z klauzuli społecznej oraz brak wiedzy jak w praktyce zastosować klauzule społeczne.

III. METODOLOGIA I REALIZACJA BADANIA

Wszystkie trzy badania zostały zrealizowane techniką CAWI - wywiadu kwestionariuszowego przy pomocy specjalnie utworzonej aplikacji internetowej do gromadzenia danych (www.monitoring.es.malopolska.pl).

W przypadku badania „Monitoring kondycji podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym w Małopolsce” badaniu ankietowemu towarzyszyła analiza „desk research” danych statystycznych udostępnionych przez instytucje publiczne.

Badaniem PES objęte zostały następujące kategorie podmiotów:

1. spółdzielnie socjalne,
2. spółdzielnie inwalidów i niewidomych,
3. spółdzielnie pracy,
4. inne spółdzielnie poza mieszkaniowymi,
5. fundacje,
6. stowarzyszenia, w tym ochotnicze straże pożarne,
7. spółki non profit założone przez NGO (ani jeden podmiot tego typu nie wziął udziału w tegorocznym badaniu).

W przypadku badania „Współpraca jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej”, badaniem objęte zostały wszystkie powiatowe i gminne jednostki samorządu terytorialnego. Kwestionariusz był dostępny od dnia 12 stycznia do dnia 12 marca 2018 r. W badaniu wzięło udział 157 JST, w tym 139 gmin (76,4% wszystkich jednostek tego typu) oraz 18 z 19 powiatów. Łącznie w VI edycji badania udało się pozyskać odpowiedzi od 78% populacji gminnych i powiatowych jednostek samorządu terytorialnego.

W ramach badania „Monitoring kondycji podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym” kwestionariusz ankiety był dostępny w dniach 24 kwietnia - 10 czerwca 2018 r. Badaniem zostały objęte podmioty, które zgodnie z koncepcją badania stanowią populację podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym (PESR): zarejestrowane w województwie małopolskim na dzień 31 grudnia 2017 r., prowadzące działalność w 2017 r. od momentu rejestracji przez min. 3 m-ce. Zgodnie z tymi założeniami zaproszenie do udziału w badaniu skierowano do 119 PESR (11 centrów integracji społecznej, 31 klubów integracji społecznej, 67 warsztatów terapii zajęciowej, 10 zakładów aktywności zawodowej). W efekcie uzyskano dane od 75 podmiotów o charakterze reintegracyjnym, tj. 63% PESR działających w Małopolsce w 2017 r.

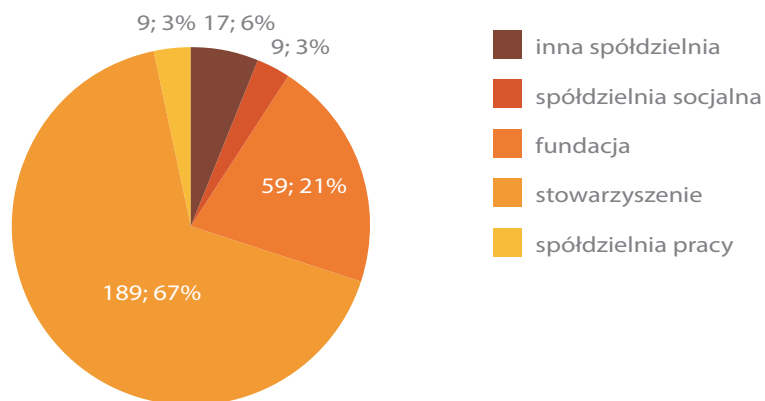
Ponieważ kwestionariusze ankiety zostały wypełnione w różnym stopniu zarówno przez PES, jak i JST, stąd pod wykresami znajduje się symbol N oznaczający konkretną liczbę podmiotów, które udzieliły odpowiedzi w danym pytaniu.

IV. OPIS PODMIOTÓW EKONOMII SPOŁECZNEJ BIORĄCYCH UDZIAŁ W BADANIU

4.1. Monitoring kondycji PES (stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie)

Najliczniejszą grupę podmiotów, która wypełniła kwestionariusz stanowiły stowarzyszenia 65% (183 z 283), następnie fundacje 21% (59 z 283) ponadto, w badaniu wzięto udział:

- 6 ochotniczych straży pożarnych (z powodu zbyt małej liczebności oraz faktu, że OSP są stowarzyszeniami, zostały włączone do kategorii „stowarzyszenia”),
- 3 spółdzielnie inwalidów (z powodu małej liczebności oraz faktu, że jest to jeden z typów spółdzielni pracy, zostały włączone do kategorii „spółdzielnie pracy”),
- 6 spółdzielni pracy,
- oraz 17 podmiotów zaszeregowanych jako „inna forma”, w skład których weszły inne spółdzielnie: 9 spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, 6 spółdzielni ogrodniczych, rolniczych, handlowych i 2 banki spółdzielcze.

Wykres nr 1. Formy prawne PES biorących udział w badaniu. N = 283

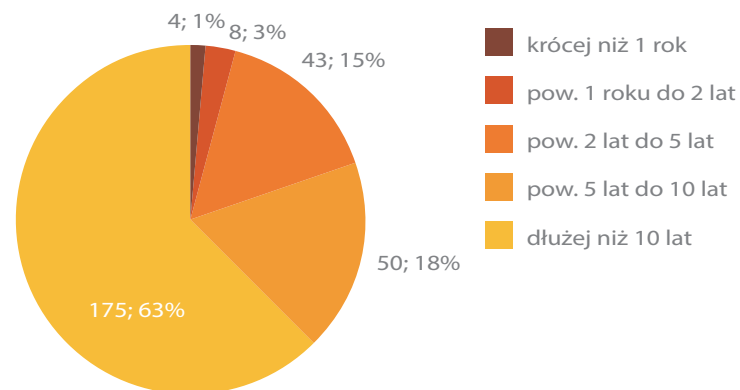
W tegorocznym badaniu, tak jak w ubiegłych, najliczniejszą kategorię stanowiły PES nie prowadzące działalności ekonomicznej (50%), odpłatną działalność nie dla zysku wskazało 25% badanych, działalność gospodarczą - 16%, a łącznie działalność gospodarczą i odpłatną - 9%.

Korelując formę prawną z działalnością ekonomiczną bądź jej brakiem, otrzymujemy następujące zależności:

- stowarzyszenia w zdecydowanej większości nie prowadzą działalności ekonomicznej (117 z 185), ok. ¼ badanych stowarzyszeń prowadzi działalność odpłatną; działalność gospodarcza oraz łączona (gospodarcza z odpłatną) są stosowane marginalnie - przez 12% stowarzyszeń (6% prowadzi działalność gospodarczą i 6 % łączoną);
- fundacje są bardzo zróżnicowane, niemal równą proporcję stanowią te prowadzące działalność gospodarczą oraz odpłatną (po 25%), 32% nie prowadzące działalności ekonomicznej, a 19% łączące działalność odpłatną z gospodarczą.

Kryterium dodatkowym w przypadku prowadzenia działalności ekonomicznej był jej stały, cykliczny bądź incydentalny charakter. Spośród 139 PES, które odpowiedziały na to pytanie więcej niż połowa (58%) prowadzi działalność zarobkową w sposób stały, 13% deklaruje działalność cykliczną, a 29% incydentalną.

Biorąc pod uwagę okres funkcjonowania organizacji na rynku, 63% badanych podmiotów ekonomii społecznej to podmioty starsze, funkcjonujące dłużej niż 10 lat. Najstarsze PES w próbie (działające powyżej 10 lat) to spółdzielnie inwalidów i niewidomych, spółdzielnie pracy oraz inne spółdzielnie. Blisko 70% stowarzyszeń, które uczestniczyły w badaniu to organizacje działające dłużej niż 10 lat. Relatywnie najmłodsze są spółdzielnie socjalne - 1/3 powstała do roku, 1/3 działa na rynku dłużej niż 2 lata do 5 lat. Fundacje są bardzo zróżnicowane i podobne odsetki mieszczą się we wszystkich kategoriach poza kategorią „krócej niż rok”, w której nie było ani jednego wskazania oraz powyżej roku - 2 lat (1 fundacja).

Wykres nr 2. Długość funkcjonowania na rynku. N=280

Badane podmioty zapytano również o charakter środków finansowych wykorzystanych przy ich zakładaniu. Na podstawie rozkładu odpowiedzi można zauważyć, że w procesie założycielskim organizacji ponad ¾ podmiotów - 78% wskazało głównie na udział środków prywatnych, 14%

powstało głównie ze środków publicznych a 8 % PES mniej więcej w równym stopniu ze środków prywatnych i publicznych.

Zestawiając ze sobą formę prawną organizacji, rodzaj jej założyciela/założycieli oraz charakter środków wykorzystanych w procesie założycielskim, możemy wskazać na pewne wzory powstawania PES:

- fundacje i stowarzyszenia powstają głównie z inicjatywy osób fizycznych, przy wykorzystaniu głównie środków prywatnych; z racji najliczniejszego występowania w próbie badawczej są zróżnicowane ze względu na długość prowadzonej działalności przy czym 90% stowarzyszeń i 70% fundacji działa dłużej niż 5 lat;
- założycielami spółdzielni socjalnych w tegorocznej edycji są organizacje pozarządowe i administracja, wykorzystując przede wszystkim środki publiczne; są to podmioty relatywnie młode (w stosunku do pozostałych form prawnych).
- spółdzielnie pracy, inwalidów i niewidomych oraz inne formy spółdzielni powstają jako inicjatywa osób fizycznych z wykorzystaniem różnych środków i są podmiotami o ponad 10-letnim stażu.

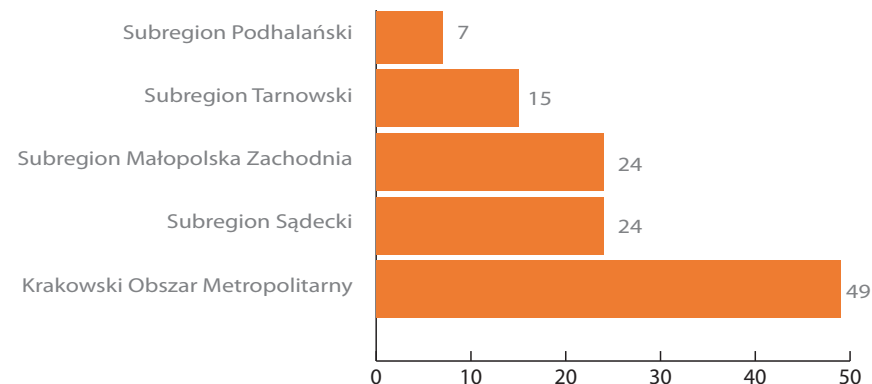
4.2. Monitoring kondycji PES reintegracyjnych - PESR (CIS, KIS, WTZ, ZAZ)

System reintegracji społeczno-zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oparty na podmiotach reintegracyjnych w województwie małopolskim charakteryzuje się w skali regionu różnorodnym stopniem kompleksowości. 41,2% (49) wszystkich małopolskich PES reintegracyjnych w 2017 r. działało na obszarze Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (KOM). Wynika to ze specyfiki tego subregionu, którego siedzibą jest stolica województwa o charakterze metropolii. W KOM obecne były wszystkie typy PESR reintegracyjnych (3 CIS, 14 KIS, 28 WTZ i 3 ZAZ). Niemal o połowę mniej podmiotów niż w KOM działało w subregionach sądeckim oraz w Małopolsce Zachodniej (po 24 organizacje, tj. po 20,02%). W subregionie sądeckim działały 2 CIS, 3 KIS, 15 WTZ i 2 ZAZ. Na subregion tarnowski przypadło 12,6% wszystkich małopolskich PESR (15 podmiotów, w tym 1 CIS, 1 KIS, 9 WTZ oraz 3 ZAZ). Najmniej rozwinięty system wsparcia PESR działał w subregionie podhalańskim, na obszarze którego obecnych było zaledwie 7 PES (5,9%): 2 KIS i 5 WTZ.

Większość PESR uczestniczących w ankiecie działała na obszarze gmin wiejskich (30), 24 z nich na terenie małych ośrodków miejskich, 9 na terenie większych miast (posiadających pow. 50 tys. mieszkańców), a 12 w Krakowie. 40 z 75 PESR to podmioty, dla których organizacją prowadzącą jest stowarzyszenie lub fundacja, a 29 badanych podmiotów prowadzone jest przez JST.

Dominującym źródłem finansowania działalności KIS w 2017 r. były środki europejskie wydawkowane w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego 2014-

2020, a pierwszoplanowym źródłem finansowania działalności CIS - środki publiczne rządowe inne niż dotacyjne. W przypadku WTZ i ZAZ głównym źródłem finansowania był PFRON.

Wykres nr 3 . Charakterystyka PESR województwa małopolskiego w 2017 r. Liczebność PESR w subregionach. Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestrów prowadzonych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie.

W badaniu ankietowym udział wzięło:

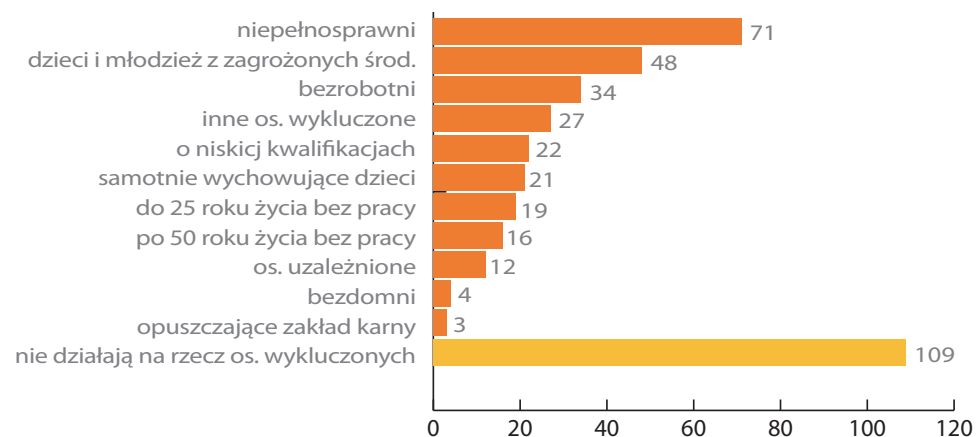
- 5 centrów integracji społecznej (45,5%),
- 25 klubów integracji społecznej (80,6%),
- 37 warsztatów terapii zajęciowej (55,2%)
- 8 zakładów aktywności zawodowej (80%).

V. DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNA PES (FUNDACJE, STOWARZYSZENIA, SPÓŁDZIELNIE)

5.1. Działania na rzecz wykluczonych lub/i zagrożonych wykluczeniem społecznym w PES (stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie)

Na pytanie dotyczące działań (w tym zatrudnienia) na rzecz osób wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem społecznym, większość, bo 115 z 224 badanych PES (51%), zadeklarowała prowadzenie takiej działalności. PES, które przyznały, że nie prowadzą działalności na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (49%, czyli 109 z 224) to przede wszystkim spółdzielnie pracy oraz inne formy spółdzielni.

Podobnie jak we wszystkich siedmiu wcześniejszych edycjach badań, tak i w 2017 r. główną grupą beneficjentów dla PES, które deklarują działalność na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym były osoby niepełnosprawne (71 ze 115 PES). Na drugim miejscu znajdują się dzieci i młodzież z zagrożonych środowisk (48 z 115 PES), następnie osoby bezrobotne (w tym długotrwale bezrobotne - 34 PES). Najmniej badanych organizacji pracuje na rzecz osób opuszczających zakłady karne i osób bezdomnych. Szczegółowy wykaz organizacji zajmujących się różnymi grupami osób zagrożonych wykluczeniem społecznym przedstawia poniższy wykres.

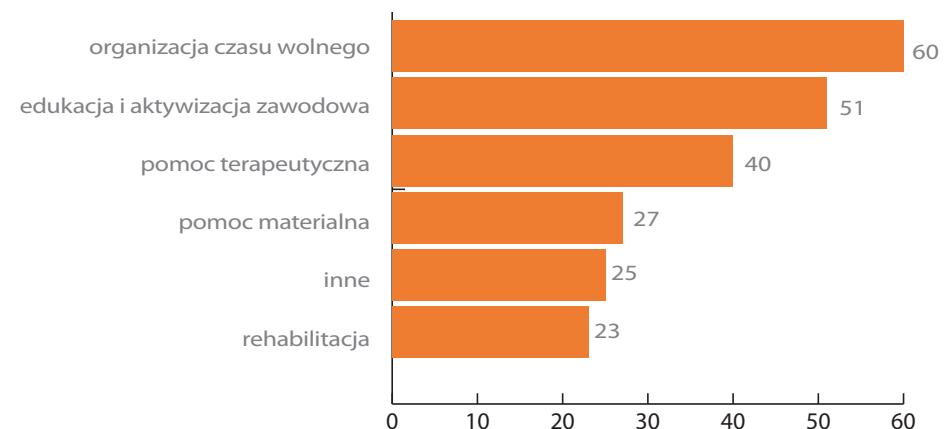

Wykres nr 4. Działalność na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym. N = 224. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

W grupach wskazywanych, jako „inne” podawano seniorów, uchodźców i mniejszości, członków rodzin osób z niepełnosprawnością, czy osoby po przebyciu chorób np. nowotworowych.

W zależności od formy prawnej PES można wyróżnić najczęściej wskazywanych adresatów działań badanych podmiotów. W przypadku spółdzielni socjalnych były to osoby bezrobotne, w tym długotrwale bezrobotne. Fundacje i stowarzyszenia mają bardzo szerokie grupy beneficjentów z pewną przewagą osób niepełnosprawnych oraz dzieci i młodzieży ze środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym. Spółdzielnie inwalidów i niewidomych naturalnie wskazywały osoby niepełnosprawne, a pozostałe spółdzielnie zaznaczyły, że nie działają na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Spśród próby ograniczonej do 115 podmiotów najwięcej PES oferowało swoim beneficjentom organizację czasu wolnego i wypoczynku (60 wskazań), na drugim miejscu znalazła się aktywizacja zawodowa i edukacja (51 wskazania), następnie pomoc terapeutyczna (40 PES), pomoc materialna (27 PES), leczenie i rehabilitacja (23 PES). 25 podmiotów wskazało też „inne działania”.

Wykres nr 5. Działania ukierunkowane na osoby wykluczone społecznie. N=115. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

Przyglądając się poszczególnym formom prawnym PES, można zaobserwować, iż stowarzyszenia i fundacje mają bardzo szerokie spektrum działań bez aktywności wyróżniających się ponad inne, natomiast spółdzielnie (wszystkie typy) zaznaczają przede wszystkim edukację i aktywizację zawodową.

W dalszej części badania interesowała nas szczególnie jedna forma wsparcia beneficjentów przez PES - aktywizacja zawodowa i edukacja. Formą wsparcia udzielanego przez PES, oferowaną największej liczbie osób (w sumie 1928) były szkolenia i kursy. Statystyki dotyczące podmiotów organizujących szkolenia i kursy wskazują, że jest to forma wsparcia, którą można objąć największe grupy - średnia dla PES wynosi 39 osób, jednak bardzo niska mediana wynosząca 1 oznacza, że połowa z 49 PES zaznaczających działania w obszarze edukacji i aktywizacji zawodowej objęła przynajmniej 1 osobę tego typu wsparciem.

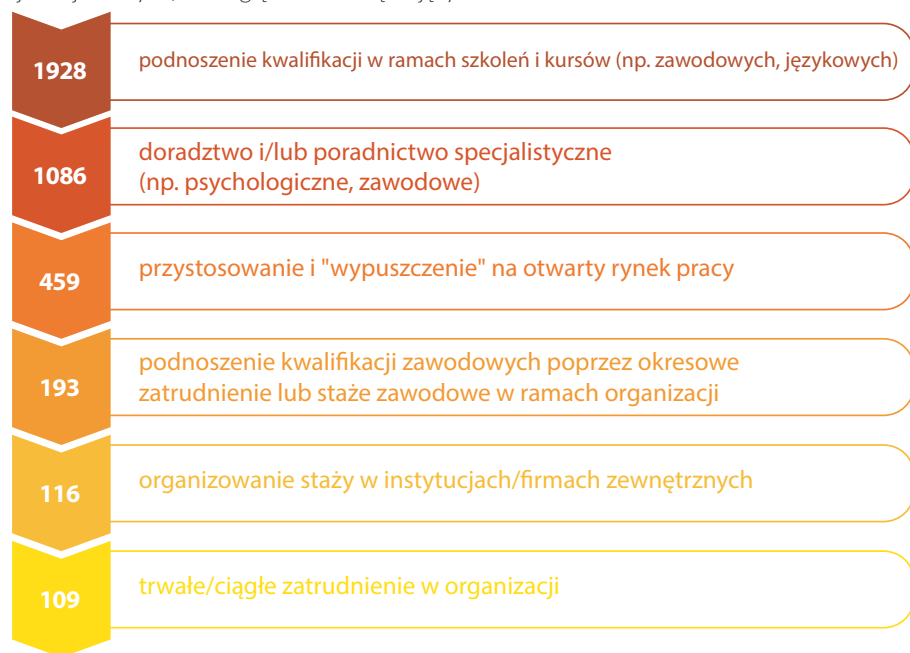
Zatrudnienie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w organizacji jest mało popularną formą wsparcia; w sumie 50 PES zatrudniło w swoich murach 109 osób przy średniej 2,18 i medianie 0. W próbie znalazł się jeden PES, który zadeklarował zatrudnienie w organizacji dla 28 osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Kolejnym, pokrewnym rodzajem wsparcia, było okresowe zatrudnienie w PES. Suma osób wsparta w tej formie wynosiła w 2017 r. nieco więcej bo 193 osoby przy średniej 4, medianie 0 oraz maksimum wynoszącym 150 osób.

Podnoszenie kwalifikacji zawodowych poprzez staże zewnętrzne nie jest zbyt popularną formą aktywizacji zawodowej beneficjentów w badanych organizacjach: średnia liczba osób zaktywizowanych w tej formie w roku 2017 wynosiła 2,47. Suma osób objętych okresowym stażem w firmach zewnętrznych wynosi 116 osób.

Poradnictwo specjalistyczne zajmuje drugie miejsce po szkoleniach i kursach w rankingu popularności mierzonej zarówno średnią (22,7), jak i sumą osób objętych wsparciem (1068 osób).

W tym roku po raz pierwszy jedna z najtrudniejszych form aktywizacji, jaką jest przygotowanie i przekazanie beneficjenta do pracy na „otwartym” rynku, znalazła się na wysokim, trzecim miejscu (po szkoleniach i wsparciu specjalistycznym), mierząc sumą osób objętych tego typu wsparciem - 459, jak i średnia - 9,8.

Poniższy schemat prezentuje ranking działań na rzecz beneficjentów (od najważniejszych do najmniej ważnych) ze względu na liczbę objętych nimi osób.

Ranking działań na rzecz beneficjentów ze względu na ilość objętych nimi osób (według sumy beneficjentów objętych danym działaniem).

5.2. Pozostała działalność społeczna badanych PES (stowarzyszeń, fundacji, spółdzielni)

Poza działalnością na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym PES angażują się w działalność na rzecz społeczności lokalnej. Dlatego też w dalszej części badania, pytaliśmy o prowadzenie działań z zakresu dostarczania usług użyteczności publicznej, w tym usług deficytowych dla społeczności lokalnej oraz mających na celu rozwój społeczności lokalnej/regionu poprzez wspieranie produktów lokalnych (pod tzw. „marką lokalną”).

Usługi użyteczności publicznej, w tym usługi deficytowe dla społeczności lokalnej, zostały opisane, jako usługi zaspakajające ważne potrzeby, których członkowie społeczności lokalnych nie są w stanie zaspokoić samodzielnie, np. usługi opiekuńcze, edukacyjne, zdrowotne, socjalne. Z kolei produkt lokalny zdefiniowano jako wyrób lub usługę, z którymi utożsamiają się mieszkańcy regionu, najczęściej wytwarzany lokalnie (przez mieszkańców), w sposób niemasywowy i przyjazny dla środowiska, z surowców lokalnie dostępnych. Obie definicje zostały zawarte w kwestionariuszu ankiety.

W 2017 r. 40% badanych PES zadeklarowała działania z zakresu dostarczania usług użyteczności publicznej, w tym usług deficytowych dla społeczności lokalnej (89 z 223 PES, które odpowiedziały na to pytanie).

W tegorocznej edycji tradycyjnie wszystkie spółdzielnie poza socjalnymi zaznaczyły, że nie realizują usług społecznych na rzecz mieszkańców, natomiast proporcje stowarzyszeń, fundacji i spółdzielni socjalnych mających ofertę mogącą się klasyfikować jako usługi społeczne była identyczna dla tych trzech form prawnych - 4/10 fundacji, stowarzyszeń i spółdzielni socjalnych świadczy takie usługi, pozostałe 6/10 - nie.

Wspieranie działalności mieszkańców wytwarzających lokalne, tradycyjne produkty, takie jak: kulinaria, rzemiosło, usługi kulturalne, edukacyjne, turystyczne związane z danym miejscem, czy też wytwarzanie przez podmioty ekonomii społecznej tego typu produktów, to druga z interesujących nas aktywności badanych podmiotów. Ten obszar działalności wydaje się być ciekawą niszą do zagospodarowania przez lokalne PES. Obecnie, jak wynika z badania, jest to teren wciąż słabo zagospodarowany - tylko 14% badanych PES produkuje lub pośredniczy w sprzedaży produktów lokalnych i widzi w tej niszy potencjał; pozostała część podmiotów - 86% nie wykazuje zainteresowania tego typu działalnością. Nie można też powiedzieć, że jakiś typ PES „specjalizuje” się w produkcji lokalnym. Poza 3 spółdzielniami socjalnymi zupełnie niezainteresowane są tą tematyką badane spółdzielnie, równy udział - ok. 10% fundacji i stowarzyszeń deklaruje działania związane z promocją lokalnych produktów.

Szacunki dotyczące osób, które skorzystały z usług użyteczności publicznej są wysokie: w sumie 113536 osób skorzystało z działań świadczonych przez 109 organizacji działających lokalnie. Poniżej zestawiono statystyki dla pełnej próby PES, które odpowiedziały na to pytanie i zazna-

czyli większą od zera liczbę beneficjentów oraz drugą tabelę z usuniętym jednym przypadkiem zniekształcającym wynik - PES, które zadeklarowało objęcie wsparciem 60 000 osób.

W przypadku pełnej grupy PES, średnia wynosi 1041,6 osób, bez przypadku odstającego - 495 osób; mediana w pierwszym i drugim przypadku wynosi 100 osób. Konkludując, świadczenie usług zdefiniowanych jako zaspakajające ważne potrzeby, których członkowie społeczności lokalnych nie są w stanie zaspokoić samodzielnie, np. usługi opiekuńcze, edukacyjne, zdrowotne, socjalne, wiąże się ze wsparciem relatywnie dużych grup osób w obrębie organizacji.

LICZBY OSÓB, KTÓRE SKORZYSTAŁY Z USŁUG UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ		LICZBY OSÓB, KTÓRE SKORZYSTAŁY Z USŁUG UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ (BEZ PRZYPADKU ODSTAJĄCEGO =60000)	
N WAŻNE	109	N WAŻNE	108
Średnia	1041,6	Średnia	495
Mediana	100	Mediana	100
Minimum	1	Minimum	1
Maksimum	60000	Maksimum	5000
Suma	113536	Suma	53536

Tabela 1. Statystyki dotyczące liczby osób, które skorzystały z usług użyteczności publicznej.

Szacunki dotyczące osób, które uzyskały przychód z tytułu wytworzenia lokalnego produktu, w którego sprzedaży pośredniczyła organizacja, są znacznie mniejsze niż w przypadku usług użyteczności publicznej. Należy jednak pamiętać, że tylko 29 PES zaznaczyło tego typu działalność, a na pytanie o liczbę osób, które skorzystały (zarobiły) w ramach wytwarzania produktu lokalnego odpowiedź otrzymaliśmy od 13 PES.

LICZBA BENEFICJENTÓW, KTÓRZY UZYSKALI PRZYCHÓD Z TYTUŁU WYTWORZENIA LOKALNEGO PRODUKTU		LICZBA BENEFICJENTÓW KTÓRZY UZYSKALI PRZYCHÓD Z TYTUŁU WYTWORZENIA LOKALNEGO PRODUKTU (BEZ PRZYPADKU ODSTAJĄCEGO =350)	
N WAŻNE	13	N WAŻNE	12
Średnia	44	Średnia	18,6
Mediana	15	Mediana	15,00
Minimum	1	Minimum	1
Maksimum	350	Maksimum	60
Suma	573	Suma	223

Tabela 2. Statystyki dotyczące liczby osób, które uzyskały przychód z tytułu wytworzenia lokalnego produktu.

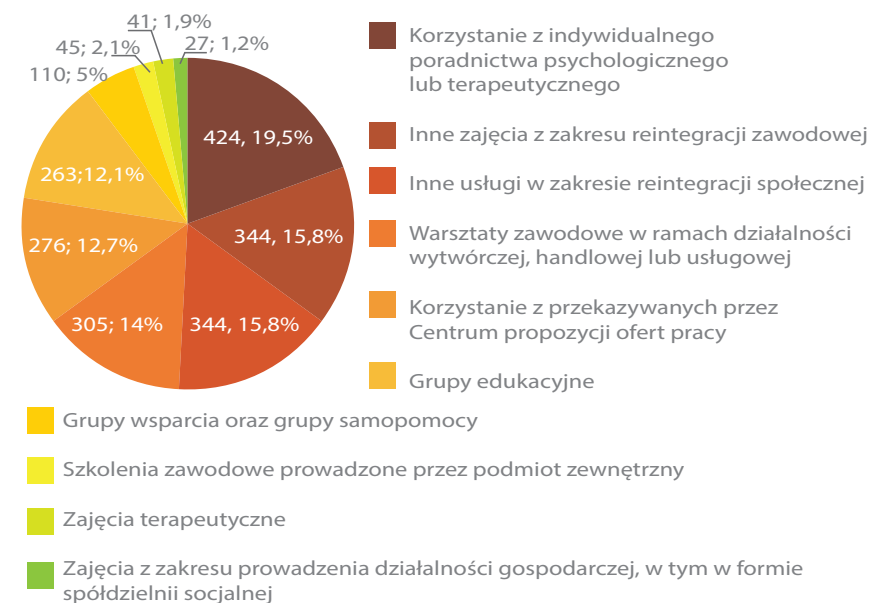
Suma osób, które skorzystały na wytwarzaniu i sprzedaży produktów lokalnych wynosi 573 osoby, przy średniej wynoszącej 44 i medianie 15. Po usunięciu jednego przypadku wynoszącego

350 osób, który zaburzył znacząco wysokość średniej, uzyskujemy przeciętny wynik - 35 osób w organizacji, które skorzystały na wytworzeniu i sprzedaży produktów lokalnych przy medianie wynoszącej 15.

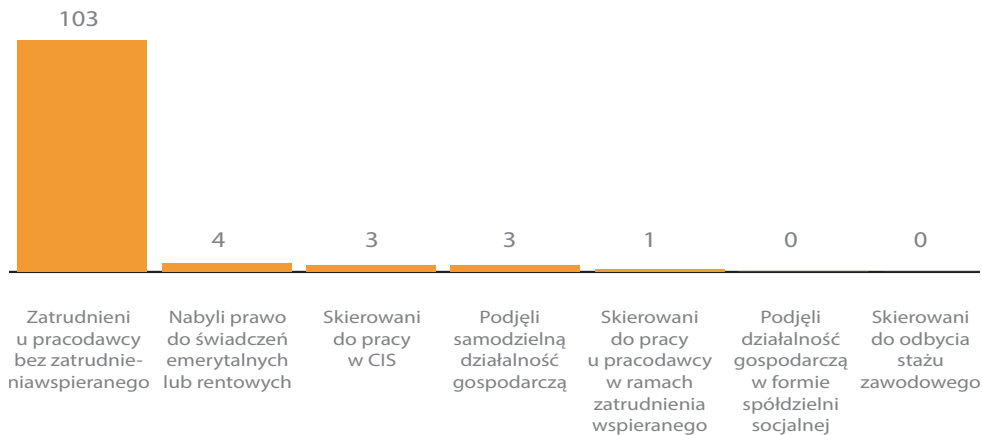
5.3. Działania PESR (CIS, KIS, WTZ, ZAZ) w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej

We wsparciu małopolskich CIS w 2017 r. uczestniczyły w sumie 523 osoby. Wśród nich przeważającą grupę (56%) stanowiły osoby długotrwale bezrobotne. Indywidualne poradnictwo psychologiczne lub terapeutyczne to forma wsparcia w ramach reintegracji społeczno-zawodowej, w której w 2017 r. wzięła udział największa liczba beneficjentów CIS. W pracy w warsztatach zawodowych w ramach działalności wytwórczej, handlowej lub usługowej CIS uczestniczyło w sumie 305 osób, z tego najwięcej (76 osób) było zaangażowanych w warsztatach o profilu gospodarczo-administracyjnym.

Zatrudnienie na otwartym rynku pracy w 2017 r. znalazło 40,4% absolwentów CIS. Żaden z absolwentów CIS nie podjął działalności gospodarczej w formie spółdzielni socjalnej.

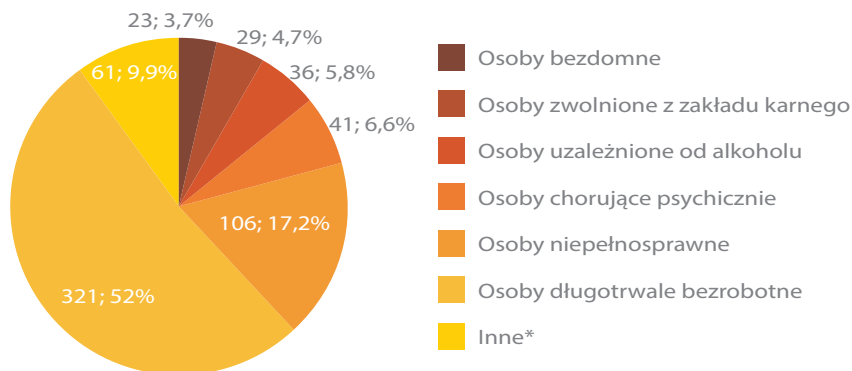

Wykres nr 6. Udział uczestników małopolskich CIS w poszczególnych formach reintegracji społeczno-zawodowej. Źródło: Opracowanie - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych ze sprawozdań: KIS i CIS za I-XII 2017 r. N=523. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

Wykres nr 7. Beneficjenci małopolskich CIS, Źródło: Opracowanie - Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Krakowie na podstawie danych ze sprawozdań: KIS i CIS za I-XII 2017 r. N=114.

Liczba uczestników małopolskich KIS w dn. 31 grudnia 2017 r. to 1456 osób (807 kobiet i 649 mężczyzn). Najwięcej uczestników KIS w 2017 r. wzięło udział w zajęciach edukacyjnych (871) oraz w poradnictwie psychologicznym (710). Największym zainteresowaniem wśród oferowanych przez KIS usług w ramach reintegracji zawodowej cieszyły się szkolenia zawodowe. Status absolwenta KIS w 2017 r. uzyskało 617 osób. W tej grupie najliczniej reprezentowane były osoby długotrwale bezrobotne (52%) oraz osoby z niepełnosprawnościami (17,2%).

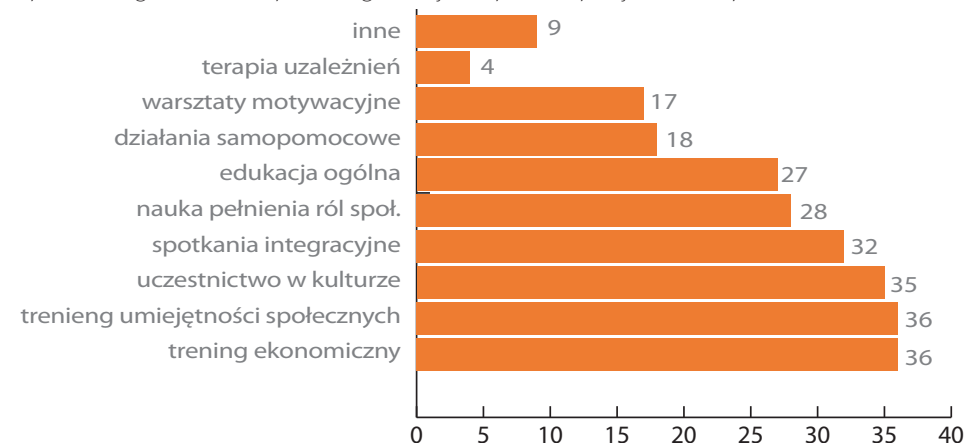

Wykres nr 8. Absolwenci małopolskich KIS w 2017 r.

*osoby korzystające z pomocy społecznej doświadczające wykluczenia z co najmniej 2 powodów wynikających z ustawy o pomocy społecznej, osoby bezrobotne, osoby biernie zawodowo, osoby dotknięte przez ubóstwo, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, niepełnosprawność w rodzinie, przemoc, osoby przebywające lub, które opuściły pieczę zastępczą. N=617.

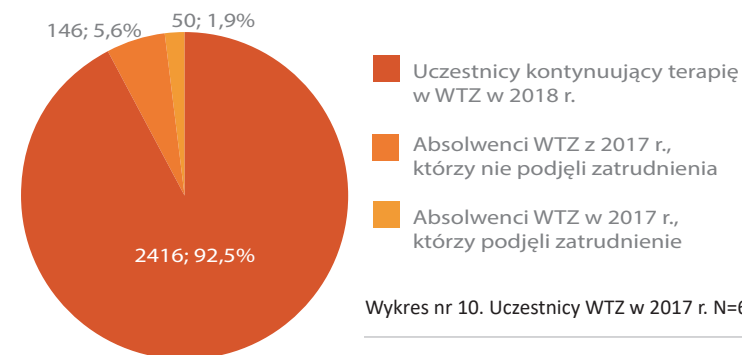
29,2% absolwentów KIS w 2017 r. podjęło zatrudnienie u pracodawców, skierowanie do CIS otrzymało 3,4% z nich. Żaden z ubiegłorocznych absolwentów KIS nie podjął działalności gospodarczej w formie spółdzielni socjalnej ani nie otrzymał skierowania do robót publicznych.

W 2017 r. w jednej placówce WTZ funkcjonowało średnio 6 pracowni terapii zajęciowej. Wśród nich dominujący charakter miały pracownice kształtujące umiejętności w zakresie szeroko pojętej działalności rękodzielniczej. Tylko 5 z 34 WTZ zadeklarowało prowadzenie pracowni aktywizacji zawodowej, a 4 podmioty pracowni aktywizacji społecznej. W ofercie WTZ w zakresie reintegracji społeczno-zawodowej dominującymi działaniami w 2017 r. były: trening umiejętności społecznych, trening ekonomiczny oraz organizacja wycieczek w instytucjach kultury.

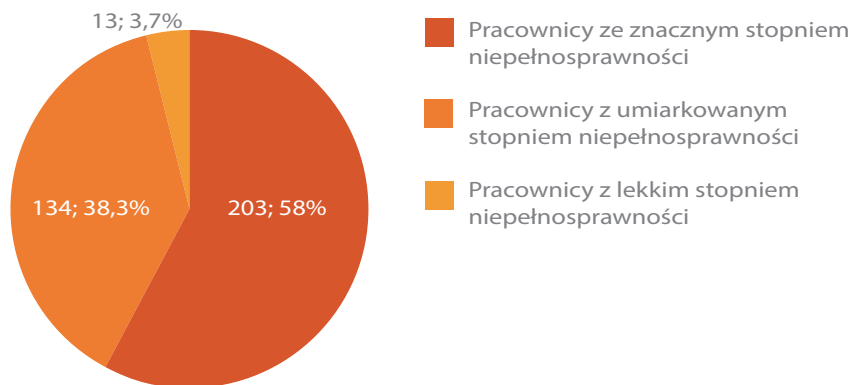
Wykres nr 9. Reintegracja społeczno-zawodowa w WTZ w 2017 r. N=37. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

Według danych PFRON w terapii zajęciowej w małopolskich WTZ uczestniczyło w sumie 2 tys. 612 osób z niepełnosprawnościami. Uczestnictwo w WTZ w 2017 r. zakończyło w sumie 196 osób, z tego 50 osób (25,5%) podjęło zatrudnienie, w tym 22 osoby w ZAZ oraz 9 osób w ZPCh.

Wykres nr 10. Uczestnicy WTZ w 2017 r. N=67

W Małopolsce dominują zakłady aktywności zawodowej o charakterze produkcyjno-usługowym. Profil działalności małopolskich ZAZ jest zróżnicowany; dotyczy to również działalności w obrębie poszczególnych podmiotów. Podobnie jak w przypadku WTZ, najbardziej powszechnymi formami wsparcia w zakresie reintegracji społecznej w ZAZ były trening umiejętności społecznych, wizyty w instytucjach kultury i spotkania integracyjne. Małopolskie zakłady aktywności zawodowej były w 2017 r. miejscem pracy dla 350 osób niepełnosprawnych, tj. 7,8% ogółu niepełnosprawnych osób pracujących w ZAZ w Polsce. W odniesieniu do 2017 r. małopolskie ZAZ charakteryzuje najwyższy w skali kraju wskaźnik zatrudnienia osób z lekkim stopniem niepełnosprawności.

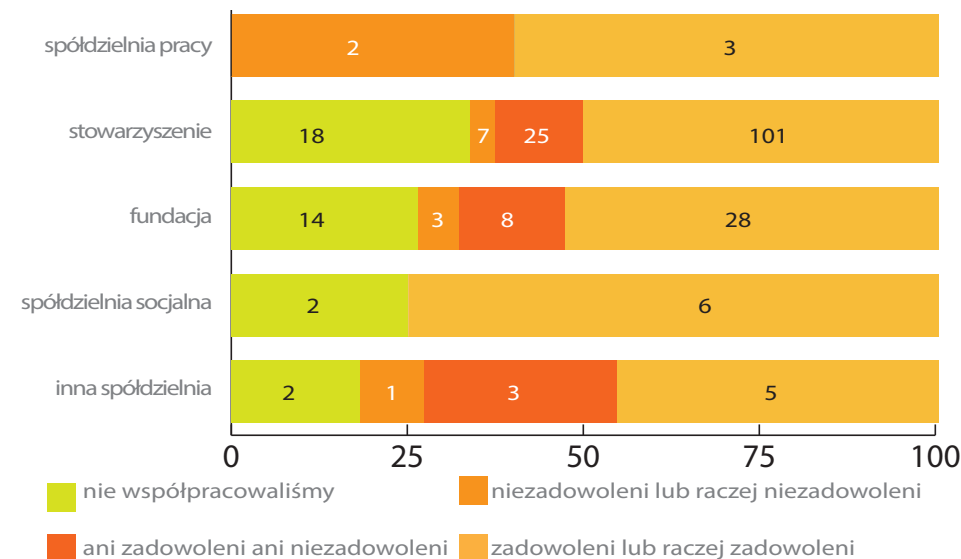
Wykres nr 11. Niepełnosprawni pracownicy ZAZ w woj. Małopolskim (stan na dzień 31.12.2017 r.). Źródło: Źródło: PFRON, Sprawozdania wojewodów INF - ZPCh -ZAZ za II półrocze 2017 r. N=10.

VI. WSPÓŁPRACA PES Z OTOCZENIEM

6.1. Współpraca PES (stowarzyszenia, fundacje, spółdzielnie)

Wśród badanych PES, które odpowiedziały na pytanie dotyczące zadowolenia ze współpracy z samorządem lokalnym w 2017 r. dowiadujemy się, że 16% PES nie współpracowała z przedstawicielami samorządu gminnego/powiatowego, największa część bo aż 63% PES współpracowała i jest zadowolona z efektów tej współpracy, 16% PES ambiwalentnie oceniła efekty współpracy; znalazło się też 5%, czyli 13 podmiotów niezadowolonych ze współdziałania z samorządem lokalnym.

Z samorządem lokalnym i innymi instytucjami publicznymi najrzadziej współpracują fundacje (ok. 25% nie współpracowało w 2017 r. ponadto 11 z tych, które współpracowały ocenia jej efekty ambiwalentnie lub wręcz negatywnie). Najczęściej współpracę, która jest oceniana pozytywnie realizują spółdzielnie socjalne (6 z 8) oraz stowarzyszenia (101 na 151).

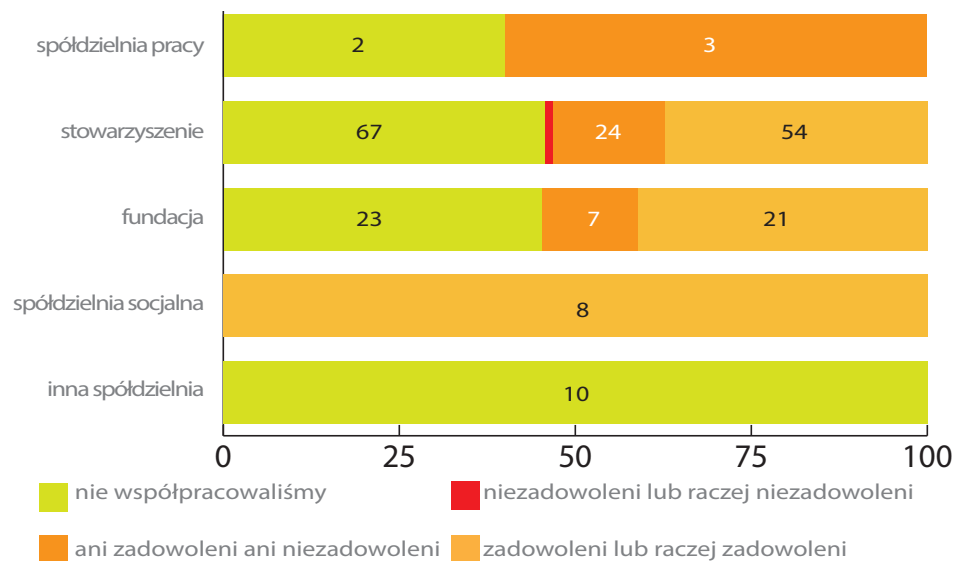

Wykres nr 12. Zadowolenie ze współpracy z JST a forma prawna. N=228

Kolejnym typem potencjalnego partnera współpracy dla podmiotów ekonomii społecznej są inne PES (spółdzielnie, organizacje pozarządowe, podmioty reintegracyjne). Wśród 220 PES, które odpowiedziały na pytanie dotyczące zadowolenia ze współpracy z innymi podmiotami w 2017 r. 46% PES z nimi nie współpracowało, 38% współpracowało i była zadowolona z efektów tej współpracy, 16% PES ambiwalentnie oceniła efekty wspólnych działań; znalazł się też

1 podmiot niezadowolony ze współdziałania z innymi podmiotami ekonomii społecznej. Warto podkreślić, że wynik jest identyczny jak w ubiegłym roku.

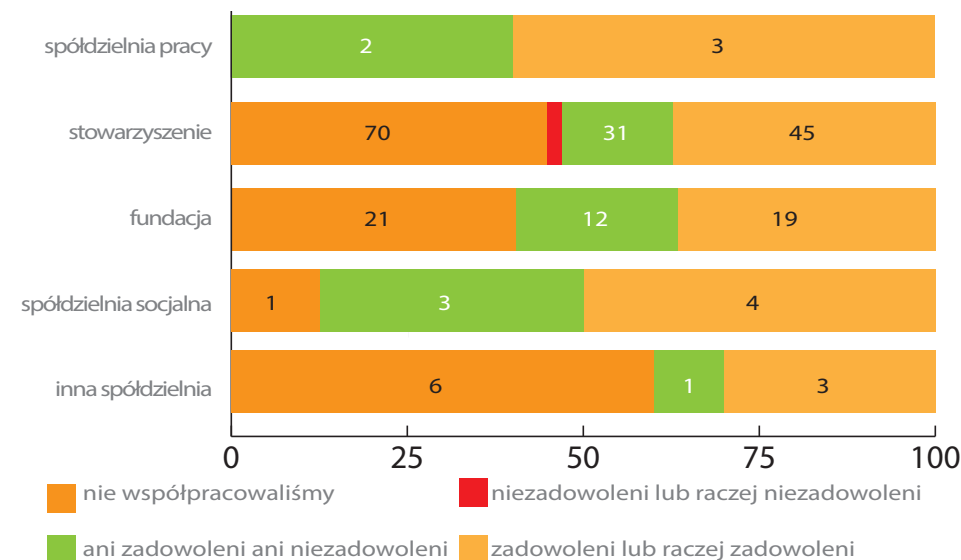
Z innymi podmiotami ekonomii społecznej najrzadziej współpracowały w 2017 r. inne formy spółdzielni (samopomoc chłopska, ogrodnicze i rolnicze). Należy zwrócić uwagę, że współpracy nie odnotowało też ponad 40% stowarzyszeń i fundacji. Z kolei relatywnie najczęściej współpracowały z innymi PES spółdzielnie socjalne.

Wykres 13. Zadolenie ze współpracy z podmiotami ekonomii społecznej, a forma prawna. N=220

Ostatnim typem potencjalnego partnera współpracy badanych PES był partner biznesowy. Wśród badanych organizacji, które odpowiedziały na pytanie dotyczące zadowolenia ze współpracy z biznesem w 2017 r.: 44% PES przyznała, że z nim nie współpracowała, 33% współpracowała i była zadowolona z efektów tej współpracy, 22% PES ambiwalentnie oceniła efekty kooperacji z biznesem; a 2 podmioty były z niej niezadowolone.

Relatywnie najwięcej kontaktów z biznesem miały w 2017 r. spółdzielnie pracy i spółdzielnie socjalne, przy czym ok. 2/3 była zadowolona, a 1/3 ambiwalentnie oceniała efekty swojej współpracy z biznesem. W tegorocznym badaniu połowa stowarzyszeń i ok. 60% fundacji nawiązała kontakty z biznesem i w podobnej proporcji jak spółdzielnie oceniała efekty kooperacji (2/3 była zadowolona, a 1/3 ani zadowolona, ani niezadowolona ze współpracy z biznesem).

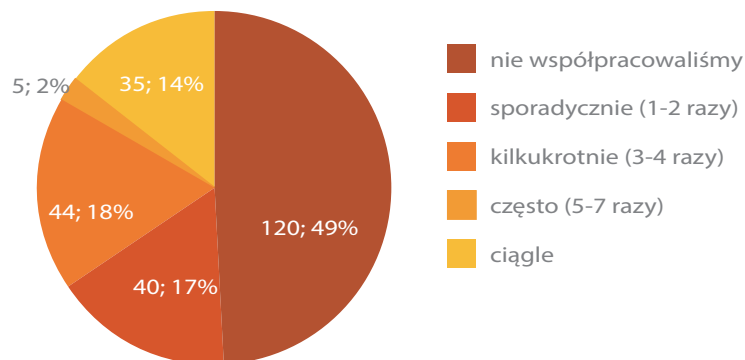

Wykres 14. Zadolenie ze współpracy z biznesem, a forma prawna. N=223

PES zapytano również o intensywność współpracy z innymi podmiotami ekonomii społecznej w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Intensywność współpracy mierzona była poprzez liczbę partnerów, z którymi prowadzona była współpraca oraz częstotliwość takiej współpracy.

We wcześniejszym pytaniu (o fakt współpracy z PES) 102 organizacje (46%) odpowiedziały, że nie miały takiego doświadczenia, natomiast w pytaniu o intensywność współpracy grupa ta wyniosła 113 PES, drugą w kolejności grupę stanowią PES, które współpracowały z 1-2 PES (29%), kolejne 17% współpracowało z 3-5 innymi PES. Najmniej liczne są organizacje, które można określić jako najsilniej usieciowione: 4% współpracowało z 6-8 PES, a 4% z więcej niż 9 PES.

Kolejnym wskaźnikiem usieciowienia jest charakter współpracy, czyli jej częstotliwość - czy współpraca badanych PES z innymi tego typu podmiotami jest sporadyczna, czy stała? Z połowy badanych podmiotów (124 PES), które współpracowały z innymi podobnymi sobie organizacjami, 17% współpracowała sporadycznie (1-2 razy), niemal tyle samo (18%) - kilkakrotnie (3-4 razy); 14% PES współpracuje jednak w sposób ciągły (stała współpraca).

Wykres nr 15. Częstość współpracy. N=244

Analiza korelacji dwóch zmiennych: liczby partnerów PES i intensywności współpracy z PES, daje podstawy, by przyjąć, że istnieje współzależność między poziomem usieciowienia podmiotów ekonomii społecznej oraz intensywnością współpracy² (innymi słowami: ci, którzy współpracują z wieloma PES robią to z większą częstotliwością, a ci, którzy mają mało partnerów do kooperacji, współpracują rzadziej).

6.2. Współpraca PESR (CIS, KIS, WTZ, ZAZ)

Rodziny i bliscy beneficjentów PESR to, ze względu na specyfikę działalności podmiotów reintegracyjnych, ważny partner. Z rodzinami beneficjentów współpracowały w największej mierze warsztaty terapii zajęciowej. Dominującą formą współpracy PESR z rodzinami beneficjentów były działania informacyjne, w tym w szczególności informowanie o dostępnych formach wsparcia (57 z 75 wskazań), deklarowane na pierwszym miejscu przez wszystkie typy PESR, za wyjątkiem ZAZ, dla których pierwszoplanową formą współpracy było przekazywanie rodzinom informacji na temat beneficjentów.

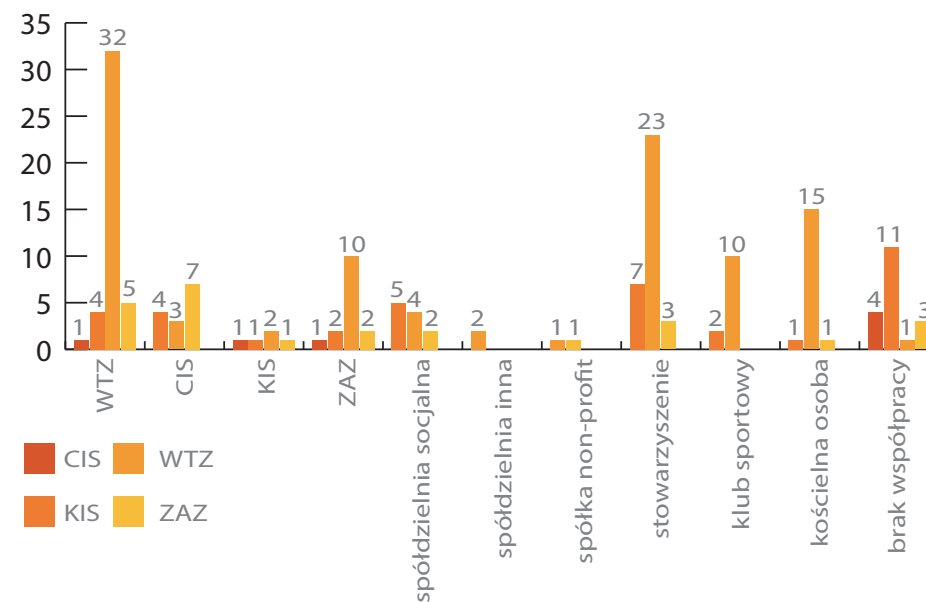
25,3% badanych podmiotów reintegracyjnych w 2017 r. nie współpracowało z żadnym partnerem z sektora ekonomii społecznej. Niski współczynnik współpracy wewnątrzsektorowej występuje przede wszystkim w przypadku podmiotów zatrudnienia socjalnego: brak partnerów z sektora ES zadeklarowały aż 4 z 5 ankietowanych CIS oraz 11 z 25 badanych KIS. Biorąc pod uwagę kryterium organizacji prowadzącej w świetle badania możemy stwierdzić, że najmniej współpracowały podmioty prowadzone przez JST (11 na 17 wskazań w przypadku tego pytania w kwestionariuszu).

² Współczynnik korelacji liniowej Pearsona $r = 0,737$ (umiarkowanie silna zależność).

Najczęściej deklarowanymi przez ankietowanych partnerami współpracy wewnątrzsektorowej w 2017 r. były warsztaty terapii zajęciowej (42 wskazania) oraz stowarzyszenia i fundacje (33 wskazania). W mniejszym stopniu badani współpracowali z organizacjami kościelnymi (17 wskazań). Współpraca wewnątrzsektorowa w nieznacznym stopniu dotyczyła innych niż socjalna typów spółdzielni oraz spółek non-profit (po 2 wskazania).

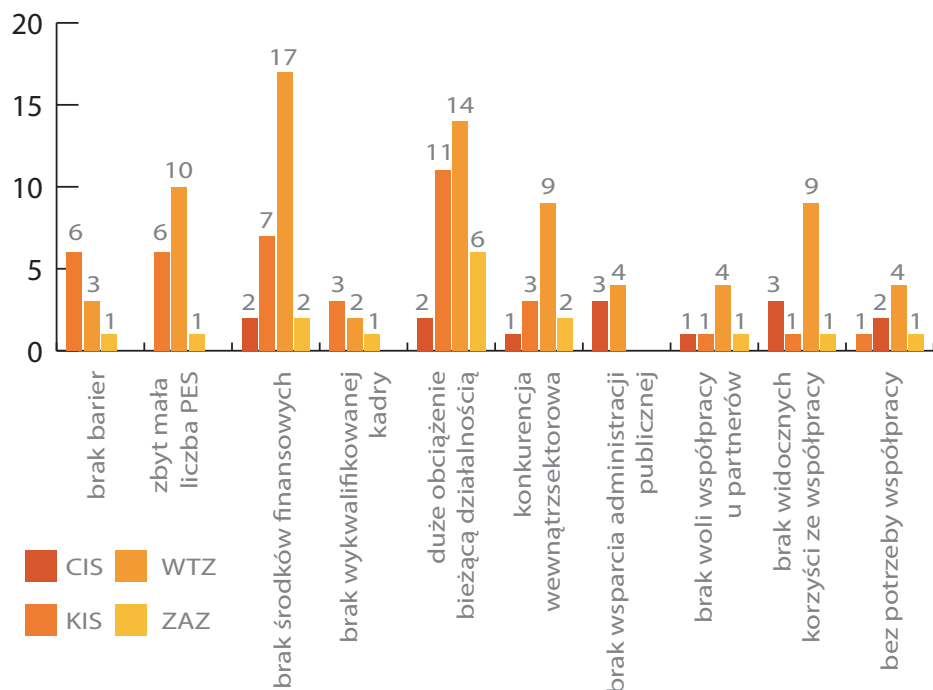
W 2017 r. centra integracji społecznej, które odpowiedziały pozytywnie na pytanie o partnerów współpracy wewnątrzsektorowej, zadeklarowały współpracę z KIS i ZAZ. Spectrum partnerów tych klubów integracji społecznej, które zadeklarowały współpracę wewnątrzsektorową było natomiast relatywnie szerokie, obejmowało zarówno organizacje pozarządowe, spółdzielnie socjalne, WTZ, ZAZ i CIS. Z innym klubem integracji społecznej współpracował natomiast tylko 1 KIS.

Pierwszoplanowym partnerem współpracy dla warsztatów terapii zajęciowej były inne WTZ (32 z 37 wskazań), a w dalszej kolejności organizacje pozarządowe (23 wskazania) oraz kościelne (15 wskazań). Tylko 10 WTZ współpracowało z zakładami aktywności zawodowej (tyle samo co z klubami sportowymi), jeszcze mniejsza była liczba warsztatów współdziałających ze spółdzielniami socjalnymi (4) i innymi typami spółdzielni (2). W świetle badania najważniejszym partnerem ZAZ były centra integracji społecznej. Tylko 2 ZAZ współpracowały z innym zakładem aktywności zawodowej.

Wykres nr 16. Partnerzy współpracy wewnątrzsektorowej PESR. Zestawienie wg kryterium: typ PESR. N= 75. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

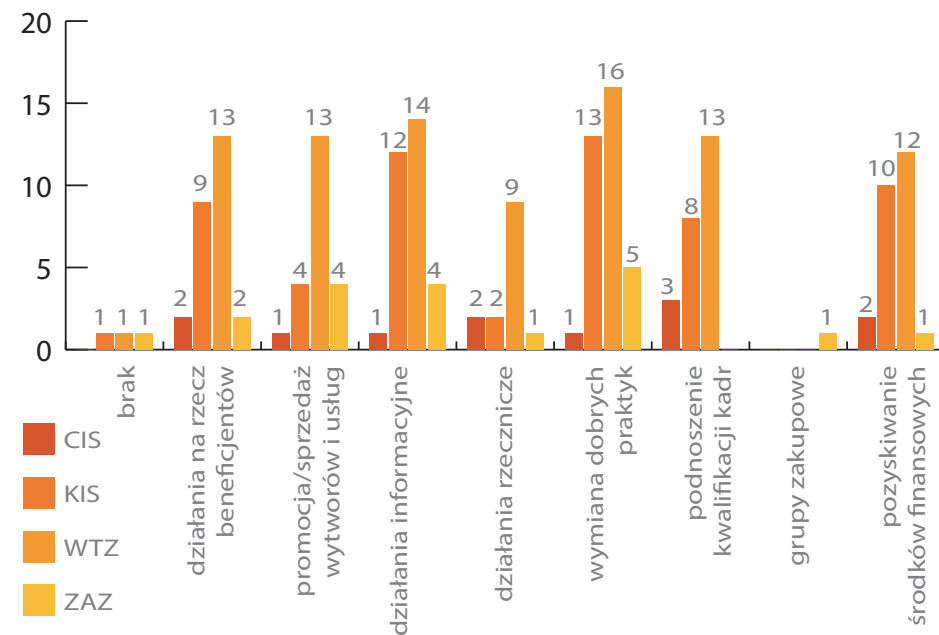
Z perspektywy roku 2017 r. tylko 10 z 75 badanych podmiotów, w tym 5 PESR zlokalizowanych w gminach wiejskich, stwierdziło, iż nie było żadnych barier utrudniających rozwój współpracy podmiotów ekonomii społecznej w regionie (6 z 21 KIS, 3 z 37 WTZ, 1 z 8 ZAZ). Zestawienie odpowiedzi udzielonych przez 65 pozostałych ankietowanych wskazuje, że największy problem w tym obszarze stanowiło zbyt duże obciążenie bieżącą działalnością, nie pozostawiające przestrzeni do rozwoju współpracy (33 wskazania). Problem ten został wskazany jako pierwszoplanowy przez KIS i ZAZ (odpowiednio 11 i 6 wskazań). Dla WTZ największą barierą rozwoju współpracy stanowił brak środków finansowych (17 wskazań), obecny w zestawieniu ogólnym na drugim miejscu na liście barier współpracy wewnątrzsektorowej PESR (w sumie 28 wskazań). Zaniepokojenie budzić może fakt, że 14 z 65 badanych podmiotów nie dostrzegało korzyści ze współpracy partnerskiej z innymi PES, a 15 z nich podnosi problem konkurencji wewnątrzsektorowej jako przeszkody w rozwoju współpracy. Brak korzyści ze współpracy uznane zostało jako główna bariera w kooperacji przez ankietowane CIS. 7 PESR wskazało na problem braku wsparcia sektora publicznego (w poprzednim roku 8).

Wykres nr 17. Bariery współpracy wewnątrzsektorowej PESR. Zestawienie wg kryterium: typ PESR. N=75. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

Ankietowani nie mają wyraźnych preferencji dotyczących istotnych dla rozwoju organizacji pól współdziałania; rozkładają się one w miarę równomiernie w ramach kilku obszarów. Nieznacznie

wyróżnia się w tym względzie wymiana dobrych praktyk, wskazana przez 35 podmiotów. Obszar ten wskazany został jako pierwszoplanowy przez KIS, WTZ i ZAZ. Na drugim miejscu PESR widziałyby współdziałanie w realizacji w środowisku lokalnym działań informacyjnych dotyczących reintegracji społeczno-zawodowej (31 wskazań), a następnie współpracę w obszarze swych działań statutowych. Pozyskiwanie środków finansowych znalazło się na czwartej pozycji w szeregu preferowanych obszarów współpracy PESR. (25 wskazań) Badane PESR są relatywnie mało zainteresowane współdziałaniem w ramach działań rzeczniczych na rzecz środowiska (14 wskazań) oraz współpracą w formule grup zakupowych (tylko 1 wskazanie).

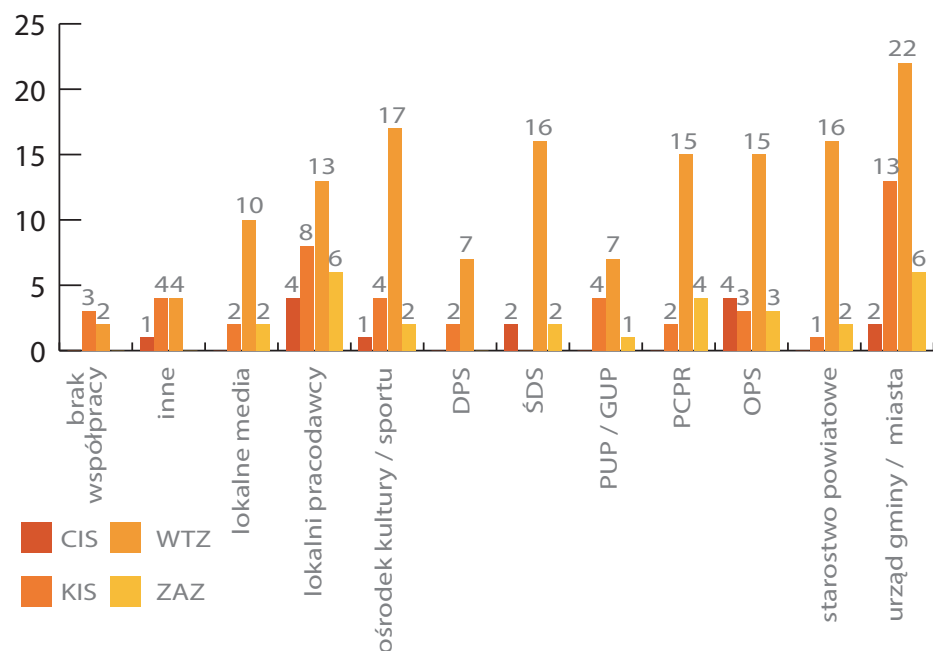
Wykres nr 18. Preferowane obszary współpracy wewnątrzsektorowej PESR. Zestawienie wg kryterium: typ PESR. N=75. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

Spośród 75 badanych PESR tylko 5 podmiotów zadeklarowało brak partnerów instytucjonalnych w środowisku lokalnym.

W 2017 r. najważniejszym partnerem podmiotów reintegracyjnych spoza sektora ekonomii społecznej były urzędy gmin/miast. Współpracowały z nimi 43 z 75 ankietowanych podmiotów. Był to pierwszoplanowy partner dla badanych KIS, WTZ i ZAZ. Na drugi miejscu wskazani zostali lokalni pracodawcy (31 wskazań), co stanowi wynik zbliżony do wskaźnika zidentyfikowanego w zeszłorocznym badaniu (32). Ze środowiskiem pracodawców współpracowały przede wszystkim centra integracji społecznej (był to dla tego typu PESR partner pierwszoplanowy; 4 wskaza-

nia na 5 podmiotów biorących udział w ankiecie) oraz zakłady aktywności zawodowej (6 wskazań na 8 podmiotów biorących udział w ankiecie). 25 badanych podmiotów zadeklarowało współpracę z lokalnym ośrodkiem pomocy społecznej, w tym, co zaskakujące, zważywszy na specyfikę działalności, tylko 3 kluby integracji społecznej. Równie zaskakujący z tego samego powodu jest niski współczynnik współpracy podmiotów reintegracyjnych z powiatowymi urzędami pracy, z którymi współdziałało zaledwie 12 z 75 ankietowanych (4 KIS, 7 WTZ i 1 ZAZ). Z PUP/GUP nie współpracował żaden z ankietowanych centrów integracji społecznej.

W świetle badania z perspektywy kompleksowości systemu wsparcia osób z niepełnosprawnościami mało optymistycznie przedstawia się również kwestia współdziałania WTZ z takimi placówkami wsparcia jak domy pomocy społeczne oraz środowiskowe domy samopomocy. Z DPS współpracuje 7, a z ŚDS 16 z 37 ankietowanych WTZ. Współpracę z powiatowymi centrami pomocy rodzinie zadeklarowało jeszcze mniej warsztatów - 15 podmiotów, tyle samo co z OPS. W nieznacznie większym stopniu niż z PCPR i OPS warsztaty współpracowały natomiast z lokalnymi centrami kultury i sportu (17 wskazań).

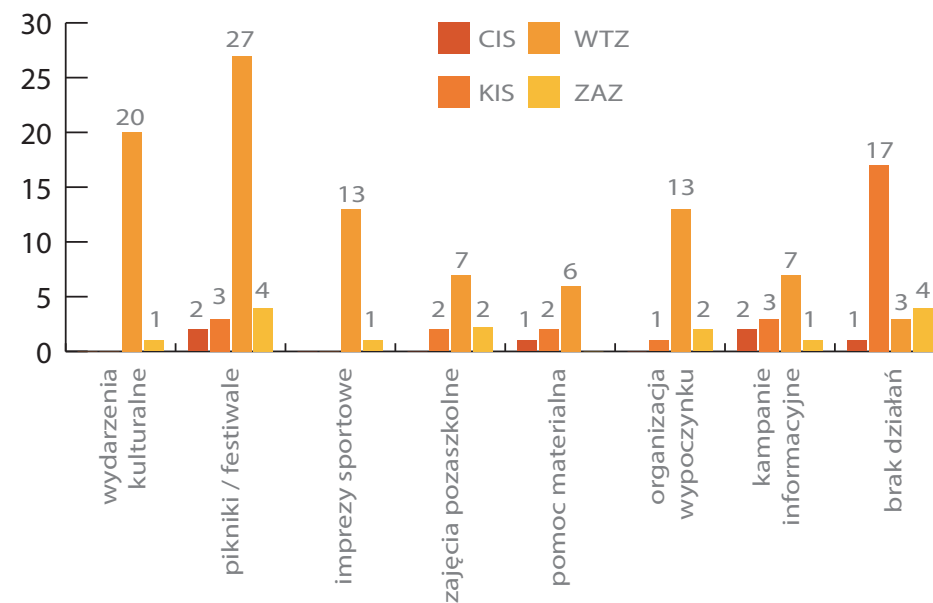

Wykres nr 19. Partnerzy lokalni PESR spoza sektora ES. Zestawienie wg kryterium: typ PESR. N=75. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

Aż 25 z 75 ankietowanych PESR stwierdziło, że w 2017 r. nie prowadziło żadnych działań na rzecz społeczności lokalnych w których funkcjonowały. W tej grupie najliczniej reprezentowane

są kluby integracji społecznej (17 na 25 wskazań) oraz ZAZ (4 z 8). Biorąc pod uwagę organizację prowadzącą PESR możemy zauważyć, że najmniejszą aktywnością na gruncie lokalnym wykazały się podmioty prowadzone przez JST. Najbardziej powszechnym wyrazem obecności PESR w społecznościach lokalnych była organizacja wydarzeń typu pikniki i festiwale (36 na 75 wskazań) oraz innego typu wydarzeń kulturalnych (21 wskazań). W najmniejszym stopniu PESR udzielały się organizując pomoc materialną dla potrzebujących (9 wskazań).

W środowiskach lokalnych nadal najbardziej aktywną grupą PESR pozostają WTZ. Zadeklarowały one aktywność we wszystkich formach wymienionych w kafeterii pytania ankietowego. Najwięcej z nich brało udział w organizacji wydarzeń kulturalnych i rozrywkowo-integracyjnych (odpowiednio 20 z 21 i 27 z 36 wskazań). Zakłady aktywności zawodowej wskazały na organizację wydarzeń typu pikniki i festiwale. Centra integracji społecznej udzielały się w formie organizacji wydarzeń rozrywkowo-integracyjnych oraz kampanii informacyjnych. KIS zadeklarowały głównie udział w kampaniach informacyjnych oraz organizację wydarzeń typu pikniki/festiwale.

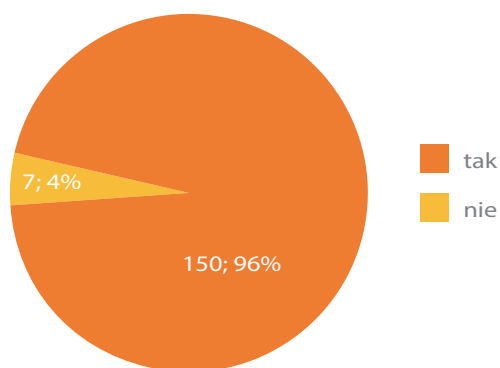

Wykres nr 20. Aktywność lokalna PESR w 2017 r. Zestawienie wg kryterium: typ PESR. N= 75. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

VII. WSPÓŁPRACA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO Z PODMIOTAMI EKONOMII SPOŁECZNEJ W 2017 R.

7.1. Obszary i formy współpracy gmin i powiatów z PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)

Na pytanie, czy uczestniczące w badaniu gminy i powiaty współpracowały w 2017 r. z podmiotami ekonomii społecznej dostajemy w 96% odpowiedź pozytywną. Tylko 7 z 157 JST (4%) nie współpracowały z PES w 2017 r.

Wykres nr 21 Współpraca JST z podmiotami ekonomii społecznej (przynajmniej jednym). N=157

W skład tych siedmiu JST weszły 3 gminy wiejskie, 3 gminy miejsko-wiejskie oraz jeden powiat.

Od 2012 r. sytuacja w zakresie współpracy gmin i powiatów z PES jest podobna. Odsetek niepodjmujących współpracy waha się od 7-6% w 2013 i 2014 r. do 4-5% w pozostałych latach.

W 2017 r. 7 JST, które nie współpracowały z PES, jako powód podały głównie brak tego typu podmiotów na ich terenie (5 JST); dwa pozostałe JST podały: niechęć do współpracy po stronie PES i brak potencjału po stronie PES.

Współpraca JST z PES odbywała się najczęściej w obszarze sportu, turystyki i rekreacji. Wskazało na ten obszar 139 JST, które zaznaczyły, że współpracowały z PES w roku 2017. Ranking kolejnych najpopularniejszych obszarów współpracy nieodmiennie od lat układa się tak samo: na drugim miejscu znajduje się obszar współpracy związanej z kulturą i sztuką (w tym roku 97 wskazań), następnie pomoc społeczna (68 wskazań), edukacja i wychowanie (57) i ochrona zdrowia (55 wskazań). Najrzadziej współpraca JST z PES odbywa się w obszarze rynku pracy/

aktywizacji zawodowej (10 JST), animowania działań lokalnych (16 JST) oraz w obszarze ochrony środowiska (17 JST).

Wykres nr 22. Obszary współpracy gmin i powiatów z PES. N= 157, odpowiedzi nie sumują się do N gdyż można było zaznaczyć kilka obszarów

JST w dużej mierze wskazują też „inny obszar” (25 JST). Odpowiedzi w tej kategorii w dużej mierze stanowiły uszczegółowienie pojemniejszych kategorii z kafeeterii, np. „pomoc społeczna”.

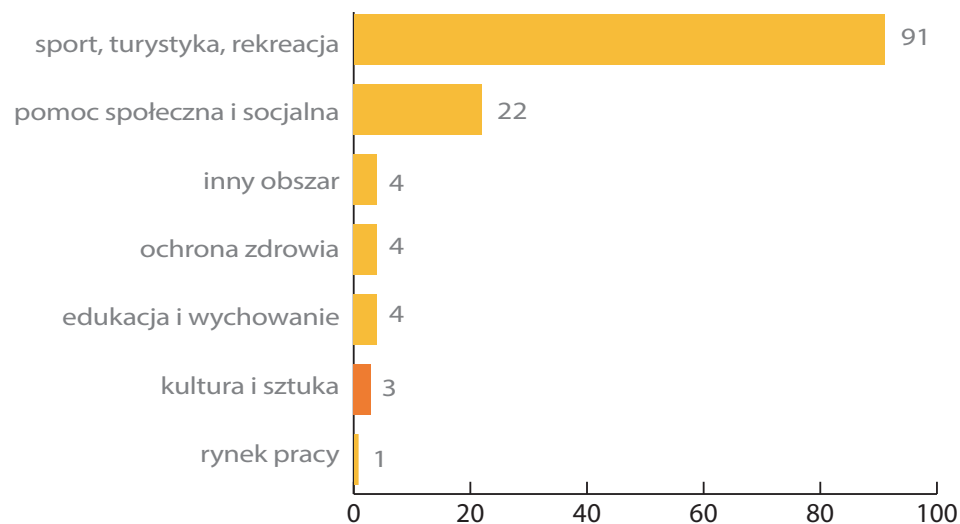
Czy istnieją różnice pomiędzy obszarami współpracy z PES w zależności od typu JST? Dla wszystkich jednostek samorządu terytorialnego sport, rekreacja i turystyka są ważnym i wykorzystywanym przez niemal wszystkie gminy i powiaty obszarem współpracy. Poza ww. obszarem można dostrzec pewne subtelne różnice. Dla powiatów najczęściej wybieranym obszarem współpracy poza sportem, turystyką i rekreacją (16 z 18) była pomoc społeczna (12 z 18) oraz kultura i sztuka (14 z 18). Na czwartym miejscu znalazła się edukacja i wychowanie (9 z 18), następnie ochrona zdrowia (8 z 18 powiatów).

Gminy miejskie aktywnie współpracują w zakresie kultury oraz zdrowia (8 na 10). W porównaniu z innymi typami JST są bardziej aktywne we współpracy z PES działającymi na rzecz środowiska, ekologii, itd. (3 na 10 gmin miejskich). Gminy miejsko-wiejskie relatywnie najczęściej (poza sportem) wskazują jako obszar współpracy z PES kulturę i sztukę (78% gmin tego typu), zapraszają też PES do działań w obszarze pomocy społecznej (47%) oraz edukacji (39%).

Gminy wiejskie współpracują z PES zdecydowanie najczęściej w obszarze sportu (90%), następnie kultury i sztuki (54%), pomocy społecznej (40%). Pozostałe obszary są zdecydowanie słabo zagospodarowane, przy czym, w tym roku obserwuje się wzrost odsetka gmin wiejskich realizu-

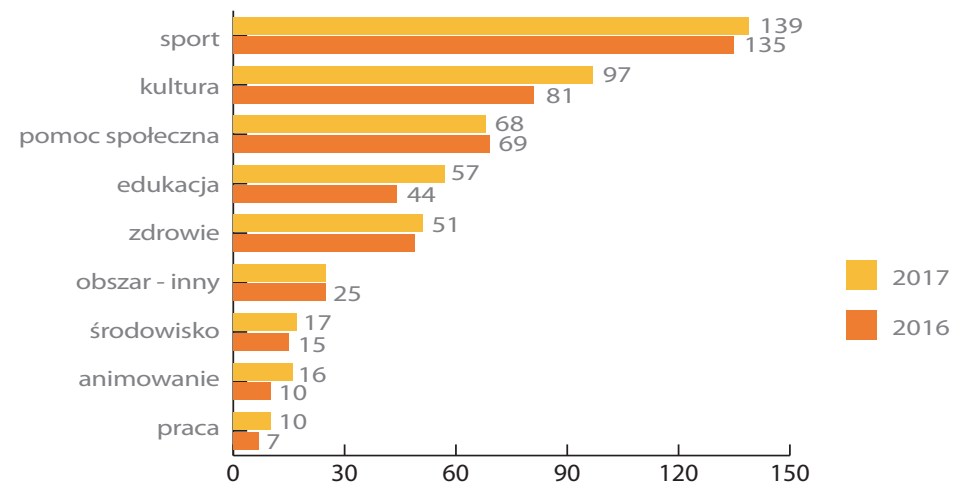
jących działania na rzecz animacji lokalnej (z 7% do 9%), aktywizacji zawodowej i rynku pracy (z 2% do 8%).

W badaniu poproszono o wskazanie priorytetowego, jednego obszaru współpracy dla gmin i powiatów (w poprzednim pytaniu prosiliśmy o zaznaczenie wszystkich obszarów współpracy nie uwzględniając, tego, który jest najbardziej istotny). Również w tym przypadku priorytetowym obszarem współpracy z PES był sport, turystyka i rekreacja wskazywane na pierwszym miejscu przez wszystkie typy JST. Warto zwrócić jednak uwagę, że nieco zmienił się ranking w stosunku do poprzedniego pytania - na drugim miejscu znalazła się bowiem pomoc społeczna (dla 22 JST najważniejszy obszar współpracy). Pozostałe obszary zaznaczone były marginalnie (po 4 wskazania: edukacja, ochrona zdrowia i inny obszar, 3 wskazania kultura i sztuka, 1 - rynek pracy).

Wykres nr 23. Priorytetowy obszar współpracy z PES w ocenie gminy/powiatu. N=129

Porównując aktywność JST we współpracy z PES w dwóch kolejnych latach badania widać wzrost liczby małopolskich gmin i powiatów kooperujących z lokalnymi PES w zakresie wszystkich obszarów poza symbolicznym spadkiem w obszarze pomocy społecznej. Największe zmiany in plus w zakresie współpracy JST z PES odnotować można w obszarze edukacji kultury (o 12 pp.) i edukacji (o 6 pp.).

Wykres nr 24. Obszary współpracy JST z PES w perspektywie porównawczej badań z 2016 r. i 2017 r. 2016 N=163, 2017 N = 157. Odpowiedzi nie sumują się do N gdyż można było zaznaczyć kilka wyborów.

7.2. Formy współpracy z PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)

Współpraca jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej może odbywać się w różnych formach. Część z nich wymieniona jest w art. 5 Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie³.

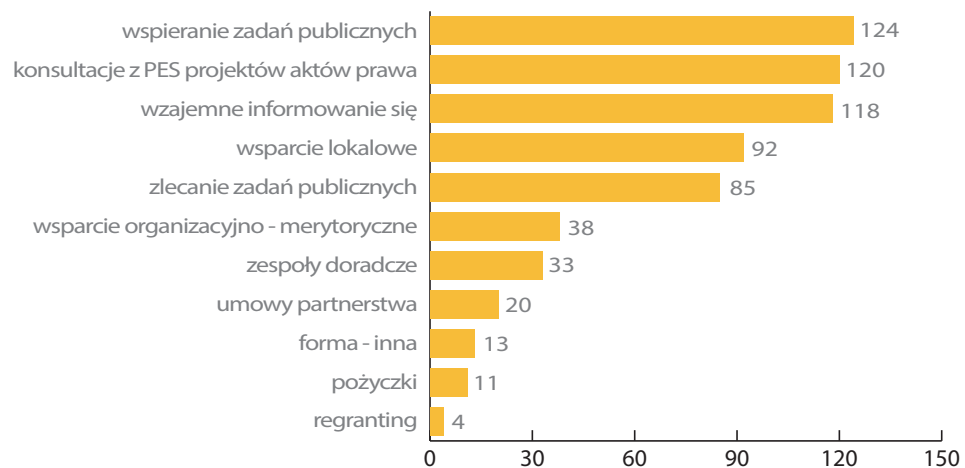
W Małopolsce współpraca jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej w 2017 r. najczęściej odbywała się w formach:

- Wspierania PES w realizacji zadań publicznych wraz z udzielaniem dotacji na finansowanie realizacji tych zadań (124 z 157 JST, które udzieliły odpowiedzi na to pytanie, co stanowi 79%),
- Konsultacji projektów aktów normatywnych dotyczących sfery zadań pożytku publicznego
- Wzajemnego informowania się o planowanych działaniach (118 JST co stanowi ok. 75%)
Udzielania wsparcia lokalowego na preferencyjnych warunkach (92 JST co stanowi ok. 58%),
- Powierzenia PES realizacji zadań publicznych wraz z udzieleniem dotacji na finansowanie ich realizacji (85 JST co stanowi ok. 54%).

³ Dz. U. 2003 nr 96 poz. 873.

- Wsparcia organizacyjno - merytorycznego dla PES (np. Punkt poradnictwa dla NGO) (38 JST co stanowi 24%)

Pozostałe formy współpracy takie jak regranting (2,5% JST), udzielanie pożyczek oraz gwarancji (7% JST), umowy partnerskie na realizację projektów (13% JST) i wspólne zespoły doradczo - inicjatywne (21%) są stosowane rzadko lub bardzo rzadko. Szczegółowy wykaz JST współpracujących z PES w wymienionych obszarach znajduje się poniżej.

Wykres nr 25. Formy współpracy JST z PES. N = 157, odpowiedzi nie sumują się do N gdyż gminy/powiaty mogły zakreślić więcej niż jedną odpowiedź).

Korelując formy współpracy samorządów z typem JST, w 2017 r. pierwsza konkluzja dotyczy zacierania się różnic pomiędzy gminami (wiejskimi, miejskimi i miejsko-wiejskimi) oraz powiatem w zakresie różnorodności stosowanych form. W zdecydowanej większości JST standardem stało się też wzajemne informowanie się o planowanych kierunkach działań (ok. 80 % JST). Trzecią, najczęściej stosowaną przez wszystkie JST formą współpracy są konsultacje projektów aktów normatywnych dotyczących sfery zadań pożytku publicznego (liderem są gminy miejskie - 9 na 10 oraz powiaty - 15 z 18).

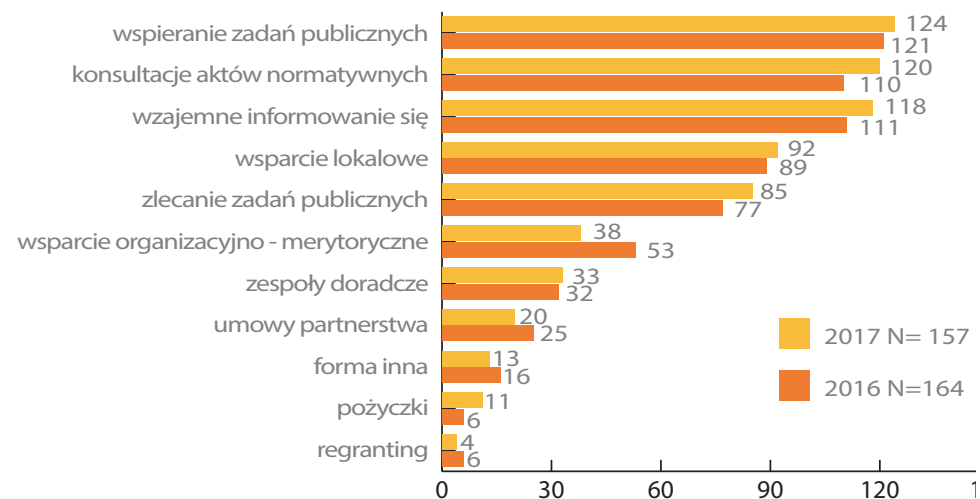
To co łączy wszystkie gminy, to stosowanie trybu wspierania realizacji zadań publicznych wraz z udzieleniem dotacji na finansowanie ich realizacji (pow. 80%, w przypadku gmin miejskich - 9 na 10). Tryb ten stosuje też 15 z 18 powiatów. Szukając różnic, warto zwrócić uwagę na nieco częstsze powierzanie zadań w gminach miejsko - wiejskich (69% stosujących tę formę współpracy) i powiatach (11 z 18) przy niższym wykorzystaniu omawianej formy w gminach miejskich (4 z 10) oraz wiejskich (52%).

W przypadku pozostałych form współpracy dostrzec można odmienności pomiędzy powiatami oraz gminami. I tak, powiaty relatywnie najczęściej tworzą wspólnie z PES zespoły doradcze i ini-

cyjatywne (8 z 17), trzykrotnie częściej niż w gminach wiejskich i miejsko - wiejskich współpracują z PES realizując projekty partnerskie (35%). Znaczące różnice między powiatem, a gminami to: nieudzielanie przez powiaty pożyczek, gwarancji dla PES oraz regrantingu, jak również o połowę rzadziej stosowane wsparcie lokalowe na preferencyjnych warunkach (6 z 17). Gminy miejskie oraz miejsko-wiejskie ponad dwukrotnie częściej niż gminy wiejskie tworzą zespoły doradcze i inicjatywne. Pożyczki i poręczenia zastosowało 10 gmin wiejskich i 1 miejska, a regranting 3 gminy wiejskie i 1 miejsko-wiejska co stanowi śladowe zastosowanie tej formy wsparcia dla PES.

Na koniec warto dodać, że w pierwszych trzech edycjach badania dostrzegalne były wyraźne różnice w różnorodności stosowanych form współpracy w gminach miejskich w stosunku do gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, z których dwie ostatnie stosowały ich znacznie mniej. Od trzech lat nie widać aż tak znaczących różnic w spectrum stosowanych form współpracy w zależności od typu gminy, co może oznaczać coraz większe znaczenie współpracy mniejszych gmin z lokalnymi PES.

Porównując sposoby realizacji współpracy JST z PES na przestrzeni ostatnich dwóch lat, widać pewne różnice w zakresie otwartości samorządów lokalnych przy konsultowaniu dokumentów dotyczących sfery zadań pożytku publicznego (wzrost o 10 pp. w stosunku do roku 2016). Dwukrotnie zwiększyła się też liczba JST udzielających pożyczki (z 3% do 7%); nastąpił 7-procentowy wzrost liczby JST, które powierzały realizację zadań publicznych PES. Wyraźny spadek odnotowujemy w przypadku wsparcia merytoryczno-organizacyjnego (o 8 pp.) oraz zawartych umów partnerskich (o 7 pp.)

Wykres nr 26. Formy współpracy JST z PES w perspektywie porównawczej badań z lat 2016 - 2017. Odpowiedzi nie sumują się do N gdyż gminy/powiaty mogły zakreślić więcej niż jedną odpowiedź.

W badaniu analizowana była również skala i różnorodność PES, z którymi współpracują małopolskie gminy i powiaty oraz poziom zadowolenia z efektów tej kooperacji.

Jak dotychczas i w tym roku największa liczba gmin i powiatów zaznaczyła, że prowadziła wspólne działania z klubami sportowymi - 91% JST, w tym 85% było zadowolonych lub raczej zadowolonych ze współpracy, 6% miało ambiwalentne odczucia.

Ze stowarzyszeniami (innymi niż kluby sportowe i ochotnicze straże pożarne) współpracowało 91% JST, niemal jednogłośnie zadowolonych z efektów współpracy.

Z fundacjami w 2017 r. nie współpracowała ponad połowa JST (51% JST z tym typem PES, 3% z żadnym PES).

Podobnie jak w 2016 r., w 2017 r. ze stowarzyszeniami jednostek samorządu terytorialnego współpracowało 34% gmin i powiatów, 66% JST nie podjęło współpracy z tym rodzajem stowarzyszeń. Poza 5 przypadkami ambiwalentnie oceniającymi efekty współpracy ze stowarzyszeniami JST, gminy i powiaty są zadowolone z efektów kooperacji.

Z organizacjami kościelnymi i związkami wyznaniowymi współpracowało w 2017 r. 42% JST (o 1pp. mniej niż w 2016 r.), większość zdecydowanie zadowolona; były to w głównej mierze gminy miejsko-wiejskie.

19 JST posiada doświadczenia we współpracy ze spółdzielniami socjalnymi, z czego 17 była zadowolona z jej efektów. Najczęściej miała ona miejsce w gminach miejsko-wiejskich.

Od lat jednym z najmniej popularnych partnerów współpracy dla małopolskich gmin i powiatów pozostają spółki handlowe działające nie dla zysku (np. prowadzone przez organizacje pozarządowe). W 2017 r. taką współpracę podjęło 11 JST; 9 jednostek samorządu terytorialnego było zadowolonych z efektów tej współpracy, 2 oceniają jej efekty ambiwalentnie.

Współpracę z OSP odnotowano w ¼ badanych jednostek, co sytuuje OSP na trzecim miejscu w rankingu samorządowych partnerów współpracy (po klubach sportowych i innych stowarzyszeniach). Relatywnie najczęściej z OSP współpracują gminy miejsko-wiejskie (87%).

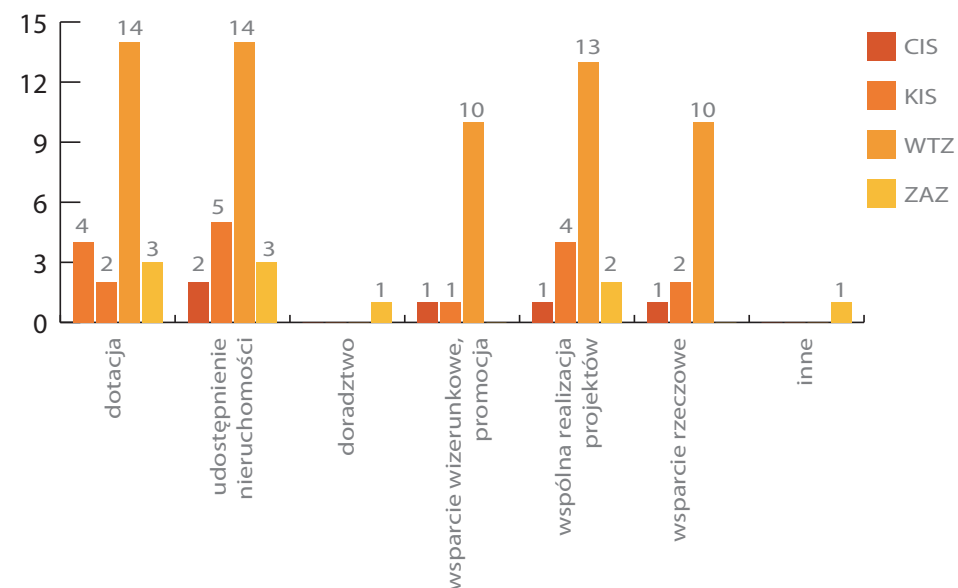
Jeśli chodzi o współpracę z podmiotami reintegracyjnymi z perspektywy JST, deklaracje ankietowanych wskazują, że:

- z zakładami aktywności zawodowej, jak co roku współpracuje bardzo mało JST (w tegorocznym badaniu były to tylko 2 powiaty - jeden zadowolony, drugi ani zadowolony, ani niezadowolony, oraz 5 gmin - wszystkie zadowolone).
- również z centrami integracji społecznej współpraca odbywała się sporadycznie - tylko 9 małopolskich JST współpracowało w 2017 r. z tym typem podmiotów reintegracyjnych i były to 3 gminy wiejskie (zadowolone ze współpracy), 3 gminy miejskie (2 zadowolone, 1 średnio), 2 powiaty i jedna gmina miejsko-wiejska.

- z warsztatami terapii zawodowej współpracowała w 2017 r. nieco większa liczba gmin i powiatów - 35% wszystkich badanych JST, z czego zdecydowana większość była zadowolona z efektów współpracy (34%). Najrzadziej z WTZ współpracują gminy wiejskie (27%), najczęściej do współpracy z WTZ przyznają się powiaty - 12 z 17.

Z drugiej strony, spośród 70 podmiotów reintegracyjnych, które udzieliły odpowiedzi na pytanie o korzystanie ze wsparcia samorządu lokalnego, 21 udzieliło odpowiedzi negatywnej. W 2017 r. na wsparcie JST liczyć nie mogły przede wszystkim kluby integracji społecznej prowadzone przez JST (12 wskazań na 24 podmioty), 6 z 33 WTZ oraz 2 z 8 ZAZ. Wszystkie 5 CIS biorące udział w ankiecie korzystały z pomocnej ręki samorządu.

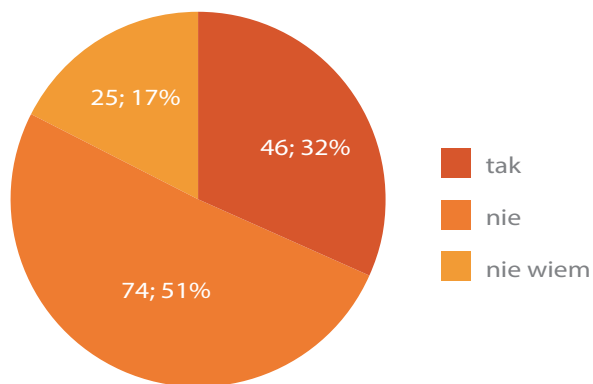
Najczęściej stosowaną przez samorządy formą wsparcia podmiotów reintegracyjnych było udostępnienie nieruchomości z zasobów komunalnych na potrzeby działalności statutowej, wskazane przez 24 podmioty (na 54), oraz przekazanie dotacji (23 wskazania). 20 badanych podmiotów zadeklarowało wspólną realizację przedsięwzięć z JST. Mniej PESR korzystało ze wsparcia rzeczowego oraz wizerunkowego ze strony samorządu (odpowiednio 13 i 12 wskazań). Tylko 1 podmiot (ZAZ) korzystał z usług doradczych świadczonych przez JST

Wykres nr 27. Współpraca PESR z samorządem lokalnym. Zestawienie ogólne. N= 70. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

7.3. Potencjał PES (fundacji, stowarzyszeń, spółdzielni) do współpracy w zakresie usług użyteczności publicznej

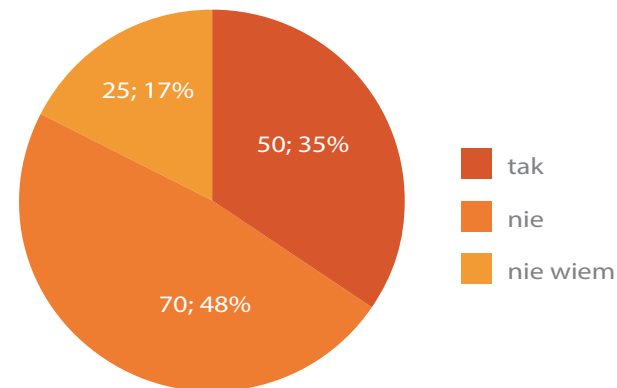
Według opinii gmin i powiatów, usługi opiekuńcze nad osobami zależnymi mogą być zrealizowane przez PES w 32% JST (wynik niemal identyczny z ubiegłorocznym). Ponad połowa badanych JST (51%) uważa, że na terenie gminy/ powiatu brak jest PES, które mogłyby świadczyć tego typu usługi. Co ciekawe, aż w 26 gminach/powiatach (17%) osoby wypełniające kwestionariusz (odpowiedzialne za współpracę z organizacjami pozarządowymi) nie wiedziały, czy takie organizacje istnieją na ich terenie. Relatywnie największe natężenie PES, które mogą realizować usługi opiekuńcze nad osobami zależnymi jest w powiatach oraz w gminach miejskich. W gminach wiejskich PES świadczące usługi opiekuńcze występują w 23% przypadków, wysoki jest jednak odsetek odpowiedzi „nie wiem”.

Wykres nr 28. Potencjał lokalnych PES do współpracy w zakresie usług opiekuńczych. N = 145

Na pytanie, czy w gminie/powiecie istnieją podmioty ekonomii społecznej działające w zakresie usług edukacyjnych (np. organizacji kursów, szkoleń, itd.) 35% JST odpowiedziało, że tak, 48% stwierdziło, że nie ma takich organizacji, natomiast w blisko co piątej gminie/powiecie brak jest wiedzy na temat tego, czy istnieją lokalnie działające organizacje świadczące usługi edukacyjne.

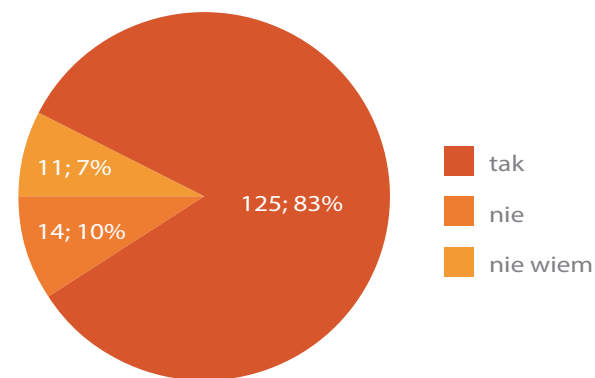
Proporcjonalnie najwięcej PES świadczących tego typu wsparcie znajduje się w gminach miejskich i powiatach (mniej więcej w połowie tego typu JST znajdują się PES działające na rzecz edukacji, organizujące kursy i szkolenia, itp.). Najmniej tego typu PES jest w gminach wiejskich - jedynie w 28%.

Wykres nr 29. Potencjał lokalnych PES do współpracy w zakresie usług edukacyjnych. N = 145

Z tegorocznych badań wynika, że z perspektywy osób odpowiedzialnych za współpracę z organizacjami pozarządowymi, najlepsze rozpoznanie i największą reprezentację na poziomie gmin i powiatów mają PES świadczące usługi z zakresu organizacji czasu wolnego dla dzieci, osób starszych, itd. W 83 % gmin i powiatów urzędnicy znają tego typu organizacje (w 2016 r. takich JST było 75%). W 10% gmin i powiatów nie ma tego typu podmiotów, a w 7% JST pracownicy nie wiedzą, czy na ich terenie znajdują się PES zajmujące się organizacją czasu wolnego.

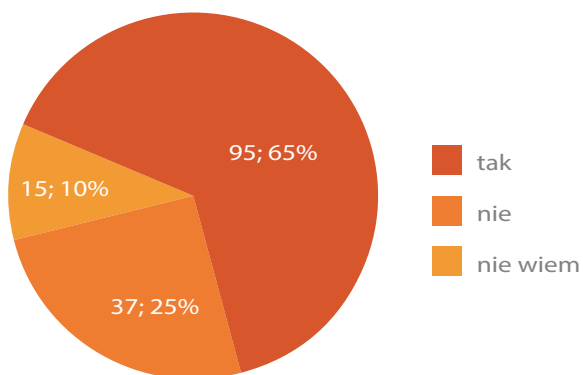
W roku 2017 PES działające na rzecz organizacji czasu wolnego funkcjonowały we wszystkich gminach miejskich oraz w min. 80% pozostałych typów JST.

Wykres nr 30. Potencjał lokalnych PES do współpracy w zakresie organizacji czasu wolnego. N = 150

Obok PES zajmujących się organizacją wolnego czasu, najczęściej organizacji, o których istnieniu wiedzą przedstawiciele gmin i powiatów, to organizacje dbające o bezpieczeństwo, czyli głównie lokalnie działające ochotnicze straże pożarne. W 65% gmin i powiatów osoby odpowiedzialne za współpracę z organizacjami pozarządowymi znają na swym terenie przynajmniej jedną organizację, której działania dotyczyły bezpieczeństwa. W co czwartej JST brak było takich organizacji, a w 10% osoby wypełniające ankietę nie wiedziały, czy istnieją tego typu podmioty na terenie ich jednostki. Tegoroczne wyniki są niemal identyczne z danymi za rok 2016.

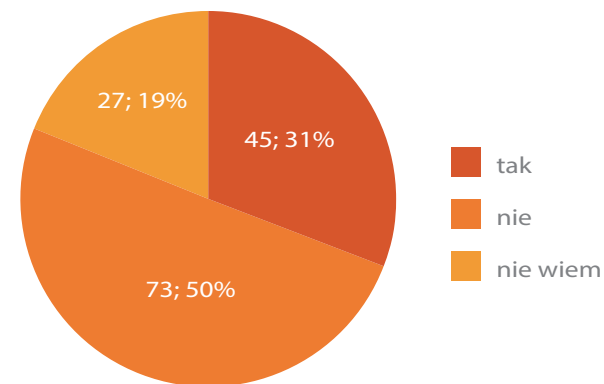
Zestawiając występowanie PES działających na rzecz bezpieczeństwa z typem JST widać pewne różnice na niekorzyść gmin wiejskich (w 38% nie ma tego typu podmiotów, w 11% osoby odpowiedzialne za współpracę nie posiadają wiedzy na omawiany temat). Relatywnie najczęściej PES dbających o bezpieczeństwo znajduje się w gminach miejskich i miejsko-wiejskich.

Wykres nr 31. Potencjał lokalnych PES do współpracy w zakresie działań na rzecz bezpieczeństwa. N = 147

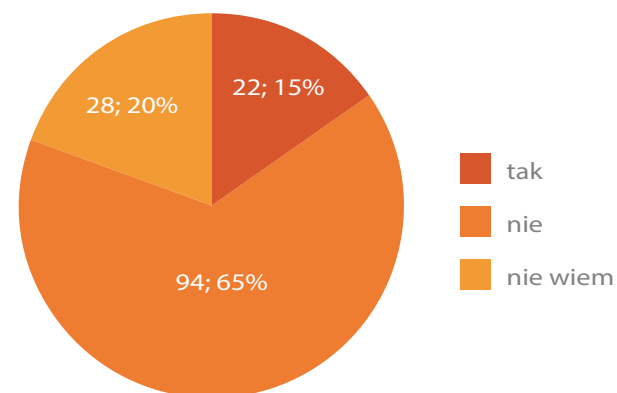
Podmioty ekonomii społecznej zajmujące się wsparciem specjalistycznym (m.in. psychologicznym, prawnym) znajdują się w blisko co trzecim JST (31%). W połowie gmin niestety nie ma tego typu organizacji, a w 19% JST brak wiedzy czy omawiane PES działają. Tegoroczne wyniki pokazują 6-procentowy wzrost liczby JST, na terenie których znajdują się PES oferujące specjalistyczne wsparcie np. prawne czy psychologiczne.

W przypadku organizacji udzielających specjalistycznego wsparcia znaczenie ma lokalizacja. W 2017 roku to głównie w powiatach i gminach miejskich funkcjonowały PES, które realizowały działania z zakresu wsparcia specjalistycznego m.in. psychologicznego, prawnego. Zdecydowanie najmniej PES świadczących usługi specjalistyczne (psychologiczne, prawne) znajduje się na terenach wiejskich (tylko w 17%) i w gminach miejsko-wiejskich (w 40%).

Wykres nr 32. Potencjał lokalnych PES do współpracy w zakresie wsparcia specjalistycznego (m.in. prawnego, psychologicznego). N = 145

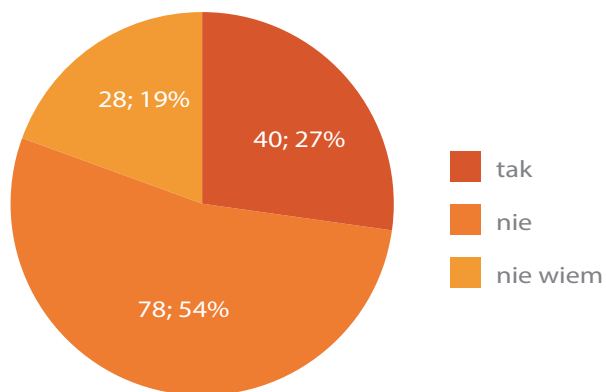
Podmioty ekonomii społecznej zajmujące się poradnictwem i opieką medyczną, według danych z 2017 r. występują w 15% gmin i powiatów (spadek o 7 pp. w stosunku do roku 2016); w 65% JST takie organizacje nie występują. W 1/5 gmin i powiatów, osoby odpowiedzialne za współpracę z NGO nie posiadają wiedzy czy PES działające w omawianym obszarze znajdują się w ich gminie/powiecie. Również w przypadku opieki medycznej świadczonej przez PES widać zróżnicowanie w zależności od typu JST. Relatywnie najczęściej PES występuje w gminach miejskich (w połowie są tego typu podmioty) oraz w co trzecim powiecie. Zgodnie z intuicją mówiącą, że czym bardziej specjalistyczne wsparcie oferowane przez PES, tym mniej tego typu organizacji znajduje się na terenach wiejskich, najmniejszy odsetek PES o tego typu profilu znajduje się w gminach wiejskich (tylko w 10%).

Wykres nr 33. Potencjał lokalnych PES do współpracy w zakresie poradnictwa i opieki medycznej. N = 144

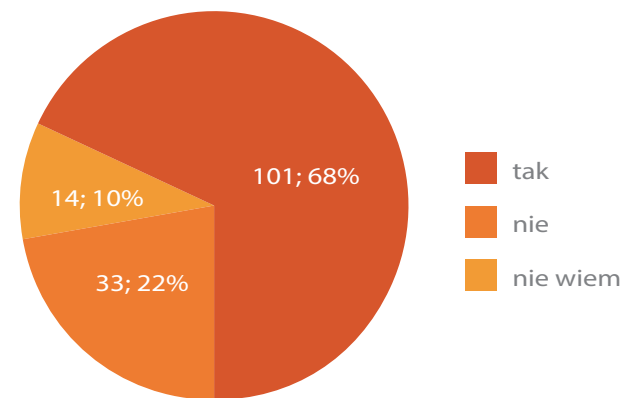
Działalność w zakresie dożywiania jest popularną niszą funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej. Z jednej strony branża gastronomiczna pozwala na działalność na komercyjnym rynku, z drugiej usługi dożywiania osób w trudnej sytuacji są zadaniami pożytku publicznego. Jaka zatem jest liczba gmin i powiatów, w których funkcjonują tego typu PES? W 27% badanych JST znajduje się podmiot zajmujący się dożywianiem mieszkańców w trudnej sytuacji życiowej (dane zbliżone do badania z 2016 r.); w ponad połowie samorządów brakuje tego typu organizacji (54%), natomiast w co piątym brak jest wiedzy na temat ich istnienia.

W 2017 r. relatywnie największa liczba PES świadczących usługi dożywiania znajdowała się na terenach gmin miejskich (50%) oraz gmin miejsko-wiejskich (42%). Zmianą w stosunku do badania z 2016 r. jest znaczny spadek liczby powiatów, na terenie których działają PES zajmujące się dożywianiem osób w trudnej sytuacji życiowej (z połowy do zaledwie 13%). Najmniejsze proporcje jednostek, które posiadają na swym terenie takie podmioty mają gminy wiejskie (identycznie jak w 2016 r. - 22%).

Wykres nr 34. Potencjał lokalnych PES do współpracy w zakresie działań na rzecz dożywiania osób w trudnej sytuacji. N = 146

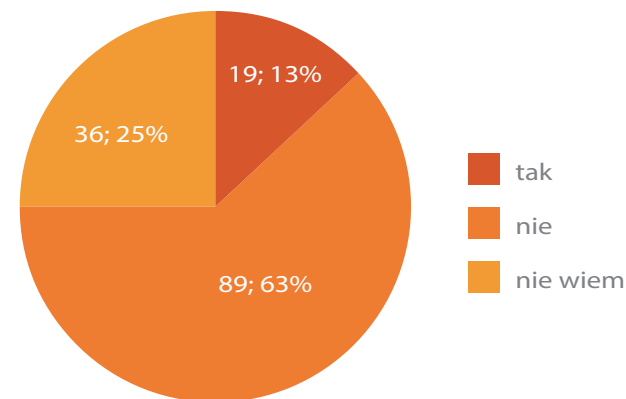
Lokalne PES działające na rzecz kultury, sztuki i tradycji są w małopolskich gminach i powiatach stosunkowo popularne - występują w 68% JST (co daje trzecie miejsce po PES działających w obszarze organizacji czasu wolnego i bezpieczeństwa). W 22% JST brak tego typu organizacji, a w 10% gmin i powiatów brak wiedzy nt. istnienia i działalności tego typu PES. Podmioty działające w obszarze kultury, sztuki i tradycji relatywnie najliczniej występują w gminach miejskich; są też obecne w 3/5 powiatów i gmin miejsko-wiejskich oraz w 62% gmin wiejskich.

Wykres nr 35. Potencjał lokalnych PES do współpracy w zakresie kultury, sztuki, tradycji. N = 148

Podmioty ekonomii społecznej działające na rzecz rozwoju przedsiębiorczości lokalnej, m.in. wspierające produkty lokalne są rozpoznane na terenie 13% badanych JST (spadek o 7 p.p.). W 62% gmin i powiatów takich PES nie ma; duży jest też odsetek osób wypełniających ankietę (odpowiedzialnych za współpracę z organizacjami pozarządowymi oraz innymi prowadzącymi działalność pożytku publicznego) nie mających wiedzy na temat istnienia tego typu PES (25%).

W przypadku PES zajmujących się rozwojem przedsiębiorczości można zauważyć, że po pierwsze jest ich bardzo mało, po drugie - we wszystkich typach gmin - proporcje są podobne (między 11% a 13%).

Wykres nr 36. Potencjał lokalnych PES do współpracy w zakresie rozwoju przedsiębiorczości lokalnej. N = 144

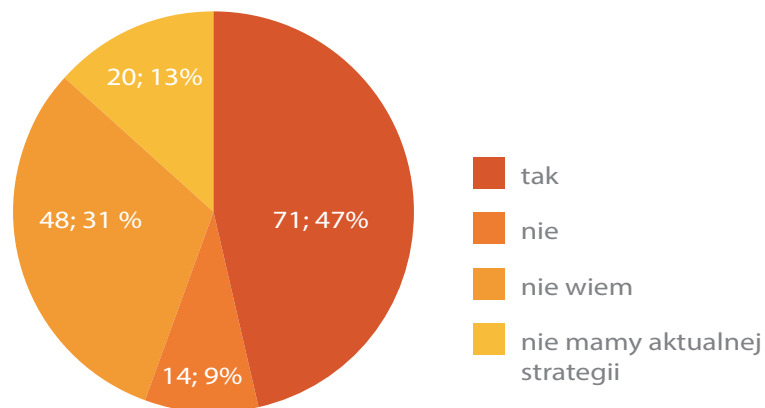
7.4. Ekonomia społeczna w dokumentacji strategicznej JST

Ważnym zagadnieniem poruszonym w badaniu małopolskich JST jest podejście władz lokalnych do współpracy z PES i wykorzystania ich potencjału w realizacji celów wspólnych dla danego samorządu. Pośrednio wiedzę na ten temat uzyskujemy poprzez analizę odpowiedzi dotyczących postrzegania roli podmiotów ekonomii społecznej w obowiązujących dokumentach strategicznych i planistycznych. Przedstawiciele jednostek samorządu terytorialnego zapytani zostali o to, czy w obowiązujących w 2017 r. dokumentach znajdowały się zapisy o współpracy z PES w celu rozwiązywania problemów czy osiągania celów rozwojowych. Do wyszczególnionych dokumentów należały:

- Strategia rozwiązywania problemów społecznych;
- Strategia rozwoju lokalnego;
- Program współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Strategia rozwiązywania problemów społecznych (SRPS) stanowi ważny dokument, w którym gmina/powiat planuje zintegrowane działania na rzecz pomocy osobom i środowiskom zagrożonym wykluczeniem społecznym. Jest to dokument, w którym ekonomia społeczna może zostać wykorzystana jako ważny instrument w realizacji założonych celów. Pytanie zadane JST brzmiało: „Czy w Państwa Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych obowiązującej w 2017 r. przewidziano współpracę z PES w rozwiązywaniu konkretnych problemów społecznych?”

Czy zatem samorządy posiadają zapisy dotyczące współpracy z PES w swoich strategiach rozwiązywania problemów społecznych? W 2017 r. 47% badanych JST uwzględniało takie zapisy w omawianej strategii. Prawdopodobieństwo, że grupa ta jest większa jest bardzo duże, gdyż drugą w kategorii liczebności odpowiedzią była odpowiedź świadcząca o braku wiedzy w tym temacie (31%); 13% JST nie posiadało aktualnej strategii w 2017 r., a 9% samorządów przyznało, że w obowiązującym dokumencie brak stosownych zapisów.

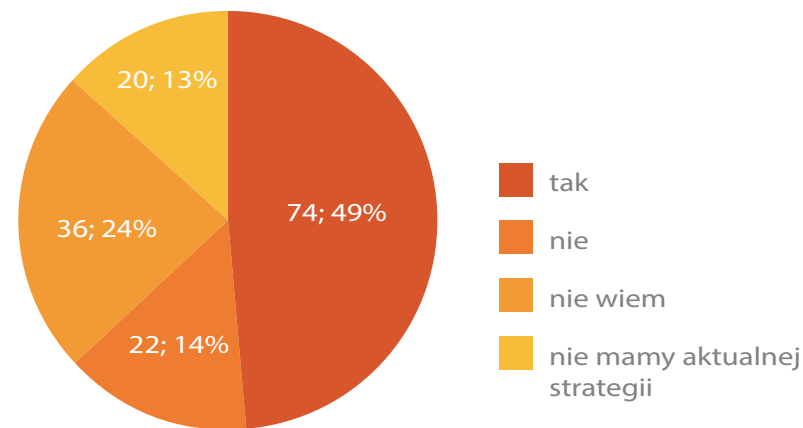

Wykres nr 37. Liczba JST, które w strategii rozwiązywania problemów społecznych uwzględniły zapisy o współpracy z PES w rozwiązywaniu konkretnych problemów społecznych. N = 153

Relatywnie najczęściej przewidziano współpracę z PES w rozwiązywaniu konkretnych problemów społecznych w lokalnych strategiach rozwiązywania problemów społecznych w gminach miejskich (7 na 10 gmin posiada omawiane elementy w dokumencie). Na drugim miejscu znajdują się powiaty, z których 10 na 17 udzielających odpowiedzi przyznała, że posiada zapisy o współpracy z PES w rozwiązywaniu problemów społecznych. Relatywnie najmniej pewności co do istnienia zapisów o kooperacji z PES w celu rozwiązywania problemów społecznych jest w gminach miejsko-wiejskich (w około 1/3 takie zapisy są lecz w ponad 40% osoby wypełniające kwestionariusz nie miały wiedzy w omawianym temacie). W gminach wiejskich PES jako partnerzy w realizacji strategii rozwiązywania problemów społecznych występują w 46%, duży jest też odsetek odpowiedzi świadczących o braku wiedzy na temat zapisów, o które pytaliśmy).

Strategia Rozwoju Lokalnego (SRL) pełni ważną rolę w planowaniu zrównoważonego rozwoju lokalnego, a przede wszystkim rozwoju w aspekcie społeczno-gospodarczym. SRL jest dokumentem, w który powinno się wpleść rozwiania z obszaru ES oraz zaplanować działania wspierające rozwój podmiotów ekonomii społecznej. Dlatego też co roku pytaliśmy małopolskie gminy i powiaty czy zastosowały w SRL zapisy świadczące o postrzeganiu ES w rozwoju lokalnym oraz na ile PES są traktowane, jako partnerzy w realizacji konkretnych działań na rzecz poprawy sytuacji życiowej mieszkańców i rozwoju lokalnego terytorium. Pytanie zadane w kwestionariuszu brzmiało: „Czy w Państwa SRL obowiązującej w 2017 r. przewidziano współpracę z PES w konkretnych przedsięwzięciach na rzecz rozwoju Gminy/Powiatu?”

Blisko połowa badanych (49%) posiada zapisy uwzględniające współpracę z PES w działaniach na rzecz rozwoju lokalnego. Warto zwrócić uwagę, że jest to o 2 p.p. więcej niż w przypadku uwzględniania roli PES w rozwiązywaniu problemów społecznych, co może o tyle dziwić, że ekonomia społeczna zawsze najmocniej kojarzyła się z pomocą społeczną właśnie. Brak zapisów deklaruje 14%, a brak aktualnej strategii 13% JST. Grupa pracowników nie posiadających wiedzy zmniejszyła się z 26% JST w 2016 r. do 24% w roku 2017.

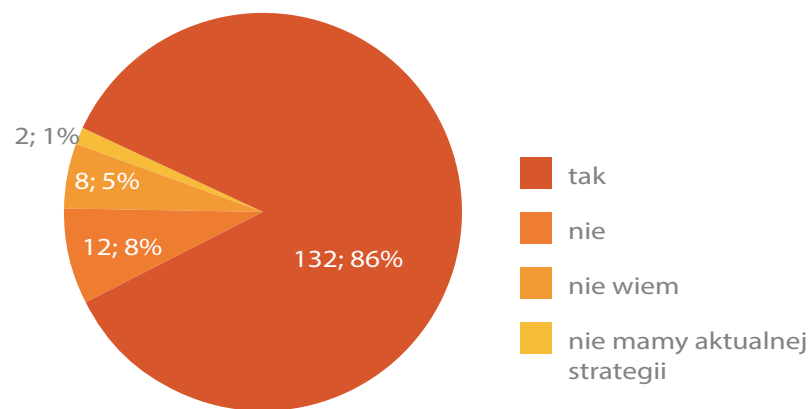

Wykres nr 38. Liczba JST posiadająca zapisy o współpracy z PES w realizacji przedsięwzięć na rzecz rozwoju gminy/powiatu w strategii rozwoju lokalnego. N = 152

W przypadku strategii rozwoju lokalnego, relatywnie najlepsza sytuacja z perspektywy zapisów o współpracy z PES na rzecz realizacji konkretnych przedsięwzięć ma miejsce w powiatach - 11 na 17 tego typu jednostek posiada zapisy o współpracy z PES. Na drugim miejscu ex aequo znajdują się gminy miejskie i wiejskie, w połowie których są omawiane zapisy (inaczej niż w badaniu z roku 2016 gdzie na drugim miejscu były gminy miejsko - wiejskie). W tegorocznym badaniu interesujące nas wątki współpracy z PES zaznaczyło 40% gmin miejsko - wiejskich, w nich też największy był odsetek osób, które nie wiedziały nic o zapisach świadczących o kooperacji JST z PES (ok. 30%).

Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 5a nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek tworzenia rocznych programów współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 (kościelne osoby prawne, stowarzyszenia JST, spółdzielnie socjalne, spółki akcyjne i spółki z ograniczoną odpowiedzialnością oraz kluby sportowe, które nie działają w celu osiągnięcia zysku). Powinien on dotyczyć szerokiego spektrum organizacji, uwzględniać różnorodne formy współpracy samorządu z nimi (finansowe i niefinansowe) i powstawać w trybie konsultacji społecznych. Tworzenie tego dokumentu ma zatem szansę stać się elementem nawiązywania współpracy między lokalnie działającymi podmiotami ekonomii społecznej, a gminą/powiatem. Z drugiej strony, ekonomia społeczna, zwłaszcza tzw. „nowa ekonomia społeczna” bazuje w dużej mierze na wartościach sektora pozarządowego. Pytanie, jakie zadajemy JST brzmi zatem: „Czy w Państwa RPW przewidziano działania wspierające rozwój istniejących w gminie/powiecie PES (poprzez wsparcie finansowe i/lub pozafinansowe)”.

Wyniki jakie otrzymaliśmy w tegorocznej edycji są pocieszające - 86% JST przewidziało działania wspierające rozwój istniejących w gminie/powiecie PES (o 1 p.p. więcej niż w 2016 r.). 8% samorządów nie posiada stosownych zapisów; kolejne 5% JST nie ma wiedzy na ten temat, a 2 gminy wiejskie nie miały aktualnego programu.

Wykres nr 39. Liczba JST, które w rocznym programie współpracy przewidziały działania wspierające rozwój istniejących w gminie/ powiecie PES. N= 154

W badaniu zadano pytanie dotyczące łącznej kwoty środków finansowych przewidzianych na realizację założeń rocznego programu współpracy. Odpowiedzi na to pytanie mogą dać wiele istotnych informacji o postrzeganiu PES, jako partnera w realizacji zadań publicznych oraz w zakresie wspierania rozwoju lokalnych PES.

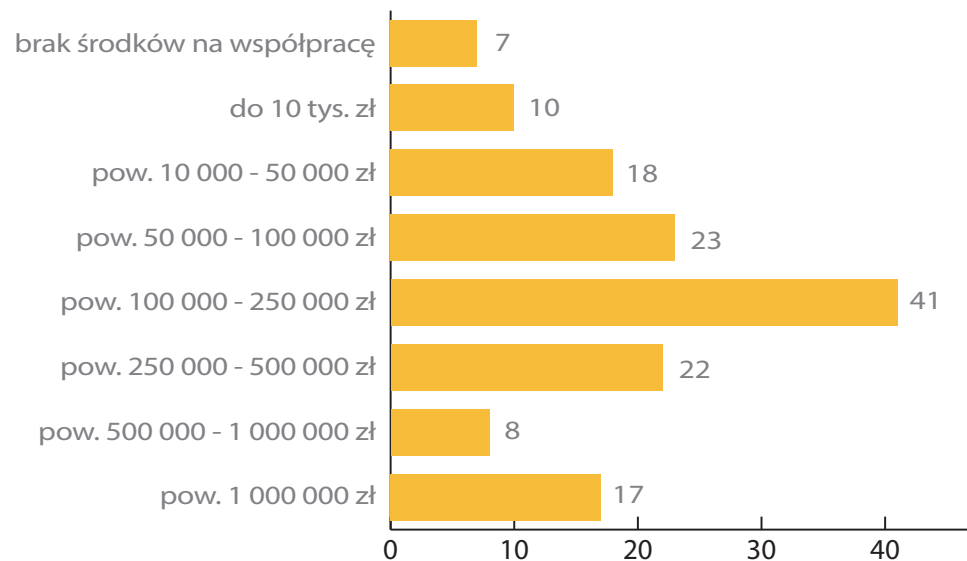
Włączając wszystkie przypadki do analizy dostaliśmy dane świadczące o tym, że średnia kwota w budżetach małopolskich gmin i powiatów przeznaczona na realizację rocznych programów współpracy wynosi aż 420 500 zł, mediana - 150 530 zł. Jednak bliższa analiza statystyk przynosi ważną informację, że w badanej próbie znalazły się przypadki bardzo mocno zniekształcające ww. statystyki opisowe, zwłaszcza średnią. W próbie znalazło się bowiem 7 JST, które nie przewidziały żadnych funduszy oraz kolejne dwa, które zapewne przez pomyłkę wpisały: „1 zł” i „8 zł” oraz 16 JST, które wskazały kwoty większe niż 1 mln zł (identycznie jak w roku 2016), w tym 5 JST powyżej 4 mln zł. Po usunięciu 7 dolnych przypadków oraz 5 górnych (budżet powyżej 4 mln) uzyskujemy informację o średniej wynoszącej 347 813 zł; natomiast mediana podniosła się nieznacznie bo do kwoty 160 000 zł, informując nas, że w Małopolsce mamy tyle samo JST, które przeznaczyły na realizację rocznego programu mniej niż 160 000 zł i tyle samo JST, dla których kwota ta była większa.

N WAŻNE		133	
Średnia	347813,1353	Mediana	160000
Minimum	1000	Maksimum	3492713

Tabela nr 3. Statystyki dotyczące kwoty środków finansowych przeznaczonych na realizację rocznego programu współpracy.

Po przekształceniu zmiennej ilościowej „kwota budżetu” na zmienną porządkową „przedziały budżetowe”, otrzymujemy chyba najwięcej mówiący obraz tego, jak różnią się między sobą JST w zakresie planowania i wydatkowania środków finansowych na współpracę z PES. Do analizy zostały włączone wszystkie obserwacje, również przypadki odstające.

Najliczniejszą grupę JST stanowią te, które zaplanowały w swoich rocznych programach kwoty mieszczące się w przedziale pow. 100 tys. - 250 tys. zł. - było ich 41 co stanowi 28% badanych JST mających aktualny roczny program współpracy; odsetek identyczny jak we wcześniejszej edycji badania. Drugą najliczniejszą kategorię stanowią JST dysponujące kwotami w przedziale pow. 50 tys. - 100 tys. (23 JST co stanowi 15,7%) oraz 250 -500 tys. (22 JST co stanowi 15%). Zróżnicowanie w Małopolsce jest bardzo duże - mamy JST, które nie przeznaczyły w ogóle środków na współpracę w posiadanym programie (7 co stanowi 5%) oraz 17 JST, które przeznaczyły na realizację zadań pożytku publicznego we współpracy z PES powyżej miliona złotych (12%).

Wykres nr 40. Przedziały kwot przeznaczonych na realizację programów współpracy z NGO w 2017 r. N = 146

Analizując różnice między budżetem na realizację rocznych planów współpracy z NGO i innymi podmiotami pożytku publicznego a typem JST, dostrzec można bardzo duże zróżnicowanie w obrębie każdego typu JST. Niemniej jednak najwyższy przedział kwot (pow. 1 mln) wyasygnowały w 2017 r. powiaty i gminy miejsko - wiejskie (ok. 15% gmin i powiatów). Gminy wiejskie w największej liczbie przypadków (ponad połowie) znajdują się w kategorii powyżej 100 tys. - 250 tys. oraz pomiędzy 50 tys. a 100 tys. Gminy miejskie w 2017 r. trudno jednoznacznie scharakteryzować - są takie, które znajdują się w kategorii najwyższej (pow. 1 000 000 zł), jak i w kategorii „między 10 a 50 tysięcy”.

7.5. Inicjatywa lokalna, fundusz sołecki, budżet obywatelski oraz klauzule społeczne w zamówieniach publicznych

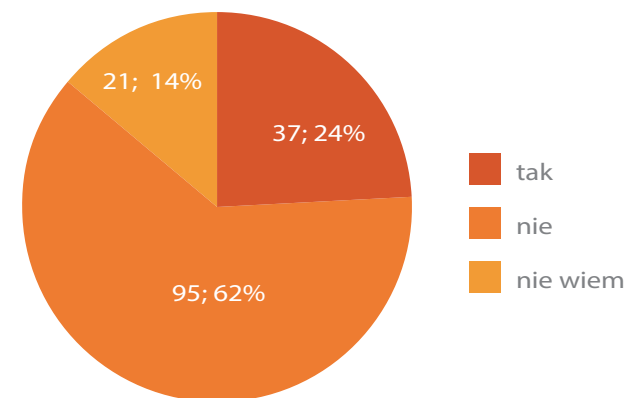
Pojęcie inicjatywy lokalnej zostało wprowadzone nowelizacją ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w roku 2010⁴. Zgodnie z art. 2 pkt. 4 ustawy inicjatywa lokalna - to forma współpracy jednostek samorządu terytorialnego z ich mieszkańcami, w celu wspólnego realizowania zadania publicznego na rzecz społeczności lokalnej. Co ważne, mieszkańcy mogą ją realizować bezpośrednio lub za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych PES⁵.

⁴ Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873, USTAWA z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie

⁵ Czyli podmiotów wymienionych w art. 3 ust 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (patrz przypis nr 9)

Inicjatywa lokalna jest zatem zupełnie czym innym niż zlecenie zadania publicznego do realizacji organizacjom pozarządowym - w tym przypadku to gmina i mieszkańcy (samodzielnie lub za pośrednictwem organizacji) są współrealizatorami zadania publicznego. Dokumentem, w którym mogą zostać ujęte zapisy odnośnie realizacji inicjatywy lokalnej jest roczny i/lub wieloletni program współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Z badań wynika, że w 2017 r. zabezpieczono środki finansowe na realizację inicjatywy lokalnej w 37 JST co stanowi 24% badanych gmin i powiatów (w 2016 r. odsetek wynosił 23%). Najliczniejszą grupę stanowią gminy i powiaty, które środków nie zabezpieczyły - 62%. W tym miejscu warto jednak zaznaczyć, że JST ma dwie możliwości finansowania inicjatywy lokalnej. Jeden z nich to wydzielenie z budżetu samorządu oddzielnej puli środków na zadania, które będą realizowane z mieszkańcami w ramach inicjatywy lokalnej, drugi - polegający na tym, że środki na inicjatywę lokalną stanowią część budżetów poszczególnych komórek i jednostek organizacyjnych. Podejście takie oznacza, że wydatki danej jednostki będą mogły być przeznaczone również na realizację inicjatywy lokalnej.

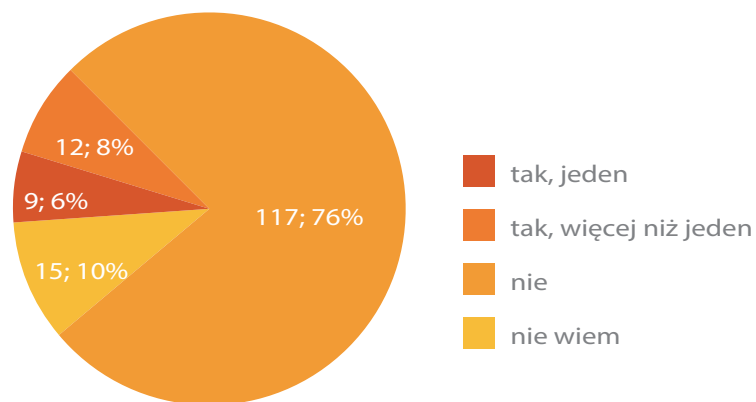

Wykres nr 41. Liczba JST, które w budżecie gminy/powiatu zabezpieczyły środki finansowe na realizację inicjatywy lokalnej. N = 153.

Przyglądając się zależności pomiędzy rodzajem JST, a zabezpieczeniem środków finansowych na realizację inicjatywy lokalnej w 2017 r. relatywnie najczęściej zabezpieczono środki w gminach miejskich (w 4 na 9), w pozostałych typach JST środki zostały zabezpieczone w blisko co piątą jednostkę każdego typu.

Zarezerwowanie środków w budżecie na realizację inicjatywy lokalnej może świadczyć o „otwartości” samorządu na współpracę, drugim aspektem jest jednak ilość zrealizowanych inicjatyw. Dlatego kolejne pytanie w ankiecie dotyczyło tego właśnie aspektu - czy w 2017 r. został złożony przynajmniej jeden lub więcej wniosków na realizację inicjatywy lokalnej w rozumieniu art. 190 b) Ustawy o pożytku publicznym i o wolontariacie. Rozkład odpowiedzi na to pytanie

świadczy o małym zainteresowaniu mieszkańców i organizacji społecznych wykorzystaniem omawianego instrumentu - w 8% JST złożono więcej niż jeden wniosek, w kolejnych 6% JST złożono jeden pomysł na wspólne działanie w ramach inicjatywy lokalnej. Zdecydowana większość JST - ponad ¾ badanych - nie realizowała w 2017 r. przedsięwzięć we współpracy z mieszkańcami i/lub organizacjami pozarządowymi, 10% badanych nie miało wiedzy nt. realizacji omawianej inicjatywy.

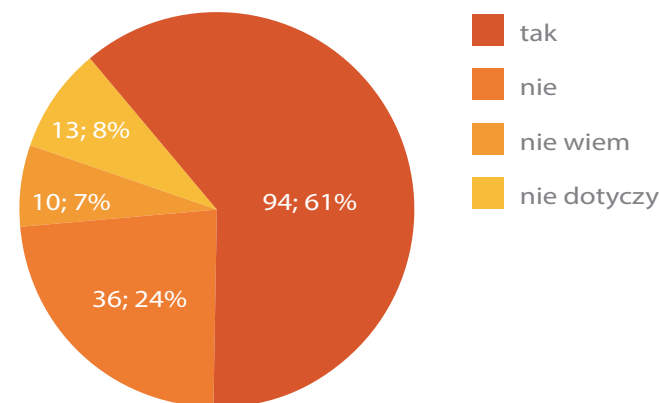
Wykres nr 42. Ilość wniosków o realizację inicjatywy lokalnej w 2017 r., które wpłynęły do JST. N = 153

Przy 24% JST które zabezpieczyły środki na inicjatywę lokalną, w 14% mieszkańcy osobiście lub za pośrednictwem organizacji złożyli wnioski. Warto zwrócić uwagę, że niemal po równo podzieliły się gminy na te, w których złożono 1 wniosek i te, w których złożono więcej niż jedną inicjatywę.

Porównując odsetek gmin i powiatów mających zabezpieczone środki finansowe na realizację inicjatyw lokalnych na przestrzeni lat 2016 - 2017 nie dostrzegamy znaczących różnic w proporcjach. Dotyczy to zarówno tych JST, co przeznaczyły środki, jak i tych które tego nie zrobiły oraz tych JST, które nie mają wiedzy na interesujący nas temat.

W Polsce podstawą dla funkcjonowania funduszy sołeckich jest Ustawa o funduszu sołeckim z 20 lutego 2009 r.. Fundusz ten zasilany jest ze środków budżetowych gmin i służy realizacji zadań mających na celu poprawę warunków życia mieszkańców. Warto zaznaczyć, że dla części wydatków płynących z funduszu sołeckiego gminom przysługuje zwrot z budżetu państwa w formie dotacji celowej oraz dodać, że powiaty nie dysponują funduszami sołeckimi.

W 2017 r. odsetek JST, które zabezpieczyły środki finansowe na realizację funduszu sołeckiego wynosił 61% i był bardzo podobny jak w 2016 r. (63% JST). 24% gmin nie przewidziało odrębnej puli na realizację działań w ramach funduszu sołeckiego, 7% przedstawicieli JST nie miała wiedzy na ten temat, 13 powiatów zaznaczyło, że ich to zagadnienie nie dotyczy.

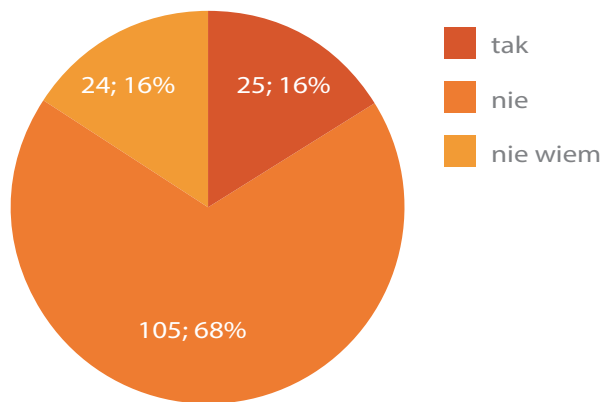

Wykres nr 43. Liczba JST, które zabezpieczyły środki finansowe na realizację funduszu sołeckiego. N = 153

Największe zainteresowanie funduszem sołeckim, mierzone deklaracją o zabezpieczeniu środków finansowych na realizację funduszy sołeckich było w gminach miejsko-wiejskich - 31 na 38 czyli 80% tego typu gmin zarezerwowała środki na ten cel. Na drugim miejscu znajdują się gminy wiejskie - 61 ze 89, czyli blisko 70% z nich przewidziało środki na opisywane inicjatywy w sołectwach. W tegorocznej edycji tylko 1 z 9 odpowiadających na to pytanie gmin miejskich zabezpieczyła środki na fundusz sołecki, przy czym zapewne gmina na ta miała na myśli fundusze dla dzielnic (będące miejskimi odpowiednikami jednostek pomocniczych, jakimi są sołectwa). Fundusze sołeckie dotyczą tylko gmin jednak korelując odpowiedzi o interesującą nas formę z typem JST zauważamy ciekawą rzecz - jak co roku 1 powiat zaznaczył, że zabezpieczył środki na poczet realizacji funduszu, 12 z 17 powiatów zaznaczyło dedykowaną sobie odpowiedź - że fundusz sołecki ich nie dotyczy, 1 powiat nie wiedział jak się ustosunkować do tego pytania, a 3 zaznaczyły, że nie zabezpieczyły środków. Porównując odsetek gmin, które zabezpieczyły w budżetach środki na realizację działań w ramach funduszy sołeckich w latach 2016 - 2017 nie widać znaczących różnic.

Budżet obywatelski, nazywany również partycypacyjnym, to proces w którym mieszkańcy decydują o przeznaczeniu wydzielonej części budżetu JST. Budżet obywatelski jest traktowany jako szczególna formuła konsultacji społecznych ujętych w art. 5a ustawy o samorządzie gminnym oraz art. 3d ustawy o samorządzie powiatowym.

Wyniki, które prezentowane są na poniższym wykresie świadczą o całkiem sporym zainteresowaniu małopolskich JST tym relatywnie nowym sposobem na realizację ważnych z punktu widzenia mieszkańców inicjatyw finansowanych z budżetu JST. 16% małopolskich gmin i powiatów w 2017 roku zabezpieczyło środki na przygotowanie i realizację budżetu obywatelskiego. Zdecydowana większość JST (68%) nie planowała w 2017 r. realizacji takiego przedsięwzięcia, a 16% nie posiadała wiedzy na interesujący nas temat. Warto zaznaczyć, że dane z tegorocznej edycji badania są niemal identyczne jak w badaniu za 2016 r.

Wykres nr 44. Liczba JST, które przeznaczyły środki na realizację budżetu obywatelskiego. N = 154

Co ciekawe, nie tylko gminy miejskie włączają mieszkańców w decydowanie o przeznaczeniu wydzielonej części budżetu JST, choć to one proporcjonalnie najczęściej zaznaczyły odpowiedź twierdzącą (6 z 10). Również co czwarta z gmin miejsko - wiejskich realizuje w Małopolsce inicjatywę z budżetu obywatelskiego, 5 gmin wiejskich oraz 1 powiat.

Klauzule społeczne to wyłączenia od ogólnych zasad zamówień publicznych stosowane ze względu na istotne cele społeczne, do których muszą stosować się wszystkie organy administracji rządowej i samorządowej. Od 2009 r. w Polsce obowiązują dwie klauzule społeczne. Pierwsza dotyczy wykonawców zatrudniających osoby niepełnosprawne (klauzula zastrzeżona), druga natomiast osób zagrożonych wykluczeniem na rynku pracy. Znajomość i stosowanie tych klauzul przez JST opisane zostało w tej części raportu.

W 2017 r. w Małopolsce 11 ze 150 JST (7%), które odpowiedziały na to pytanie, zdecydowały się na zastosowanie tego instrumentu w zlecanych przez siebie zamówieniach publicznych. Były to trzy 3 gminy wiejskie, 2 gminy miejskie i 1 gmina miejsko - wiejska. W roku 2016 odsetek JST, które zastosowały klauzule społeczne wynosił 3%.

Zdecydowana większość gmin i powiatów (139 JST, czyli 93%) nie zastosowała klauzul społecznych przy zleceniu zadań publicznych prywatnym wykonawcom w roku 2017.

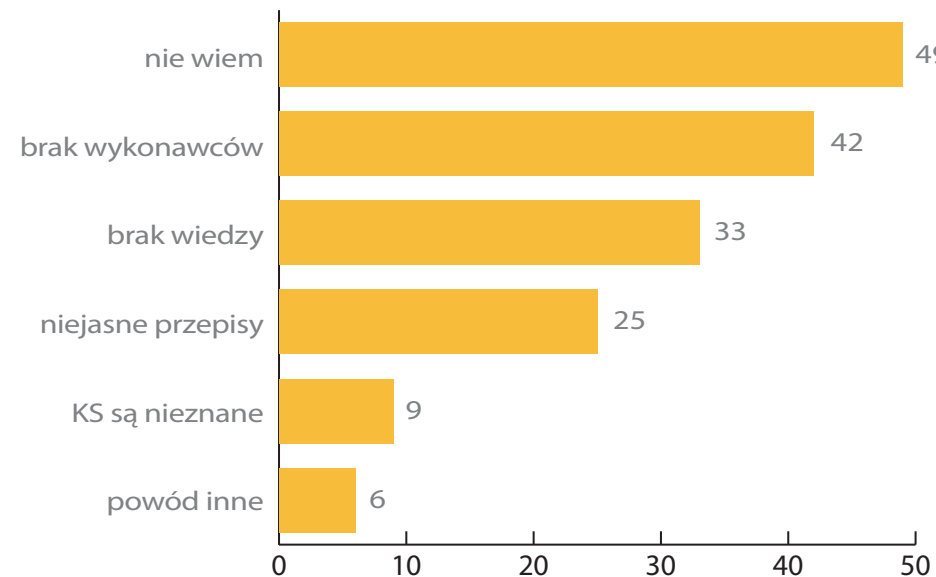
Główne powody, dla których tak się stało to:

- brak wykonawców mogących skorzystać z klauzuli społecznej (42 wskazania),
- brak wiedzy jak w praktyce zastosować klauzule społeczne (33 wskazania),
- niejasne przepisy prawne dotyczące stosowania klauzul społecznych/ obawy przed interpretacją przepisów (25 wskazania),
- brak wiedzy na temat klauzul społecznych (9 wskazań),

- 6 jednostek wskazało inny powód:
 - brak zainteresowania ze strony PES,
 - charakter zamówień wykluczał stosowanie klauzul
 - istniały obawy, że wykonawcy mogą nie spełnić zawartych w przetargach wymogów,

Pojawiły się też 2 odpowiedzi typu „nie było konieczności” czy „nie ma takiego obowiązku”. 49 ankieterów zadeklarowało brak wiedzy na ten temat.

Nie widać wyraźnych różnic pomiędzy typem JST a powodem braku stosowania klauzul społecznych w 2017 r.

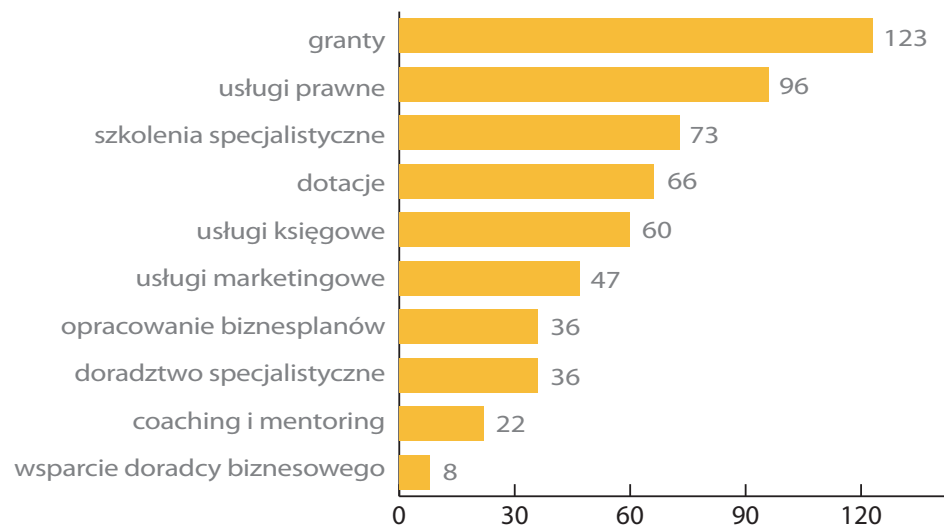
Wykres nr 45. Główne powody niestosowania klauzul społecznych w zamówieniach publicznych. N = 131

7.6. Współpraca PES i PESR z OWES

W Małopolsce funkcjonują tzw. ośrodki wsparcia ekonomii społecznej (OWES) oferujące szerokie wsparcie dla podmiotów ekonomii społecznej. W tegorocznej edycji badania poproszono zatem badane podmioty o zaznaczenie maksymalnie 5 najważniejszych form wsparcia potrzebnych PES. Do wyboru zostały przedłożone faktycznie znajdujące się w ofercie OWES formy wsparcia, takie jak:

- usługi księgowe,
- usługi prawne,
- usługi marketingowe,
- dotacje na stworzenie miejsca pracy,
- szkolenia specjalistyczne,
- wsparcie kluczowego doradcy biznesowego,
- doradztwo specjalistyczne,
- opracowanie biznesplanów/planów naprawczych/strategii rozwoju/planów rozwoju,
- wsparcie w postaci coachingu, mentoringu,
- granty do 10 tys. zł na rozwój usług społecznych.

W pytaniu o najbardziej pożądaną formę wsparcia badane PES w zdecydowanej większości wskazały granty na rozwój usług społecznych (123 wskazania), następne w kolejności były: usługi prawne (96 PES), specjalistyczne szkolenia (73 PES) oraz dotacje (66 PES) i usługi księgowe (60). Najmniej oczekiwaną formą wsparcia okazało się wsparcie doradcy biznesowego (8 wskazań). Ranking oczekiwanych form wsparcia prezentuje poniższy wykres.

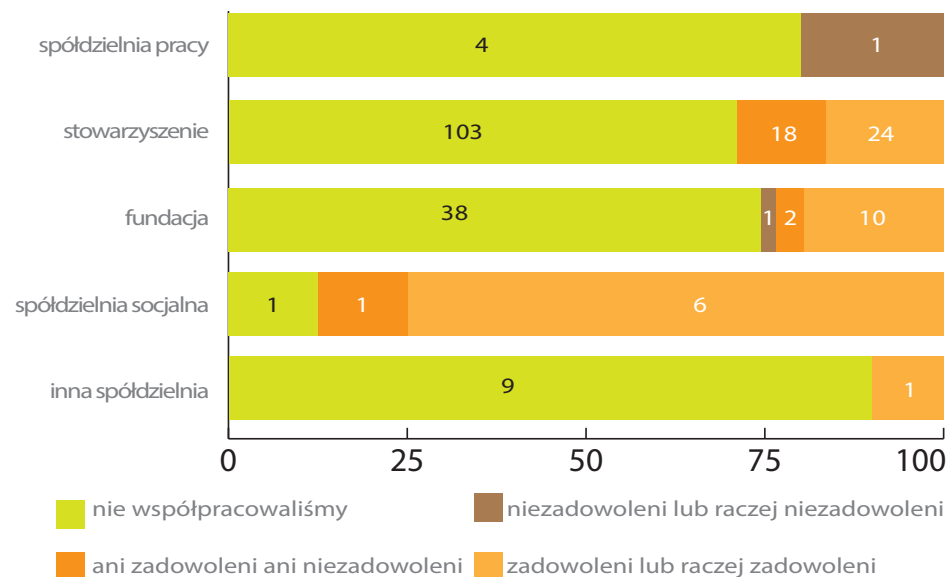
Wykres nr 46. Najbardziej pożądane formy wsparcia badanych PES w 2017 r. N = 202. Liczba wskazań nie sumuje się do N, bo można było wskazać kilka form wsparcia.

Analizując najbardziej atrakcyjne formy wsparcia z perspektywy formy prawnej, można podać kilka prawidłowości:

- Grantami niemal w równych proporcjach interesują się wszyscy poza spółdzielniami pracy i inwalidów i niewidomych.
- Usługi prawne są najbardziej pożądane przez spółdzielnie pracy w tym inwalidów i niewidomych oraz inne spółdzielnie.
- Szkolenia specjalistyczne są pożądane przez wszystkie formy prawne PES
- Usługami księgowymi zainteresowane są przede wszystkim stowarzyszenia i fundacje, ale też spółdzielnie (wszystkie typy)
- Doradztwo specjalistyczne wydaje się interesujące dla dużej części stowarzyszeń i innych form spółdzielni.
- Dotacjami na tworzenie nowych miejsc pracy zainteresowane są przede wszystkim fundacje i spółdzielnie (wszystkie typy)
- Usługami marketingowymi zainteresowane są relatywnie najczęściej spółdzielnie pracy i spółdzielnie socjalne oraz inne spółdzielnie.
- Pomoc w opracowaniu biznesplanów jest relatywnie najbardziej atrakcyjna dla innych spółdzielni (samopomoc chłopska, spółdzielcze banki i spółdzielnie usługowo-handlowe)
- Coachingiem i mentoringiem były zainteresowane przede wszystkim fundacje i stowarzyszenia.

Martwi wskaźnik współpracy PES z ośrodkami wsparcia ekonomii społecznej, które mają szeroką ofertę wsparcia dla badanych organizacji i ich słaba rozpoznawalność. Wyniki tegorocznego badania są niemal identyczne w tym względzie co w 2016 r. Aż 71% badanych PES nie współpracowało w 2017 r. z ośrodkami wsparcia ekonomii społecznej, 19% była zadowolona z efektów tej współpracy, 9% PES ambiwalentnie oceniło jej efekty; znalazły się też 2 PES niezadowolone ze współdziałania z ośrodkami wsparcia ES.

Z „otoczeniem ekonomii społecznej” najrzadziej współpracowały spółdzielnie, poza socjalnymi, korzystającymi ze wsparcia OWES w największej liczbie - 7 na 8 odpowiadających na to pytanie z czego 6 była zadowolona z tej współpracy. Z OWES współpracowało też ok. 30% stowarzyszeń (w tym 20 % zadowolona z efektów współpracy) oraz ok. 25% fundacji (z tego 2/3 zadowolone z efektów kooperacji).

Wykres 47. Zadowolenie ze współpracy z OWES, a forma prawna. N=219

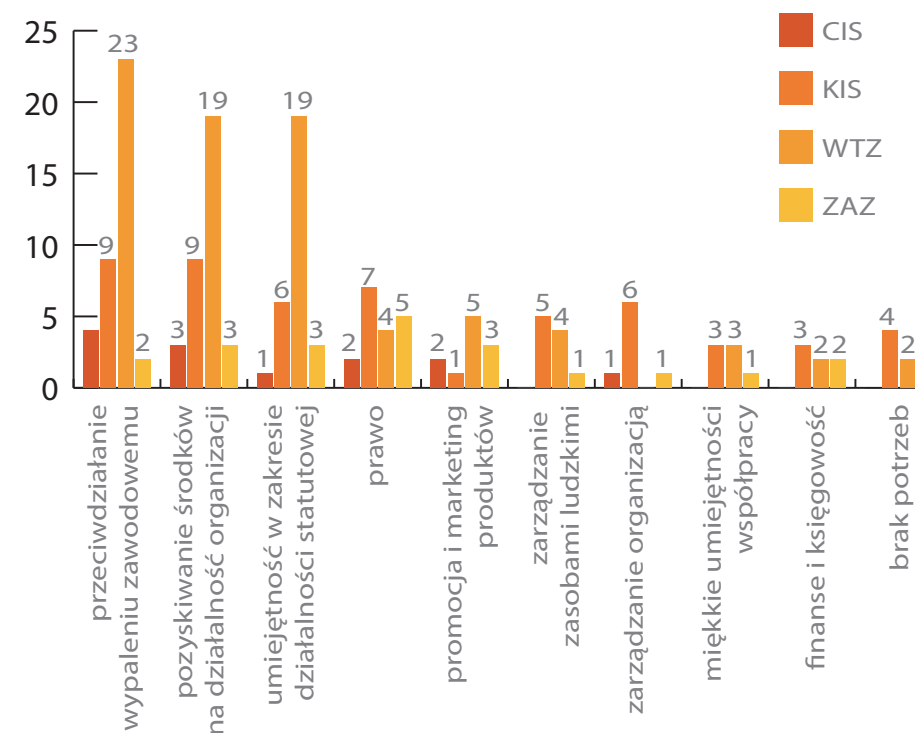
Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES) świadczą w Małopolsce ważną rolę wspierającą rozwój ekonomii społecznej na poziomie lokalnym. OWESy tworzone są nie przez organizacje lokalne, a takie które siedziby mają w dużych miastach, ale ich rolą jest praca w społecznościach lokalnych. Analizując poziom „dotarcia” ośrodków wsparcia ekonomii społecznej do JST dostrzec można, że w 2017 r. większość badanych (95%) nie nawiązała relacji z tego typu ośrodkami. Powodem tak niskiego wyniku (z innych źródeł wiemy, że zasięg współpracy OWES z małopolskimi JST jest znacznie większy) może być kojarzenie organizacji po nazwie własnej, a nie pod „szyldem” OWES. Niemniej jednak, 9 JST współpracowało z OWES w 2017 r., z czego 8 była zadowolona ze współpracy, a 1 gmina miała ambiwalentną ocenę co do jej efektów.

Podmioty reintegracyjne w 2017 r. w niewielkim stopniu były beneficjentami ośrodków wsparcia ekonomii społecznej. W pewnej mierze przyczyną tego stanu rzeczy jest specyfika oferty OWES, która kładzie duży nacisk na działania, mające na celu ekonomizację sektora PES (w niktym stopniu dotycząca działalności statutowej PES reintegracyjnych) oraz tworzenie miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych (którymi PES reintegracyjne stać się nie mogą).

Współpracę z Ośrodkami Wsparcia Ekonomii Społecznej w 2017 r. zadeklarowało 12 badanych podmiotów reintegracyjnych w tym: 7 WTZ, 4 KIS oraz 1 ZAZ. Żaden z 5 badanych CIS nie korzystał ze wsparcia OWES w roku objętym badaniem. 7 podmiotów skorzystało z oferty szkoleniowej OWES (1 KIS, 6 WTZ), 4 ankietowanych zadeklarowało wsparcie doradcze (1 KIS, 3 WTZ), 3 podmioty korzystały ze wsparcia w ramach usług animacji lokalnej (1 KIS, 2 WTZ), taka sama

liczba otrzymała dotacje na realizację przedsięwzięć w obszarze ekonomii społecznej w swych środowiskach lokalnych (2 KIS, 1 WTZ). 1 KIS skorzystał z usług w postaci mentoringu.

Najczęściej wskazywanymi przez ankietowane PESR obszarami wymagającymi wsparcia w kontekście wzmocnienia kompetencji i podniesienia kwalifikacji zawodowych kadr było przeciwdziałanie wypaleniu zawodowemu (38 wskazań) oraz pozyskiwanie środków zewnętrznych (35 wskazań). Najmniej istotne, spośród obszarów wsparcia wskazanych w kafeterii, okazały się być finanse i księgowość oraz miękkie umiejętności współpracy (po 7 wskazań). 6 podmiotów (5 KIS i 2 WTZ) zadeklarowało, że nie ma żadnych potrzeb szkoleniowych.

Wykres nr 48. Preferowane przez PESR obszary wsparcia szkoleniowego kadry PESR. N=75. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

VIII. ZASOBY LUDZKIE W PODMIOTACH EKONOMII SPOŁECZNEJ

8.1. Zasoby ludzkie w PES (stowarzyszeniach, fundacjach, spółdzielniach)

W tej części raportu, koncentrującej się na zasobach ludzkich w podmiotach ekonomii społecznej, przyjrzymy się m.in. liczbie osób pracujących za wynagrodzeniem w badanych organizacjach.

Na początek przeanalizujemy liczby osób zatrudnionych bez względu na rodzaj umowy (umowa o pracę lub umowa cywilnoprawna). Z 214 PES, które odpowiedziały na pytanie o pracowników, 93 nie zatrudnia ich w żadnej formie, co stanowi 43% badanej grupy. Statystyki opisowe (średnia i mediana) zostały obliczone tylko dla 121 przypadków deklarujących zatrudnienie co najmniej 1 pracownika i wynoszą: średnia - 25,3 osoby na jeden podmiot, mediana - 9 pracowników. Najlichnější grupę pracowników zatrudnia jedna z fundacji - 300 osób zatrudnionych bez względu na rodzaj umowy. 28% badanych PES zatrudnia do trzech pracowników.

W sumie, w 121 organizacjach pracują 3064 osoby.

N ważnych odpowiedzi 214			
Liczba PES deklarująca 0 pracowników	93	Średnia ⁶	25,3
Liczba PES deklarująca >= 1 pracowników	121	Mediana	9
Maximum	300	Suma	3064

Tabela 4. Statystyki dotyczące liczby osób pracujących w organizacjach za wynagrodzeniem.

Jakie formy prawne PES są największymi pracodawcami? Do analizy zakwalifikowane zostały tylko organizacje, które zadeklarowały zatrudnienie minimum 1 osoby; są to wszystkie kategorie spółdzielni, 35 fundacji (59%) oraz 63 stowarzyszenia (33%).

Analizując średnie liczby pracowników dla form prawnych widać, że największym pracodawcą są spółdzielnie pracy (w tym inwalidów i niewidomych) zatrudniające średnio 56 pracowników oraz inne spółdzielnie - 43 pracowników. Spółdzielnie socjalne biorące udział w badaniu nie zaliczają się do najmniejszych spółdzielni (pamiętajmy, że są to głównie spółdzielnie założone przez JST i NGO) i zatrudniają średnio 10 pracowników bez względu na rodzaj umowy. Średnia dla fundacji wynosi 22 pracowników, a dla stowarzyszeń 23.

⁶ średnia i mediana obliczone dla podmiotów zatrudniających >= 1 pracownika.

	spółdzielnia pracy	spółdzielnia socjalna	inna spółdzielnia	fundacja	stowarzyszenie
Średnia liczba pracujących ogółem	56	10	43	22	23

Tabela 5. Statystyki dotyczące średniej liczby osób pracujących ogółem w zależności od formy prawnej.

Kolejne pytanie dotyczyło liczby pracowników zatrudnionych tylko na umowę o pracę. Na 204 PES, które odpowiedziały na to pytanie 114 PES zadeklarowała brak pracowników (56%). Dla 90 PES zatrudniających jedną lub więcej osób w formie umowy o pracę średnia wynosi 26 osób, mediana 9. Największą liczbę pracowników - 210 - osób zatrudnia stowarzyszenie, poza nim jeszcze 3 z badanych PES zatrudniało powyżej 100 pracowników.

W sumie w 90 badanych pracę „na etat” ma 2360 osób. Porównując liczbę pracowników ogółem - 3064 osoby z liczbą pracowników etatowych dowiadujemy się, że blisko 77% osób pracujących w badanym sektorze to pracownicy zatrudnieni na umowę o pracę.

N ważnych odpowiedzi 204			
Liczba PES deklarująca 0 pracowników	114	Średnia ⁷	26,2
Liczba PES deklarująca >= 1 pracowników	90	Mediana	9
Maximum	210	Suma	2360

Tabela 6. Statystyki dotyczące liczby osób zatrudnionych na umowę o pracę.

Największymi pracodawcami, biorąc pod uwagę średnie dla każdej formy prawnej, są spółdzielnie pracy (w tym inwalidów i niewidomych) - średnia liczba pracowników zatrudnionych na „etat” - 54- wynosi niemal tyle samo co zatrudnienie ogółem - 56. Na drugim miejscu znajdują się „inne spółdzielnie” ze średnim zatrudnieniem wynoszącym 42 osoby (przy średniej liczbie pracowników ogółem 43). Na trzecim miejscu znalazły się stowarzyszenia z lepszą średnią niż przy pytaniu o pracowników ogółem - 27 pracowników „na etacie”, następnie fundacje ze średnią 16. Najmniej pracowników na etacie zatrudniają spółdzielnie - 9 (przy zatrudnieniu ogółem - 10 osób).

	spółdzielnia pracy	spółdzielnia socjalna	inna spółdzielnia	fundacja	stowarzyszenie
Średnia liczba pracujących na „etat”	54	9	42	16	27

Tabela 7. Statystyki dotyczące średniej liczby pracujących „na etat” w zależności od formy prawnej.

⁷ średnia i mediana obliczone dla podmiotów zatrudniających >= 1 pracownika.

Na 198 PES, które odpowiedziały na pytanie o zatrudnienie osób w formie umów cywilno-prawnych 97 przyznało, że nie zatrudnia pracowników w tej formie. Dla 101 PES zatrudniających jedną lub więcej osób na umowę zlecenie lub o dzieło średnia wynosi 10 osób, mediana 3. Największą liczbę zatrudnionych - 276 osób - deklaruje fundacja. W sumie 101 badanych PES daje pracę w formie umów cywilnoprawnych 1033 osobom.

N ważnych odpowiedzi 198			
Liczba PES deklarująca 0 pracowników	97	Średnia ⁸	10,2
Liczba PES deklarująca >= 1 pracowników	101	Mediana	3
Maximum	276	Suma	1033

Tabela 8. Statystyki dotyczące liczby pracowników zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych.

Analizując zależność między formą prawną a liczbą pracowników zatrudnionych na umowy cywilno-prawne dostrzegamy, że jest to rozwiązanie stosowane przede wszystkim przez fundacje (średnia liczba pracowników 15) oraz stowarzyszenia (średnia liczba pracowników - 9). Spółdzielnie wyraźnie preferują zatrudnienie na umowę o pracę.

	spółdzielnia pracy	spółdzielnia socjalna	inna spółdzielnia	fundacja	stowarzyszenie
Średnia liczba pracujących na umowę cywilno-prawną	3	1	3	15	9

Tabela 9. Statystyki dotyczące średniej liczby osób pracujących na umowę cywilno-prawną w zależności od formy prawnej.

Kolejnym elementem, ważnym z punktu widzenia funkcji integracyjnej PES, jest liczba osób pracujących w ramach zatrudnienia subsydiowanego, czyli takich osób, które umożliwiają podmiotowi zdobycie częściowej refundacji do ich wynagrodzeń (np. z PUP, PFRON, innych źródeł publicznych).

Na 196 PES, które odpowiedziały na pytanie o zatrudnienie osób z wykorzystaniem subsydiów, 173 przyznała, że nie zatrudnia tego typu pracowników. Dla 23 PES zatrudniających jedną lub więcej osób w omawianej formie średnia wynosiła 9,4 osób, lecz jest to informacja niemiarodajna, gdyż w tej niewielkiej liczbie PES znalazł się podmiot zatrudniający: 143 czyli 2/3 sumy wszystkich osób zatrudnionej w formie subsydiów w badanej próbie osób (spółdzielnia). Po usunięciu tego przypadku średnia spadła do 3 osób, a mediana jest pomiędzy 2 a 3 osoby (połowa z 22 PES zatrudnia dwóch lub mniej pracowników, a druga połowa 3 lub więcej pracowników). W sumie 23

⁸ średnia i mediana obliczone dla podmiotów zatrudniających >= 1 pracownika.

PES zatrudniają 216 osób w formie subsydiowanego zatrudnienia. Najczęściej z tej formy zatrudnienia korzystają stowarzyszenia i spółdzielnie socjalne.

N ważnych odpowiedzi 196		Statystyki bez przypadku odstającego = 143	
Liczba PES deklarująca 0 pracowników	173		173
Liczba PES deklarująca >= 1 pracowników	23		22
Maximum	143		10
Średnia ⁹	9,4		3,3
Mediana	3		2,5
Suma	216		73

Tabela 10. Statystyki dotyczące liczby osób zatrudnionych w formie subsydiowanej.

8.2. Poziom zatrudnienia beneficjentów w PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)

W przypadku zasobów ludzkich w podmiotach ekonomii społecznej istotną kwestią pozostaje korzystanie z pracowników będących jednocześnie beneficjentami działalności tej organizacji.

W tego typu organizacjach można założyć, że beneficjenci stanowiąc będą istotną część zasobów ludzkich. W dalszej części raportu opiszemy zatem stan zatrudnienia nie odnosząc się do całej kadry, tylko do pracowników będących osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym.

Z 215 PES, które udzieliły odpowiedzi na to pytanie, tylko 26 podmiotów zatrudnia 1 lub więcej pracowników będących jednocześnie osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym (czyli tzw. beneficjentów). Średnia dla tych 26 podmiotów wynosi 14 beneficjentów, mediana 3, najwięcej - 92 beneficjentów - zatrudnia duże stowarzyszenie prowadzące podmioty reintegracyjne dla osób niepełnosprawnych.

N ważnych odpowiedzi 215			
Liczba PES deklarująca 0 pracowników	189	Średnia ¹⁰	14
Liczba PES deklarująca >= 1 pracowników	26	Mediana	3
Maximum	92	Suma	364

Tabela 11. Statystyki dotyczące liczby zatrudnionych beneficjentów.

⁹ średnia i mediana obliczone dla podmiotów zatrudniających >= 1 pracownika.

¹⁰ średnia i mediana obliczone dla podmiotów zatrudniających >= 1 pracownika.

Zważywszy na bardzo nieliczną grupę PES zatrudniających osoby zagrożone wykluczeniem społecznym (26), analiza oparta na porównaniu średnich wartości zatrudnienia dla poszczególnych form prawnych jest niemiarodajna. Najwięcej beneficjentów zatrudnia 1 spółdzielnia pracy - 89 osób. Dość aktywne i mające duże możliwości są stowarzyszenia. Dla 12 stowarzyszeń, które zatrudniają osoby zagrożone wykluczeniem społecznym średnia wynosi 16. Również spółdzielnie socjalne mają relatywnie dobre wyniki na tym wymiarze (dla 6 spółdzielni średnia wynosi 7).

	spółdzielnia pracy (N=1)	spółdzielnia socjalna (N=6)	inna spółdzielnia (N=1)	fundacja (N=6)	stowarzyszenie (N=12)
Średnia liczba zatrudnionych beneficjentów	89	7	29	2	16

Tabela 12. Średnie liczby zatrudnionych beneficjentów w poszczególnych formach prawnych.

8.3. Zatrudnienie i zwolnienia beneficjentów w ostatnich 12 miesiącach funkcjonowania PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)

Analiza odpowiedzi na pytanie o liczbę beneficjentów, którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy zostali zatrudnieni w badanych podmiotach pokazuje, że przyjęcia do pracy odbyły się w 25 badanych PES i dotyczyły w sumie 109 osób. Średnia dla omawianych 25 podmiotów wynosiła 4,4 osoby, a mediana 2 osoby.

Zatrudnienie w ostatnim roku - N ważnych odpowiedzi - 198			
Liczba PES deklarujących brak zatrudnienia	173	Średnia¹¹	4,4
Liczba PES deklarująca >= 1 pracowników	25	Mediana	2
Maximum	36	Suma	109

Tabela 13. Statystyki¹¹ dotyczące liczby beneficjentów zatrudnionych w PES w 2017 r.

Zwolnienia pracowników w ostatnim roku (2017) dokonały 23 PES i dotyczyły one 58 osób. Średnia dla 23 omawianych PES wynosiła 2,5 osoby przy medianie równej 2.

Porównując statystyki dla obu przypadków - zatrudnienia i zwolnień osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w badanych PES możemy dostrzec, że blisko dwa razy więcej osób zostało przyjętych do pracy w 2017 r. (łącznie 109) niż zakończyła pracę (58).

Zwolnienia w ostatnim roku - N ważnych odpowiedzi - 198			
Liczba PES deklarujących zwolnienie 0 pracowników	165	Średnia¹²	2,5
Liczba PES deklarujących zwolnienie >= 1 pracowników	23	Mediana	2
Maximum	12	Suma	58

Tabela 14. Statystyki dotyczące liczby beneficjentów zwolnionych z PES w 2017 r.

Czy istnieje współzależność między zwalnianiem a zatrudnianiem beneficjentów i w jakich typach przedsiębiorstw odbywają się te przetarasowania? Odpowiedź na to pytanie jest twierdząca. W tym roku istnieje korelacja¹³ pomiędzy faktem przyjmowania do pracy nowych beneficjentów, a zakończeniem pracy przez „starych” beneficjentów w ciągu ostatnich 12 miesięcy.

Kolejne pytanie, dotyczy tego, w jakich PES były dokonywane zwolnienia i zatrudnienia nowych osób do pracy. Najwyższą średnią osób zatrudnionych w ostatnim roku wyliczoną dla PES, które zatrudniły minimum 1 osobę, miało 12 stowarzyszeń (średnia 6 nowych pracowników), wysoką średnią miały też spółdzielnie socjalne i fundacje (4 osoby nowoprzyjęte do pracy).

Ponieważ występuje związek między przyjmowaniem i zwalnianiem pracowników, również stowarzyszenia, fundacje i spółdzielnie socjalne mają najwyższe średnie liczby osób zwolnionych z pracy w ostatnim roku (stowarzyszenia - 3 osoby, fundacje - 3, spółdzielnie socjalne - 2)

Na koniec próba odpowiedzi na pytanie o losy zwolnionych osób - czy zostały one przygotowane do pracy na „otwartym” rynku, czy ich los jest nieznan.

Zacznijmy jednak od statystyk. Ze 195 podmiotów, które odpowiedziały na pytanie o to, czy osoby zagrożone wykluczeniem społecznym pracujące i zwolnione w ostatnim roku znalazły pracę na otwartym rynku, 182 zaznaczyło, że żadna osoba nie podjęła pracy na otwartym rynku. Należy jednak pamiętać, że tylko 23 PES przyznały, że zwolniły pracowników. Z tych 23 PES 13 podmiotów zadeklarowało, że 36 zwolnionych osób znalazła pracę na otwartym rynku pracy. Porównując z 58 osobami, które tą pracę straciły oznacza to, że 62% beneficjentów, którzy stracili pracę nadal jest aktywnych zawodowo (pracuje poza PES). Należy też pamiętać, że część osób, które zakończyły pracę mogła stracić zdolność do jej wykonywania oraz, że nie wszystkie PES monitorują losy swoich beneficjentów.

Analiza średnich dla poszczególnych form prawnych (tylko podmiotów, które zadeklarowały, że w ostatnim roku dokonały zwolnień swoich beneficjentów oraz znalazły dla nich pracę na otwartym rynku) pokazuje, które PES najbardziej „dbają” o zagwarantowanie pracy dla swoich beneficjentów na zewnątrz organizacji. Są to spółdzielnie socjalne (średnia liczba osób zwolnionych i tych, które znalazły pracę na otwartym rynku równa 2 przy porównywalnych liczebno-

¹² średnia i mediana obliczone dla podmiotów zatrudniających >= 1 pracownika.

¹³ współczynnik korelacji liniowej Pearsona $r = 0,842$.

¹¹ średnia i mediana obliczone dla podmiotów zatrudniających >= 1 pracownika.

ściach PES w obu przypadkach) oraz stowarzyszenia (średnia liczba osób zwolnionych - 3, oraz tych, które znalazły pracę na otwartym rynku - 2).

Znalezienie pracy - N ważnych odpowiedzi - 195			
Liczba PES, u których 0 pracowników znalazło zatrudnienie na otwartym rynku pracy	182	Średnia ¹⁴	2,8
Liczba PES, u których >= 1 pracowników znalazło zatrudnienie na otwartym rynku pracy	13	Mediana	2
Maximum	10	Suma	36

Tabela 15. Statystyki dotyczące liczby beneficjentów, którzy znaleźli prace po opuszczeniu PES w 2017 r.

8.4. Wolontariusze w PES (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)

W kontekście zasobów ludzkich przedsiębiorstw społecznych, bardzo istotną informacją pozostaje poziom współpracy tych organizacji z wolontariuszami. Stanowią oni bowiem bardzo ważną część składową zasobów ludzkich przedsiębiorstwa, angażując się w jego działalność w sposób nieodpłatny.

N ważnych odpowiedzi - współpraca z wolontariuszami 214		Statystyki bez przypadku odstającego = 850
Liczba PES, deklarująca brak współpracy z wolontariuszami	76	-
Liczba PES, deklarująca >= 1 wolontariuszy	138	137
Maximum	850	186
Średnia ¹⁵	21,9	15,8
Mediana	10	10
Suma	3019	2169

Tabela 16. Statystyki dotyczące liczby wolontariuszy współpracujących z PES w 2017 r.

138 z 214 badanych organizacji (64,4%) w 2017 r. współpracowała co najmniej z jednym wolontariuszem. Średnia liczba wolontariuszy na 1 organizację wynosi prawie 22 osoby, mediana 10, przy czym średnia zmniejsza się do 15,8 wolontariuszy po usunięciu przypadku odstającego

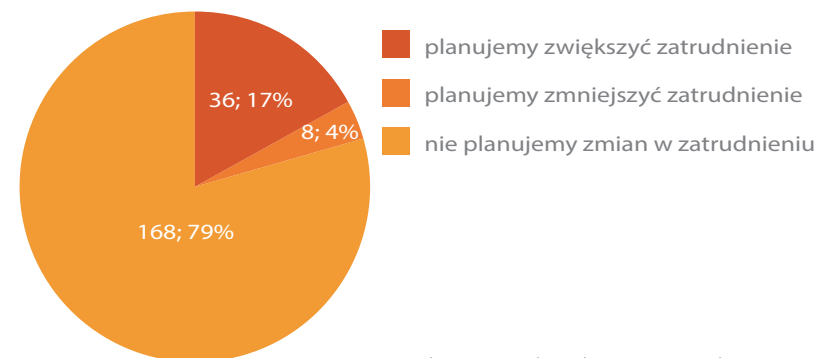
¹⁴ średnia i mediana obliczone dla podmiotów zatrudniających >= 1 pracownika.

¹⁵ średnia i mediana obliczone dla podmiotów zatrudniających >= 1 pracownika.

- organizacji, która współpracowała w 2017 r. z 850 wolontariuszami. W sumie 138 PES korzystało ze wsparcia 3019 wolontariuszy.

Podmiotami w największym stopniu korzystającymi z wolontariatu są, jak co roku, fundacje (ok. 63% fundacji współpracowała z co najmniej 1 wolontariuszem, przy średniej na organizację - 15) oraz stowarzyszenia (50% współpracowała z co najmniej 1 wolontariuszem, przy średniej - 16). Z badanych w tym roku PES jeszcze tylko spółdzielnie socjalne współpracowały z wolontariuszami - (4 z 9 przy średniej - 4 wolontariuszy).

Analizując sytuację respondentów pod kątem planowanych zmian w poziomie zatrudnienia, warto zwrócić uwagę, iż zdecydowana większość - 168 z 212 PES, czyli 79% nie planuje zmian w tym zakresie w czasie najbliższych 12 miesięcy. Spośród pozostałych organizacji, więcej planuje jednak zwiększyć zatrudnienie - 36 PES (17%) niż je zmniejszyć - 8 PES (4%). Plany PES związane z zatrudnieniem w 2018 r. są niemal identyczne jak zamiary dot. zatrudnienia na rok 2017 r.

Wykres nr 49. Plany dotyczące zatrudnienia w najbliższych 12 miesiącach. N=212

Najbardziej optymistycznie podchodzą do planów zatrudnienia spółdzielnie socjalne oraz fundacje, z których ¼ planuje zwiększyć zatrudnienie.

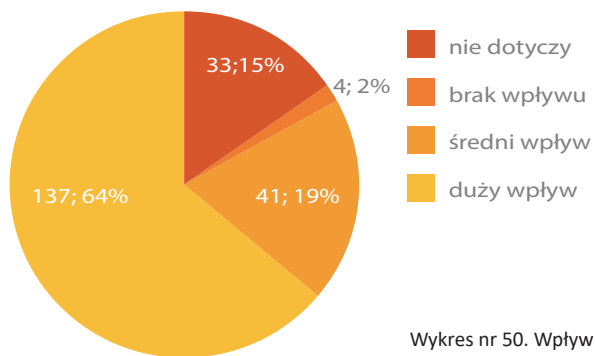
8.5. Wpływ pracowników i członków przedsiębiorstw społecznych na ważne decyzje w organizacji

Analizując odpowiedzi uzyskane od respondentów na pytanie: „Jaki jest poziom wpływu członków i pracowników (innych niż kierownictwo) na podejmowanie istotnych decyzji dotyczących działalności organizacji?”, należy stwierdzić, iż badane podmioty:

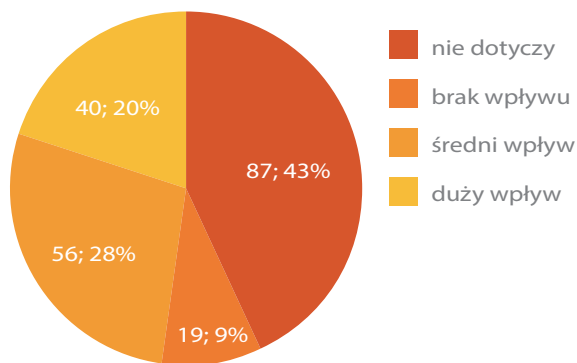
- w odniesieniu do członków organizacji: 64% badanych uznaje swoich członków za osoby znaczące w procesie decyzyjnym, kolejne 19% deklaruje średni wpływ członków na decyzje, 2% brak wpływu, a 15% uznało, że taka sytuacja (wpływ na decyzje) ich w ogóle nie dotyczy.

Duży i średni wpływ członków na decyzje deklaruje 95% stowarzyszeń i 9/10 spółdzielni pracy i socjalnych. Fundacje relatywnie najczęściej (ok. 40%) zaznaczały, że badana kwestia ich nie dotyczy, ale i tak ponad połowa zaznaczyła, że wpływ członków na podejmowanie decyzji jest duży bądź średni.

- w odniesieniu do pracowników sytuacja wygląda nieco inaczej - 43% badanych PES twierdzi, że wpływ pracowników na decyzje w PES ich nie dotyczy, 9% PES deklaruje brak wpływu pracowników na decyzje, 28% PES zaznaczyła, że pracownicy mają średni wpływ na podejmowanie istotnych decyzji w organizacji, a 20% deklarowała duży (głównie fundacje i spółdzielnie socjalne).

Wykres nr 50. Wpływ członków na decyzje w PES. N=215

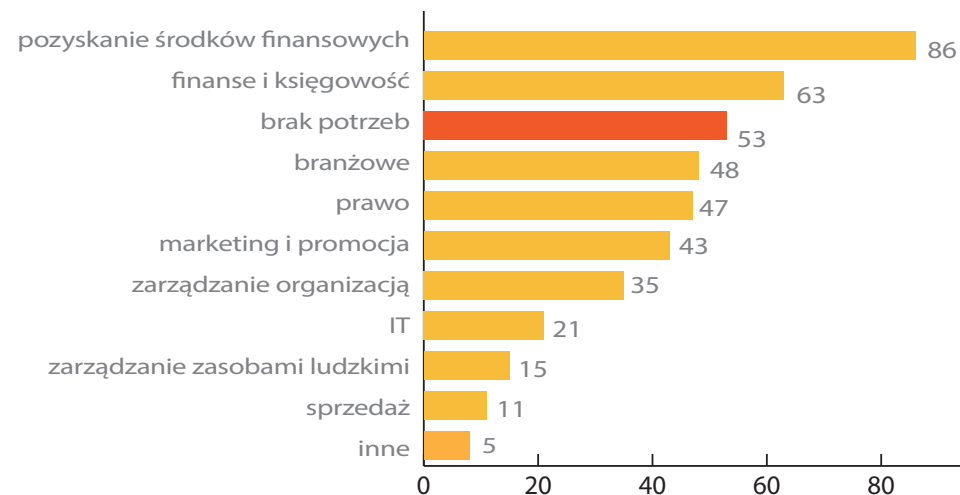
Wykres nr 51. Wpływ pracowników na decyzje w PES. N=202

Kolejna część analizy dotyczy kwestii związanej z doksztalcaniem się pracowników organizacji i aktywnością badanych organizacji jako usługobiorców na rynku szkoleń, doradztwa, studiów wyższych i podyplomowych oraz innych form kształcenia. Na pytanie, czy w okresie ostatniego roku pracownicy badanych organizacji korzystali z jakiegokolwiek formy podnoszenia kwalifikacji zawodowych, 113 z 216 PES (52%) udzieliło twierdzącej odpowiedzi. Wynik ten wskazuje, że

pracownicy podmiotów ekonomii społecznej są zainteresowani podnoszeniem kompetencji i kwalifikacji w drodze edukacji formalnej, jak i nieformalnej oraz wykorzystują dostępne na rynku możliwości. W tej edycji badania nie ma zależności między formą prawną a podnoszeniem kwalifikacji pracowników PES.

Kolejna część badania dotyczyła obszarów, w jakich ankietowane organizacje widzą potrzebę wsparcia doradczo-szkoleniowego. 53 badanych PES uznała, że ich pracownicy nie potrzebują tego typu wsparcia. Zdecydowana większość organizacji (167 PES) uznała jednak potrzebę doszkalania się ich pracowników.

Najczęściej wybieraną dziedziną (86 PES) było pozyskiwanie środków finansowych (np. z Unii Europejskiej). Na drugiej pozycji w 2017 r. znalazły się szkolenia z finansów i księgowości (63 PES) następnie, najliczniejszą grupę stanowią Ci, którzy uważają, że nie mają potrzeb szkoleniowych (53 PES). Na czwartym miejscu w tegorocznym rankingu są szkolenia branżowe - zgodne z profilem działalności organizacji (48 badanych PES) oraz niemal ex equo - z zakresu prawa (47 PES). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się techniki sprzedaży, zarządzanie zasobami ludzkimi oraz technologie teleinformatyczne. PES prowadzące działalność gospodarczą oraz łączące działalność gospodarczą z odpłatną najchętniej skorzystałyby ze szkoleń w obszarze: promocji i reklamy, księgowości i finansów, prawa oraz szkoleń branżowych. PES nie prowadzące działalności ekonomicznej są w zdecydowanej przewadze zainteresowane szkoleniami z zakresu pozyskiwania środków finansowych na działalność oraz finansów i księgowości.

Wykres nr 52. Obszary wymagające wsparcia edukacyjnego w PES. N=220, odpowiedzi nie sumują się do N, gdyż można było dokonać wielokrotnego wyboru.

Jakie obszary kształcenia są szczególnie priorytetowe dla wybranych form prawnych?

- Spółdzielnie socjalne najbardziej zainteresowane były pozyskaniem wiedzy z zakresu specyfiki branży, w której działają, następnie technik sprzedaży, finansów i księgowości oraz zagadnień prawnych;
- Fundacje interesują się wiedzą na temat pozyskiwania środków finansowych, promocją i reklamą oraz szkoleniami branżowymi;
- Stowarzyszenia mają potrzeby związane ze zdobyciem wiedzy nt. możliwości pozyskiwania źródeł finansowych, finansów i księgowości; duża ich część zaznaczyła, że pracownicy nie potrzebują szkoleń;
- Spółdzielnie pracy, inwalidów i niewidomych oraz inne formy spółdzielni mają podobne potrzeby i dotyczą one: księgowości i finansów oraz szkoleń branżowych.

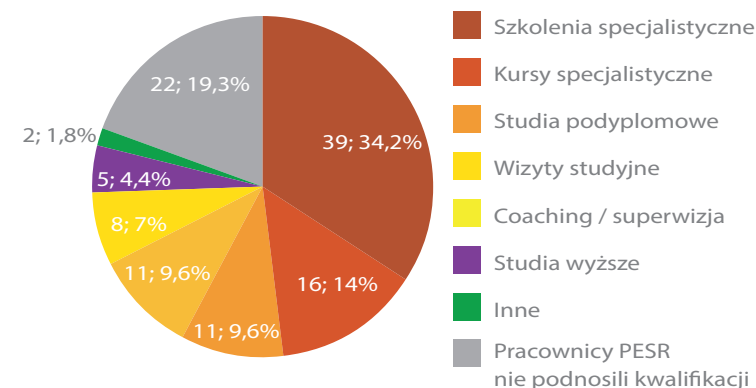
8.6. Zasoby ludzkie w PESR (CIS, KIS, ZAZ, WTZ)

Małopolskie podmioty reintegracyjne w 2017 r. stanowiły miejsce pracy w sumie dla 1316 osób. Liczba pracowników przypadających na poszczególne typy PESR jest poniekąd pochodną ich liczebności w analizowanej populacji. Najwięcej osób zatrudniały warsztaty terapii zajęciowej. Pracowało w nich 943 osób, na co przypadało 789,7 etatów. Średnio 1 podmiot zatrudniał 14 osób. Kadra merytoryczna (703 osoby zaangażowane bezpośrednio w proces rehabilitacji społeczno-zawodowej, m.in. na stanowiskach instruktora terapii zajęciowej, instruktora zawodu, psychologa, rehabilitanta, lekarza, pracownika socjalnego) itp. stanowiła 74,5% ogółu zatrudnionych. W 2017 r. zakłady aktywności zawodowej w województwie małopolskim zatrudniały w ramach kadry rehabilitacyjno-obługowej w sumie 95 osób, liczba pracowników w tej kategorii wahała się w poszczególnych podmiotach od 3 do 35. Na jednego pracownika z kadry rehabilitacyjno-obługowej przypadało średnio blisko 4 pracowników z niepełnosprawnościami.

Kadrę KIS w 2017 r. stanowiły w sumie 232 osoby, co oznacza, że średnio na 1 podmiot przypadało 7 pracowników. Stan zatrudnienia w poszczególnych KIS wahał się od 0 do 36 pracowników. Najliczniej reprezentowaną, aczkolwiek nie powszechną, grupą pracowników w małopolskich klubach integracji społecznej byli pracownicy socjalni (36 osób zatrudnionych w 17 KIS). Aż 11 z 31 KIS nie zatrudniało doradcy zawodowego.

Najmniejszą liczbę pracowników zatrudniały centra integracji społecznej. Zauważalna jest w tym przypadku duża płynność w łonie kadry pracowników. W 2017 r. zatrudnienie w CIS podjęto w sumie 46 osób, podczas gdy jednocześnie 33 osoby zmieniły miejsce pracy. Przeważającą grupę pracowników CIS stanowiły osoby zatrudnione w niepełnym wymiarze zatrudnienia (54 osoby na 70 ogółu zatrudnionych). Stanowisko najliczniej reprezentowane w łonie kadry małopolskich CIS to trener pracy (38 osób).

Najbardziej powszechnymi formami podnoszenia kwalifikacji kadry małopolskich podmiotów reintegracyjnych w 2017 r. były szkolenia specjalistyczne, kursy specjalizacyjne, studia podyplomowe oraz wizyty studyjne. Kadra 22 z 75 badanych podmiotów reintegracyjnych (19,3%) w 2017 r. nie podnosiła kwalifikacji.

Wykres nr 53. Formy podnoszenia kwalifikacji kadry PESR. N=75. Liczba odpowiedzi nie sumuje się do N, gdyż można było dokonać kilku wyborów.

W rozwój zawodowy kadry w największym stopniu inwestowały warsztaty terapii zajęciowej - 89,2% WTZ biorących udział w ankiecie zadeklarowało, że w 2017 r. pracownicy brali udział w różnych formach podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Relatywnie najmniej szkolili się pracownicy małopolskich klubów integracji społecznej (kadra 14 z 25 KIS nie podnosiła kwalifikacji). Biorąc pod uwagę kryterium organizacji prowadzącej PESR, w najmniejszym stopniu z aktywności podnoszących kwalifikacje zawodowe korzystali pracownicy podmiotów prowadzonych przez JST (13 z 22 wskazań).

W 2017 r. podnoszenie kwalifikacji kadr finansowane było przede wszystkim ze środków własnych podmiotu lub organizacji prowadzącej (37 wskazań). 20 podmiotów zadeklarowało, że działania szkoleniowe finansowane były przez pracowników, a 19, że źródłem finansowania były środki publiczne.

Połowa ankietowanych PESR zadeklarowała brak współpracy z wolontariuszami w 2017 r. Posiadanie min. 1 wolontariusza stwierdziły 23 z 37 PESR prowadzonych przez organizacje pozarządowe. W świetle badania w nikły sposób korzystały z wolontariatu podmioty prowadzone przez JST (tylko 8 z 29 z nich miało w 2017 wolontariuszy).

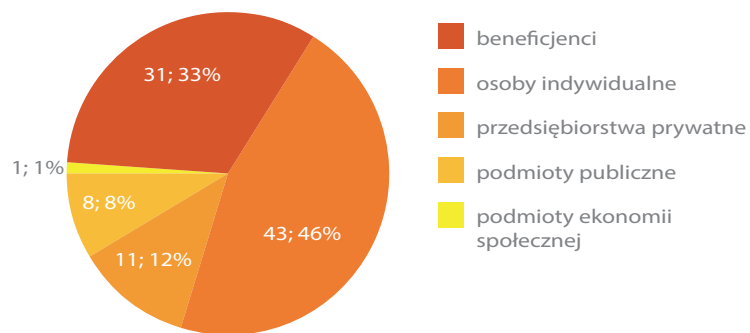
IX. DZIAŁALNOŚĆ EKONOMICZNA PODMIOTÓW EKONOMII SPOŁECZNEJ

9.1. Działalność ekonomiczna stowarzyszeń, fundacji i spółdzielni

Jednym z ważniejszych aspektów funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej jest ich „sprawność” w generowaniu przychodów dla organizacji. Ten typ podmiotów może czerpać środki na swą działalność zarówno z pozyskiwania źródeł finansowania zewnętrznego, takich jak projekty, sponsoring, tzw. 1%, ale też z prowadzenia działalności gospodarczej i/lub odpłatnej. Sprawne poruszanie się w tych odmiennych zasadach generowania przychodu rzutuje na kondycję finansową i zasięg działalności społecznej.

Podobnie jak w 2016 r. tak i w tym badaniu rozszerzono grupę badanych podmiotów również na te, które nie prowadzą działalności ekonomicznej i jak wynika z badania stanowią one większość próby badawczej (136 PES). Z tych, które omawianą działalność prowadzą, większość wymieniła działalność usługową (42 wskazania), na drugim miejscu znalazła się kategoria „inna działalność” (głównie kulturalna, edukacyjna, wydawnicza, bankowa, itp. skonkretyzowane obszary działalności), 15 PES wymieniło działalność handlową, 7 produkcyjną, 1 spółdzielnia - hodowlę i uprawę.

Przedmiotem analizy w badaniu byli także główni odbiorcy produktów oferowanych przez podmioty ekonomii społecznej. Najwięcej badanych PES sprzedawało produkty i usługi - osobom indywidualnym 46%, w drugiej kolejności - beneficjentom (33%), dopiero na trzecim miejscu są przedsiębiorstwa (12%); 8% PES uznało za głównego klienta podmioty publiczne, a 1% inne podmioty ekonomii społecznej.

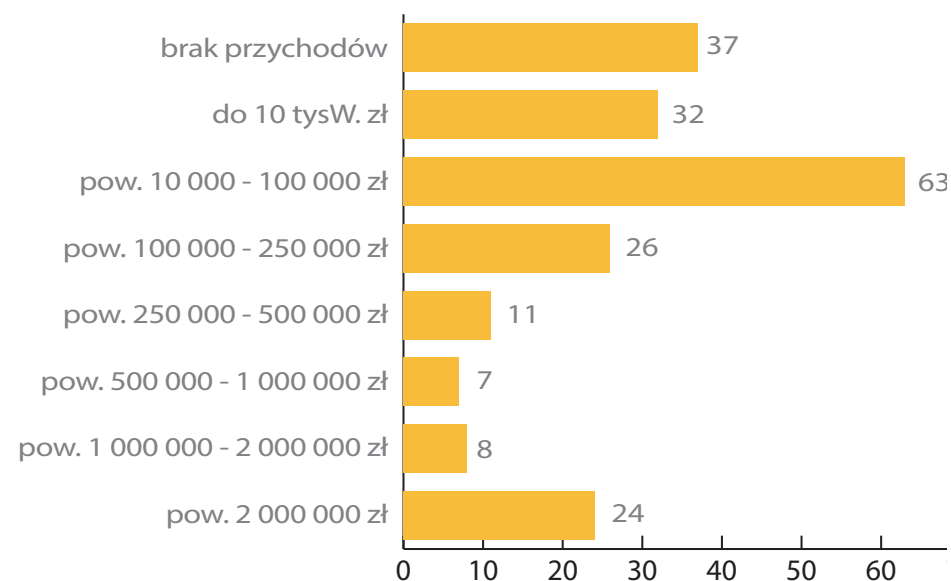
Wykres nr 54. Główni odbiorcy dóbr i usług PES. N=94

Przyglądając się formom prawnym w kontekście tzw. „głównego klienta” widać następujące prawidłowości:

- fundacje oferują swe usługi (główna branża wybrana przez fundacje) najbardziej szerokiemu (zróżnicowanemu) klientowi - beneficjentom, osobom indywidualnym, przedsiębiorstwom i podmiotom publicznym;
- spółdzielnie mają głównie klienta biznesowego oraz indywidualnego i prowadzą przede wszystkim działalność usługową i handlową;
- stowarzyszenia mają ofertę nakierowaną głównie na klienta indywidualnego, następnie na beneficjenta. W pytaniu o branżę stowarzyszenia wybierały głównie usługę, zaznaczały, że ich to „nie dotyczy”, lub, że prowadzą „inną działalność” (zbieżne z działalnością statutową).

9.2. Sytuacja finansowa podmiotów ekonomii społecznej (fundacje, stowarzyszenia, spółdzielnie)

Na podstawie rozkładu badanych PES według wielkości przychodów ogółem osiągniętych w 2017 r., możemy stwierdzić, iż najwięcej podmiotów (63 przypadki) deklaruje osiąganie przychodu ogółem powyżej 10 tysięcy złotych, ale nieprzekraczającego 100 tysięcy złotych. Na drugim miejscu pod względem liczebności znalazła się kategoria PES deklarująca brak jakiegokolwiek przychodu, następnie PES, które osiągnęły do 10 tysięcy przychodu (32 PES) w roku 2017.

Wykres nr 55. Przychody PES w 2017 r. N=208

Warto zwrócić uwagę na 24 PES (8 z 10 spółdzielni „innych”, czyli samopomoc chłopska, rolnicze, handlowe, banki spółdzielcze), 7 stowarzyszeń, 5 fundacji oraz 4 spółdzielnie pracy, które osiągnęły przychód powyżej 2 mln zł.

Analizując przedziały przychodów dla różnych form prawnych można zauważyć, że dla fundacji i stowarzyszeń rozpiętość przychodów jest bardzo duża (omawiane PES znajdują się w każdym przedziale), przy czym najwięcej (1/3 fundacji i stowarzyszeń) to te, których przychód waha się pow. 10 tys. - 100 tys.; spółdzielnie pracy oraz inne formy spółdzielni w większości osiągnęły najwyższy z progów (pow. 2 mln zł.), a spółdzielnie socjalne między 10 tys. -100 tys. i pow. 100 tys. - 250 tys.

W przypadku funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej na rynku, niezwykle istotnym pozostaje poziom przychodów z prowadzonej przez nie działalności ekonomicznej. Odpowiednio wysoki przychód z tej działalności warunkuje stabilność organizacji na rynku, umożliwia on realizację działań społecznych i zapewnia większą autonomię finansową tego rodzaju podmiotom.

Wybierając z próby jedynie fundacje i stowarzyszenia oraz tzw. „inną formę prawną”¹⁶, które zaznaczyły prowadzenie działalności ekonomicznej (gospodarczej, odpłatnej oraz równoległe - gospodarczej i odpłatnej), dostajemy informacje od 87 przypadków PES. Średni udział przychodów z działalności ekonomicznej w tych podmiotach wynosi 33%, ale mediana tylko 15%.

W omawianej grupie 1/4 stanowią PES nie osiągające żadnego przychodu z działalności gospodarczej/odpłatnej, po odfiltrowaniu tych przypadków średnia wzrosła do 44% przychodu z działalności ekonomicznej w przychodach ogółem, a mediana do 33%; natomiast dominanty (wartości najczęściej występujące) to 10% i 100%.

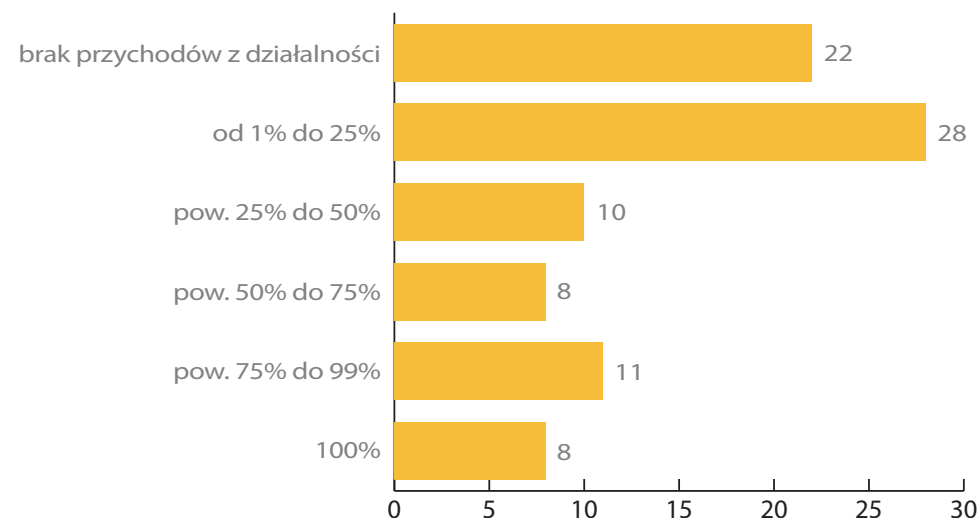
Odsetek z działalności ekonomicznej w przychodzie - pełna próba		Odsetek z działalności ekonomicznej w przychodzie - po usunięciu PES deklarujących 0% przychodu z działalności ekonomicznej	
N	87	N	65
Średnia	33	Średnia	44
Mediana	15	Mediana	33,00
Dominanta	0	Dominanta	10 i 100
Minimum	0	Minimum	1
Maksimum	100	Maksimum	100

Tabela 17. Odsetek z działalności ekonomicznej w przychodzie ogółem badanych PES.

¹⁶ Pominięte zostały spółdzielnie pracy, inwalidów i niewidomych oraz socjalne, gdyż w ich przypadku przychód z działalności gospodarczej stanowi główny element w strukturze przychodów.

Zmienna ilościowa „procentowy udział przychodów z działalności ekonomicznej w przychodach ogółem” wśród fundacji, stowarzyszeń i „innych form prawnych” prowadzących działalność ekonomiczną¹⁷ po rekodowaniu na przedziały dostarcza nam następujących informacji:

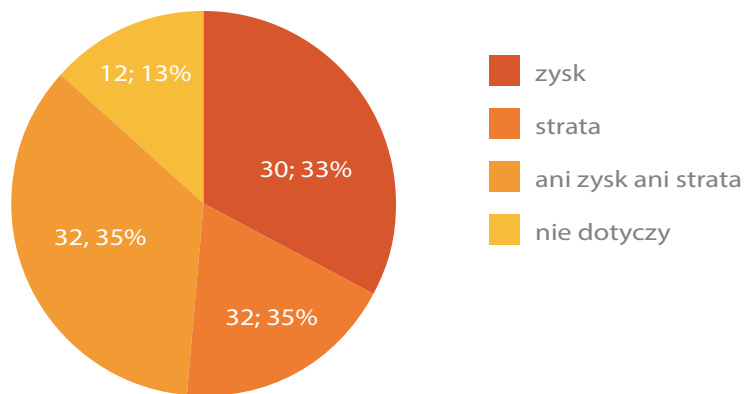
- najliczniejszą grupę stanowią PES osiągające od 1-25% przychodów z działalności ekonomicznej - 28 z 87 PES (32%),
- kolejną pod względem liczebności kategorię stanowią PES, które nie uzyskują przychodu z działalności (22 z 87 PES co stanowi 25%),
- na trzecim miejscu znajdują się PES osiągające przychód między 76% do 99% (11 z 87 PES co stanowi 13%).

Wykres nr 56. Przedziały procentowe przychodów z działalności ekonomicznej w przychodach ogółem. N = 87

Na pytanie o wynik finansowy z działalności ekonomicznej w ostatnich 12 miesiącach funkcjonowania PES odpowiedziało tylko 91 PES. W roku 2017 największy odsetek badanych PES odpowiedział, że nie osiągnął ani zysku ani straty (35%), kolejna najliczniejsza grupa to PES, które osiągnęły w 2017 r. zysk z prowadzonej działalności (33%). Blisko 1/5 stanowią jednak PES (głównie „inne spółdzielnie”), które miały stratę.

¹⁷ Należy przypomnieć, że o odsetek przychodu z działalności ekonomicznej pytaliśmy tylko te trzy formy prawne.

Wykres nr 57. Efekt prowadzonej przez PES działalności ekonomicznej. N = 91

Stowarzyszenia i fundacje to podmioty, które dzielą się niemal na pół na te, które osiągnęły bilans zerowy (wytlumaczeniem może być fakt, że większość z nich prowadzi tylko statutową działalność odpłatną, która co do zasady nie może generować zysku) oraz te, które odnotowały zysk z działalności ekonomicznej. Spółdzielnie pracy oraz „inne formy spółdzielni” mają udziały zarówno w grupie tych, którzy mieli stratę na działalności, jak i zysk.

9.3. Działalność ekonomiczna PESR (CIS, KIS, WTZ, ZAZ)

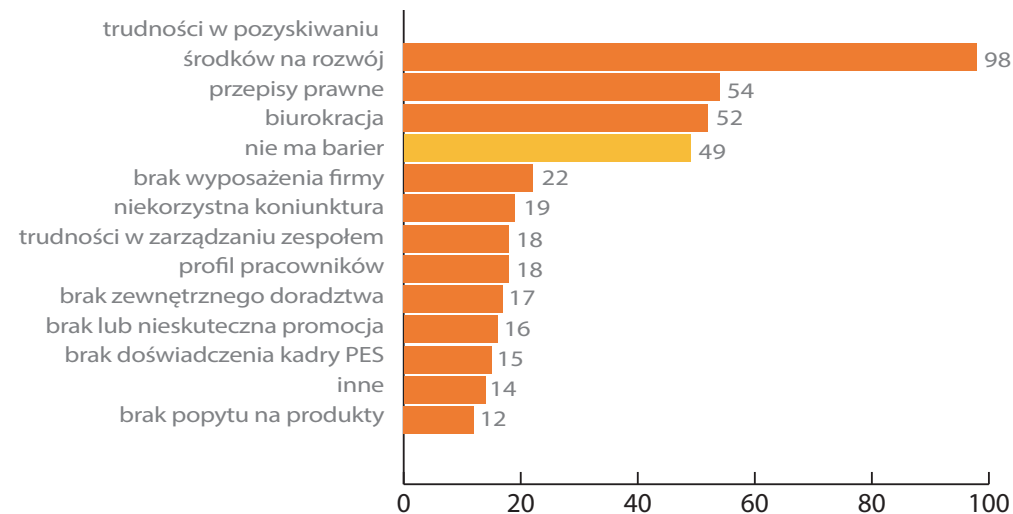
Większość ankietowanych podmiotów reintegracyjnych nie prowadziła działalności ekonomicznej (59 z 74). W tej grupie mieściły się wszystkie badane kluby integracji społecznej, 2 CIS, 30 WTZ oraz, co zaskakujące - 2 ZAZ. Prowadzenie działalności ekonomicznej w 2017 r. zadeklarowało w sumie 15 ankietowanych PESR, z tego 3 podmioty prowadziły zarówno działalność gospodarczą, jak i działalność odpłatną pożytku publicznego, 4 podmioty wyłącznie działalność gospodarczą a 8 podmiotów wyłącznie działalność odpłatną pożytku publicznego. Podobnie jak w roku wcześniejszym, w 2017 r. w działalności ekonomicznej badanych PESR przeważała działalność usługowa (w sumie 11 na 15 wskazań), a odbiorcą wytworów i usług były w największym stopniu osoby fizyczne inne niż beneficjenci usług (9 z 15 wskazań). Podmioty publiczne były najważniejszym odbiorcą wytworów i usług zaledwie dla 1 badanego podmiotu (WTZ).

Zapytane o ocenę wpływu działalności ekonomicznej na realizację zadań statutowych w 2017 r., badane PESR w większości zadeklarowały, iż działalność ekonomiczna miała wpływ pozytywny: 7 PESR stwierdziło, iż wpływ ten był znaczny, a 6 innych, że działalność ekonomiczna w niewielkim stopniu wspierała działalność statutową. 2 ankietowanych stwierdziło, że działalność ekonomiczna nie miała wpływu na realizację zadań statutowych.

X. BARIERY I POTRZEBY SEKTORA ES

Uczestników badania PES poproszono o wskazanie maksymalnie 3 najważniejszych barier i słabości, które utrudniają rozwój ich organizacji¹⁸. Spośród 208 respondentów, którzy udzielili odpowiedzi na to pytanie, 49, czyli 23,5% uznało, że nie widzi takich barier.

Zdecydowana większość, bo 159 PES wskazała na różne bariery, przy czym od wielu lat na pierwszym miejscu znajdują się trudności z pozyskaniem środków pieniężnych na rozwój organizacji (98), w drugiej kolejności bariery prawne (54) i administracyjne (52). Najmniej problematyczne w tegorocznej próbie były: brak popytu na oferowane produkty (12 wskazań), brak doświadczenia kadry (15 PES) oraz nieskuteczne działania promocyjne (16 PES).

Wykres nr 58. Najważniejsze bariery utrudniające rozwój organizacji. N = 208. Liczba wskazań nie sumuje się do N, bo można było wskazać kilka barier.

Warto zwrócić uwagę, że wyżej wymienione bariery są niezależne od PES, nie wynikają z ich słabości, braku zasobów, doświadczenia itd., tylko są barierami zewnętrznymi, w tym systemowymi. Dopiero na piątym miejscu pod względem uciążliwości dla rozwoju znajdują się: braki związane z wyposażeniem (22 wskazań), czy trudności w zarządzaniu zespołem czy profil pracowników (po 18 wskazań), itp. czynniki, które są wewnętrznymi barierami organizacji. Pocięszający jest jednak całkiem spory odsetek tych, którzy barier nie dostrzegają.

Podczas analizy barier rozwoju PES ze względu na ich formę organizacyjną widać, że stowarzyszenia i fundacje wskazują przede wszystkim na trudności z pozyskaniem środków pieniężnych na rozwój organizacji oraz biurokrację. Ok. 1/5 fundacji i 1/4 stowarzyszeń nie widzi też żadnych

¹⁸ We wcześniejszych edycjach badań, nakierowanych na przedsiębiorstwa społeczne pytaliśmy o bariery utrudniające działalność ekonomiczną.

barier w prowadzeniu działalności ekonomicznej. Dla spółdzielni socjalnych największy problem stanowi: zła koniunktura na rynku, brak wyposażenia oraz trudności z pozyskaniem środków na rozwój. Dla spółdzielni pracy (w tym spółdzielni inwalidów i niewidomych) problemem jest i profil pracowników oraz przepisy prawne, natomiast dla „innych spółdzielni” - zła koniunktura i przepisy prawne.

Czynnikiem wskazanym przez największą liczbę podmiotów reintegracyjnych w kontekście barier rozwoju organizacji w 2017 r. był niski poziom wynagrodzeń w sektorze (54 wskazania). Związane z tym są wskazane na kolejnych miejscach bariery dotyczące uzależnienia poziomu zatrudnienia od pozyskania środków zewnętrznych (30 wskazań) oraz trudności z pozyskaniem nowych pracowników (29 wskazań). Najmniej istotną barierą okazał się niski poziom kwalifikacji pracowników/beneficjentów, wskazany tylko przez 2 ankietowane podmioty. 8 badanych (1 CIS, 6 KIS oraz 1 WTZ) nie dostrzega barier rozwoju organizacji w 2017 r. związanych z zasobami ludzkimi.

Podobnie jak w roku 2016, w świetle badania w 2017 r. największą barierą dla rozwoju działalności ekonomicznej badanych PESR był brak odpowiedniej liczby zleceń lub zamówień. Na ten typ bariery wskazało 7 z 15 badanych PESR (1 CIS, 2 WTZ oraz 4 ZAZ). Jako niemalże równie istotne typy barier zadeklarowano brak stabilności finansowej podmiotu oraz niskie kwalifikacje zawodowe pracowników lub uczestników zaangażowanych w działalność wytwórczą lub usługową (po 6 wskazań). W przeciwieństwie do wyników badania zeszłorocznego, tym razem żaden z badanych podmiotów nie zadeklarował braku przeszkód w 2017 r. dla rozwoju działalności ekonomicznej PESR.

ROPS
KRAKÓW

INSTYTUCJA
WOJEWÓDZTWA
MAŁOPOLSKIEGO

Wydawca:
Regionalny Ośrodek
Polityki Społecznej w Krakowie
ul. Piastowska 32,
30-070 Kraków
www.es.malopolska.pl

BIBLIOTEKA
MAŁOPOLSKIEJ
EKONOMII
SPOŁECZNEJ